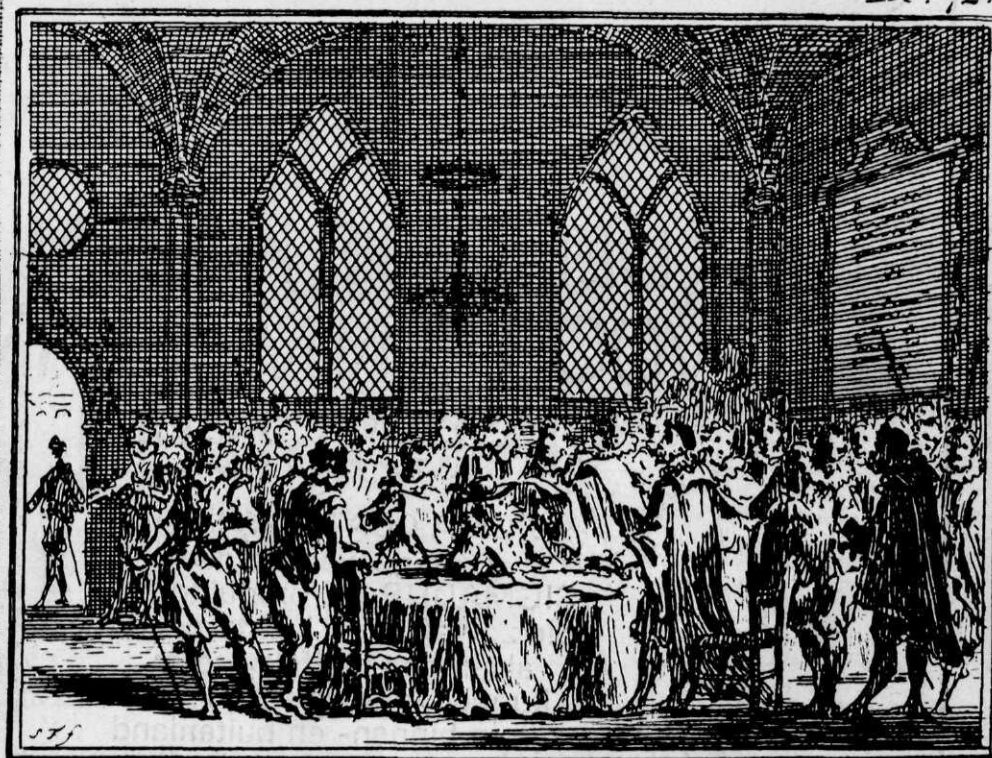

KON. MIL.ACADEMIE
BIBLIOTHEEK
Postbus 90.154
4800 RG. BREDA

militaire spectator

WAARIN OPGENOMEN
DE OFFICIËLE
MEDEDELINGEN VAN
DE KONINKLIJKE
LANDMACHT EN DE
KONINKLIJKE
LUCHTMACHT

*Unie, te Utrecht geslooten,
in 't jaar 1579.*

Het sluiten van de
Unie van Utrecht...
Achttiende-eeuwse
kopergravure van
S. Folke (Prenten-
verzameling Ge-
meentelijke Archief-
dienst Utrecht)

(zie blz. 200)

militaire spectator

MAANDBLAD

waarin opgenomen de officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht

UITGAVE:

Koninklijke Vereniging ter beoefening van de Krijgswetenschap

HOOFDREDACTEUR:

W. Walthuis
brigade-generaal der infanterie b.d.

ADJ.-HOOFDREDACTEUR:

H. A. Baaij
commodore van de Koninklijke luchtmacht

REDACTEUREN:

P. Huysman
majoor der infanterie

ir. G. M. van der Laan
kolonel van de technische staf

W. C. Louwerse
luitenant-kolonel van de Koninklijke luchtmacht

drs. J. W. M. Schulten
majoor van de verbindingdienst

CORRESPONDENTIE:

Grote Marktstraat 40, 2511 BJ
Den Haag. Tel. (070) 72 13 68

ABONNEMENTEN:

f 25,—, buitenland f 30,— per
jaar, losse nummers f 2,50

ADVERTENTIES:

Postbus 139, 2170 AC Sassen-
heim. Tel. (02522) 1 06 46
Contractprijzen op aanvraag

NADruk VERBODEN

196 Officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht

197 Hannibal op non-actief

200 De Unie van Utrecht: militair verbond en fundamentele wet, door H. L. Zwitser, majoor voor speciale diensten van de militaire administratie

211 De militaire leiders in de Sovjet-Unie, door C. Ros, eerste luitenant van speciale diensten

219 Van burcht tot Waterlinie, door J. A. van Wiechen, majoor voor speciale diensten van de technische dienst

234 Ontwikkeling van een kosteninformatiesysteem voor de Koninklijke landmacht, door D. Ruys, r.a., en G. H. G. J. M. Rouwhorst, r.a., majoor, resp. kapitein van de militaire administratie

240 Vakpers: Draaiboek van de invasie in Europa

241 150 jaar Grenadiers en Jagers

243 Boeken

OFFICIELE MEDEDELINGEN

KONINKLIJKE LANDMACHT - KONINKLIJKE LUCHTMACHT

Uit de landmacht- en luchtmachtorders

LaO 78022 (51.2/112b) / LuO 78520 (51.2/86b). Tweede wijziging districtsbeschikking 1977.

LaO 78023 (91.1/34). Vaandel regiment geneeskundige troepen.

LuO 78521 (23.1/90). Instelling organisatie-eenheden binnen de luchtmachtstaf.

LuO 78522 (23.1/91). Instelling organisatie-eenheden binnen de directie materieel KLu.

LaO 58136 (55.18/4) / LuO 57640 (55.18/3). Voorlopige regeling tafeldelgen en enkele daarmee verband houdende onderwerpen (herdruk, december 1978).

LaO 61029 (51.12/39) / LuO 61520 (51.12/33). Voorzieningen ten aanzien van kort-verbandvrijwilligers en vrijwillig nadienenden (herdruk, januari 1979).

LaO 78024 (55.1/g ag) / LuO 78525 (55.1/9 ad). Wijziging boekwerk Regelingen inkomsten militairen KL en KLu (35e wijziging) (herdruk, december 1978).

LaO 79001 (55.17/89) / LuO 79503 (55.17/86). Uitvoeringsaanwijzing m.b.t. studie, opleidingen e.d. burgerpersoneel.

LaO 79002 (55.17/90) / LuO 79504 (55.17/87). Verhuizing nagelaten gezinsleden van een overleden militair.

LaO 79003 (23.2/15). Heroprichting van het 2e Regiment Huzaren onder

de naam Regiment Huzaren Prins van Oranje.

LuO 79501 (51.14/35). Bevorderingsvoorschrift reservepersoneel luchtmacht 1979.

LuO 79502 (51.14/36). Bevorderingsbevoegdheid.

Lacirc 010-78 (57.72/2). Buitenlandse vaardigheidselementen.

Lumed 502-79 (51.13/6 n). Benoeming tot officier bij de dienstgroep van de officieren van de KLu.

Lumed 503-79 (23.1/76 d). Commissie van advies inzake opleiding tot officier voor speciale diensten van de KLu.

Lamed 003-79 (23.1/87) / Lumed 504-79 (23.1/94). Verplaatsing centraal archiefdepot.

Lamed 016-75 (55.3/174) / Lumed 513-75 (55.3/171). Filmvoorstellingen (herdruk, februari 1979).

Lamed 005-79 (55.3/197) / Lumed 506-79 (55.3/195). 31e Tweedaagse militaire prestatietoet.

Lamed 006-79 (78/453) / Lumed 507-79 (78/159). Opleiding tot adjudant-onderofficier van de militaire administratie.

Lamed 007-79 (02/38). Aanwijzing tot straffen bevoegde commandanten.

Mededelingen van het Commando Verbindingen Koninklijke landmacht

VS 11-25 (Radiotelefonietelexprocedures, 1e druk.) Dit voorschrift behandelt de procedures voor het verzenden van berichten over radiotelefonietelexverbindingen bij de Koninklijke landmacht. Het is bestemd voor de bedienaars van radiotelefonietelexapparatuur. (Hiermee vervalt VR 11-25, 2e druk.)

VS 11-12 (Grondslagen verbindingen, 1e druk, 2e wijziging). De wijziging behelst de aanvulling met een hoofdstuk betreffende het „Automatisch telegrafiesysteem” (ATS) en een bijlage inzake de „Elektromagnetische puls” (EMP).

Mededelingen van het Commando Opleidingen Koninklijke landmacht

7e opgave van wijzigingen op VS 9-514 (Pistoolmitrailleur 9 mm UZI, M 61). Dit nieuwe deel V is de noodzakelijke aanvulling i.v.m. de invoering van de YPR765 en vormt de 7e opgave van wijzigingen op dit voorschrift.

De aandacht wordt erop gevestigd, dat officieren, die maandelijks van Rijkswege de „Militaire Spectator” ontvangen, bij wijziging van hun adres, dit dienen bekend te maken aan de administratie van de eenheid waarbij zij in onderhoud zijn.

Hannibal op non-actief

MS De weldoordachte wijze waarop de Carthaagse veldheer Hannibal tijdens de Tweede Punische oorlog erin slaagde in het jaar 216 v. C. zijn Romeinse tegenstanders Gaius Terentius Varro en Lucius Aemilius Paulus bij Cannae, in de vlakte van de Aufidus in Apulië, vernietigend te verslaan heeft sindsdien model gestaan voor legio operaties waarin de volledige vernietiging van de vijandelijke gevechtskracht werd beoogd. De *dubbele omvatting*, zoals die door Hannibal was ontworpen en uitgevoerd, en die naar dat eerste succesvolle wapenfeit gemeenlijk als *Cannae-operatie* werd aangeduid, gold eeuwenlang als het schoolvoorbeeld waarnaar zowel tactici als strategen streefden. Twee krachtige vleugels die doorstootten langs de flanken van de tegenpartij om daarna, geassisteerd door een mobiele formatie — ruitery in het verleden, luchtlandingseenheden in een hedendaagse conceptie — de omsingeling te voltooien en de vijandelijke effectieven te veronzijdigen. En tussen de beide vleugels een relatief zwakke verbinding, een centrum dat desnoods zou mogen terugwijken mits het zich niet zou laten doorbreken in een uitbraakpoging van de ingeslotenen: de oorzaak immers van het gedeeltelijk mislukken van Hannibals eerdere toepassing van hetzelfde ontwerp, aan de Trebia tegen het einde van 218 v.C.

Degene die zich reeds bij de aanvang van een conflict bevond in de positie van de Romeinen bij Cannae, kon slechts weinig hoop koesteren op een mogelijke gunstige afloop van het treffen. In die situatie passief zijn en afwachten tot de dodelijke omklemming voelbaar zou worden, stond in feite gelijk met zelfmoord. De enige kans was gelegen in onverwijld actie. Daarbij kon dan — al naar gelang van de beschikbare krachten — worden opgetreden tegen een der vleugels om die te vernietigen eer de tang zou kunnen worden gesloten, tegen het centrum om dat te doorbreken en zo de ontsnappingsweg uit de omsingeling al op voorhand open te maken, óf tegen het mobiele element dat het sluitstuk van de ring zou moeten vormen en dat doeltreffend in de uitvoering van die taak zou moe-

ten worden gedwarsboomd zo er van overleven nog sprake wilde zijn.

Het was om die reden dat in de loop van de geschiedenis herhaaldelijk een *preventief optreden* werd voorbereid, en waar nodig ook uitgevoerd, door partijen die zich reeds voor de beginfase van een gewapend conflict omsingeld wisten: de dreiging van een onontkoombare vernietiging binnen een al aanwijsbare Cannae-operatie rechtvaardigde alsdan een dergelijke keuze. In de strategie, waar dan het „to be or not to be” op het spel stond, zal de noodzaak voor een zodanig optreden zelfs meer begrip vinden dan in de tactiek waar in volgende gevechten de schade wellicht nog zou kunnen worden geëgaliseerd. Staten die zich in de hachelijke *positie op de binnenlijnen* bevonden, trachtten daarom — ook indien zij in het geheel geen agressieve instelling hadden — hun stelsel van legeropbouw en oorlogsvoorbereiding te laten uitmonden in een militair apparaat dat een toereikende parate sterkte had en daardoor bekwaam was tot het verwezenlijken van onverwijld acties als vorenbedoeld. De kansen op welslagen daarvan waren, uiteraard, het grootst zolang de coördinatie van de omsingelende verbonden nog niet geheel in orde was: ook bij Cannae werd het succes van de dubbele omvatting slechts bereikt doordat de gehele Carthaagse strijdmacht volgens plan ageerde en nauwgezet handelde naar de aanwijzingen en bevelen van de eenhoofdige leiding van Hannibal. Het is evenwel allerm minst noodzakelijk dat de preventieve actie ook gewapenderhand wordt uitgevoerd; ook op politiek of economisch terrein is het zeer wel mogelijk het aanleggen van de tang te doorkruisen. Zo kan bijvoorbeeld het aanbieden van een non-agressiepact in zekere zin worden gelijkgesteld met het doorbreken van het zwakke centrum of met het uitschakelen van de mogelijkheid daar ter plaatse de omvattende ring te sluiten. En in de aanloopfase tot de Tweede Wereldoorlog zou de Anschluß van Oostenrijk bij het op de binnenlijnen gesitueerde Derde Rijk, in samenhang met het daarop volgende tot stand komen van de As

Rome-Berlijn, voortreffelijk hebben kunnen dienen voor het ontcrachten van een op handen zijnd Cannae tegen Duitsland — zij het dat moet worden opgemerkt dat de Duitse strategische planning, hoezeer ook beducht voor een twee-frontenoorlog, niet om die reden had aangedrongen op Oostenrijks inlijving, evenmin als een zelfde overweging later werd gehanteerd terzake van de bezetting van Denemarken en Noorwegen.

In onze tijd is het niet moeilijk bepaalde parallellen te onderkennen. Het van de Poolse minister Rapacki afkomstige plan voor de vorming van een kernwapenvrije zone in Midden-Europa — het Rapackiplan — dat hij in 1957 lanceerde en dat zou moeten leiden tot een zekere *neutralisatie* van Oost- en West-Duitsland, Polen en Tsjecho-Slowakije, mag stellig worden gezien als een — al dan niet opzettelijke — manoeuvre die zou kunnen leiden tot het uitschakelen van delen van de omsingeling die het Oostblok zich tegen wil en dank had moeten laten welgevallen. In het kader van deze beschouwing is het daarbij nauwelijks relevant of, en in hoeverre, de strategen van het Kremlin moeten worden gezien als de drijvende krachten achter dat plan. Wél mag worden beklemtoond dat plannen als het voornoemde — en in niet mindere mate verschillende idealistische neutralisatieprojecten en ontwapeningsillusies die binnen het Westelijke kamp worden geïnitieerd — een wezenlijke belemmering zouden kunnen vormen voor een *containment policy* welks uiteindelijke welslagen mede afhankelijk is van het al dan niet in stand houden van een *groepering op de buitenlijnen* in de trant van Cannae — al ligt dan een fysieke vernietiging van de ingesloten tegenpartij allerminst in het voor-nemen.

Het lijdt immers weinig twijfel of het wegvallen van verscheidene bondgenootschappelijke contingenten uit de tot voor enkele jaren hechte ring — ook aan de Trebia waren het de bondgenoten die het lieten afweten en zo Hannibals tactische conceptie deden schipbreuk lijden — heeft de positie van de verdedigers van de status quo merkbaar verzwakt en dienovereenkomstig betere kansen geboden aan de uit de dubbele omvatting vrijgekomen *partij op de binnenlijnen*. Men behoeft slechts in gedachten langs de periferie van het Oostblok te gaan om de schade te kunnen vaststellen.

De conclusie kan dan ook niet anders luiden dan dat in de *mondiale strategische verhoudingen* Hannibal voorshands *op non-actief* lijkt te zijn gesteld. En de vraag rijst daarbij onontkoombaar, of het nu

dan het andere kamp zal zijn dat een Cannae zal kunnen optuigen . . .

In kleiner verband, maar daarom stellig niet minder belangrijk, valt al evenzeer een parallel te trekken met het klassieke voorbeeld. De situatie waarin het op de binnenlijnen opererende Israël zich sinds zijn geboorte als zelfstandige staat, in 1948, heeft bevonden, was onmiskenbaar dezelfde als die van Varro's legioenen bij Cannae. Het was slechts aan het nagenoeg geheel ontbreken van de essentiële coördinatie aan Arabische zijde te danken dat de bedreigde natie in vier oorlogen op rij niet het leven erbij heeft ingeschoten.

De recente militaire geschiedenis schildert Israël dan ook terecht als de partij die zich ten volle is bewust gebleven van de nadelige *positie op de binnenlijnen* en die, bij wijze van spreken, „volgens het boekje” opereerde om de nadelen te minimaliseren en de overlevingskansen te optimaliseren: niet aarzelend maar onverwijld toeslaande tegen een der vleugels van de dodelijke omklemming, dan wel met grote hardheid aangrijpende tegen de zwak geachte bondgenoten in het centrum, en de eigen mobiliteit uitbuitende om te demonstreren dat van een metterdaad sluiten van de fatale tang geen sprake zou kunnen zijn.

In de *regionale strategie* van het Midden-Oosten is dan nu, naar het zich laat aanzien, de zuidelijke vleugel van de Arabische Cannae-operatie doeltreffend uitgeschakeld. President Sadat heeft reeds lang beseft dat de coördinatie van de omsingelende contingenten vooralsnog uitzichtloos moest worden geacht, en heeft terecht gekozen voor een aanvaarden van de status quo die hem in staat zou stellen zich te concentreren op het welzijn van het Egyptische volk dat reeds lang dreigde te bezwijken onder de last van de, onvoorstelbare sommen vergende, oorlogsvoorbereidingen. Minister-president Begin, ter andere zijde, is zich ten volle bewust geweest van het moeilijk te overschatten voordeel van een buiten gevecht stellen van een der vijandelijke vleugels zonder dat daarvoor de inzet van militaire middelen noodzakelijk was: een verhoudingsgewijze goedkope positieverbetering, al moest daarvoor een zekere prijs worden betaald aan manoeuvreer ruimte — niet onoverkomelijk zolang een in te stellen bufferzone wordt bezet door VN-eenheden met een grotere „vasthoudendheid” dan in 1967, toen zij op eerste vordering van Nasser het veld moesten ruimen — en aan olie, waarvoor een verantwoorde compensatie binnen bereik ligt.

De winst voor de *partij op de binnenlijnen* is ook in dit geval duidelijk. Nu de onmiddellijke dreiging

van de dodelijke omklemming lijkt te zijn ontkracht door de geslaagde eliminatie van een sterke vleugel, kan de dubbele omvatting niet langer geloofwaardig worden gemaakt. Bijgevolg is ook een zekere chantagemogelijkheid aan de tegenpartij ontvallen. De consequentie ligt immers voor de hand: het staat Israël nu vrij, zich te concentreren op die sectoren van het vijandelijke front waar zich de dreiging nu wél zou willen gaan manifesteren, om het even of dat een uitwendige of een inwendige vijand zou zijn. Die gewijzigde situatie bleek reeds in de slotfase van de onderhandelingen: zonder veel risico's kon Israël troepen zenden naar zijn noordelijke en oostelijke grenzen toen vandaar dreigende taal uit de buurlanden werd vernomen als zouden Syrië, Irak en Jordanië gewapenderhand een spaak willen steken in het op vrede aankoersende Egyptisch-Israëlische wiel.

De overeenkomst is evident. Ook in het Midden-Oosten ziet het er naar uit dat Hannibal op non-actief werd gesteld, althans tot nader order. Maar ook het verschil moge duidelijk zijn: heeft het Westen nooit de intentie gehad het ingekapselde Oostblok ook metterdaad in de aangelegde tang te vermorzelen, dat is wel degelijk de opzet geweest — en gebleven — van het verbond dat, op de buitenlijnen opererende, zich verzekerd achtte van een onfeilbaar Cannae tegen de Joodse staat welks vol-

komen vernietiging het eerste en enige doel heette en nog steeds heet.

Indien het Westen van zins is zijn oorspronkelijke doelstellingen ook in de toekomst te verwezenlijken, dan zal het ook moeten beseffen dat een werkelijke *containment policy* tegenover het Oostblok alleen dán kans van slagen kan hebben als de samenhang tussen de onderscheidene delen van het bondgenootschappelijke potentieel weer wordt versterkt en als de coördinatie van vleugels, centrum en sluitende formatie wordt gemaximaliseerd, niet alleen waar het de militaire samenwerking betreft maar ook en vooral op alle andere terreinen waar het conflict zou kunnen worden uitgevochten. Met andere woorden: het Westen moge zich realiseren dat het gevaarlijk kan zijn als Hannibal *te lang* op non-actief wordt gelaten . . .

In de regionale strategie van het Midden-Oosten daarentegen is het te hopen dat dáár het non-actief van de Carthaagse veldheer tot in lengte van dagen voortduurt. De thans geaccepteerde status quo — met inbegrip van enkele uit het vredesverdrag voortvloeiende territoriale verschuivingen — impliceert immers een niet te voltooien Cannae, en bijgevolg een redelijke garantie voor het voortbestaan van een staat welks bestaansrecht de jure niet meer ter discussie zou mogen staan. En daarom *blijve* Hannibal in dat gebied maar liever op non-actief!

De Unie van Utrecht: militair verbond en fundamentele wet

H. L. Zwitzer

majoor voor speciale diensten van de militaire administratie

Voorspel

In de Nederlanden waarover Filips II regeerde, vormden de samenstellende gewesten een betrekkelijk los van elkaar staand geheel, nominaal bijeengehouden door de band met de vorst die over elk der gewesten Hertog, Graaf of Heer was en voorts door een aantal onder Karel V opgerichte centrale regeringsorganen. De zeventien provincies vielen onderling ook nog uiteen in twee groepen: de zogeheten *patrimoniales* gewesten, die door erfopvolging in handen van de Habsburgers waren gekomen en verder de *Nouvelle Conquête*, een benaming die in de jaren '60 van de zestiende eeuw nog in zwang was en betrekking had op de door Karel V in bezit genomen of veroverde provincies. Dat waren Friesland (1524), Utrecht (1527), Drente en Overijsel (1528), Groningen (1536) en Gelderland (1543).

Van een nationaal bewustzijn was in dit conglomeraat nauwelijks of geen sprake. *National consciousness was largely in a state of unconsciousness*, zoals J. W. Smit, een hedendaagse historicus, de toestand typeerde. De provincies waren in de eerste plaats bedacht op het handhaven van hun zelfstandigheid tegenover de vorst wiens centraliserende politiek met wantrouwen werd bejegend. Dit centralisme was overigens geen dwaze gril van een megalomane vorst, maar een verschijnsel dat, hoe gebrekkig ook dikwijls in zijn toepassing, reeds in de late Middeleeuwen in Frankrijk en Engeland zichtbaar werd. Vorsten streefden *sui generis* naar uitbreiding van hun macht, zo ook Filips II. Daar komt nog bij dat na de vrede van Cateau-Cambrésis met Frankrijk in 1559, de vijandschap met dat land opnieuw was opgelaaid en een Franse inval in de Nederlanden niet denkbeeldig was. Een gecentraliseerd bestuur, met name op het gebied van de zaken van oorlog en de daarmee samenhangende financiële en fiscale kwesties, betekende, zeker in de gedachtengang van een vorst als Filips, een grotere waarborg tegen een aanval uit het zuiden. Een treffend voorbeeld daarvan is dat de met Alva meegekomen betaal-

meester-generaal van de Spaanse troepen, Francisco de Lixalde, met instemming van de IJzeren Hertog de verantwoordelijkheid kreeg toegeschoven voor alle in de Nederlanden ten behoeve van de Spaanse kroon verworven inkomsten. Een situatie, waartegen de Raad van Financiën in Brussel overigens met kracht protesteerde.

Een ander aspect van Filips' politiek in de Nederlanden dat grote weerstand opriep — vooral bij de adel — was het bemannen van de regering in Brussel met creaturen die aan Filips' leiband liepen. Geen onbekende in dit opzicht is Antoine Perrenot de Granvelle, de eigenlijke leider van Filips' politiek in de Nederlanden, voorstander van machtsvergroting van de vorst en groot opponent van de hoge adel, met name van Willem van Oranje. De edelen uit deze kring waren vanouds nauw betrokken geweest bij het bestuur van de

De Hertog van Alva. Gravure uit: J. Wagenaar - *Vaderlandsche historie* (21 dln.). Amsterdam (1790-1796)

De terechtstelling van Egmont en Horne op 5 juni 1568 te Brussel. Uit: Afsbeeldinghe ende beschrijvinghe van alle de veldslagen/belegeringen geduerende d'oorloghe teghen den Coningh van Spaengien. Amsterdam (1616)

Nederlanden en zij trokken daaruit tevens belangrijke inkomsten. Granvelle wilde hun invloed beperken, onder meer door opheffing van het ambt van stadhouder.

Bij dit alles kwam nog de godsdienstkwestie. Al onder Karel V waren protestanten om den gelove op de brandstapel gekomen en bij Filips, door drongen van het adagium Eén vorst, Eén rijk, Eén godsdienst, was de strijd tegen het ketterdom uitgegroeid tot een waar fanatisme. Anders dan onder zijn vader, toen de plakaten tegen de ketters nog al eens werden ontdoken door de plaatselijke autoriteiten omdat elke verbranding onrust onder de bevolking teweegbracht. In de, nog grotendeels katholieke, Nederlanden wakte dit vervolgingsfanatisme grote weerstanden op. Andere bronnen van onrust waren ten slotte de in het begin van de jaren '60 verslechterende economische toestand, waar-

door de steeds hogere belastingen die Filips de bevolking wilde opleggen des te zwaarder drukten.

Het optreden van Alva

De komst van Alva naar de Nederlanden in 1567 aan het hoofd van een leger had tot doel de weerspanningen tegen Filips' politiek eens en voor al het zwijgen op te leggen. De onmiddellijke gevangenneming na zijn komst van de zich onschuldig wanende Egmont en Horne en de instelling van de Raad van Beroerten zijn van de wijze waarop Alva dacht op te treden wel de bekendste voorbeelden. Wat Filips wilde, en in diens verlengde natuurlijk Alva, lag eigenlijk buiten de voorstellingswereld van de Nederlandse gewesten. Dat gold met name voor die provincies waar de steden een belangrijke factor vormden. Grofweg betrof dit de gebieden in het noorden en de gewesten Brabant en Vlaanderen, waar het bestuur in de steden in handen was van een burgerij die bijzonder gebrand was op het behoud van haar privileges.

Toch veroorzaakte Alva's optreden nog geen alge-

mene volksofstand, iets wat Willem van Oranje had willen bereiken met de onder zijn auspiciën uitgevoerde invallen in Groningen en in het Limburgse-Maasgebied die jammerlijk mislukten. Dat wil niet zeggen dat Alva's *faits et gestes* geen misnoegen opriepen. Vooral zijn belastingmaatregelen, de beruchte tiende penning — een belasting van tien procent op alle verkopen — leidden tot zoveel verzet onder de belastingplichtigen dat nauwelijks een penning kon worden geïnd toen hij in 1571, met voorbijgaan van de Staten-Generaal, met geweld de belasting wilde invoeren. Alva had de gelden dringend nodig om zijn 10.000 man troepen in de Nederlanden te kunnen betalen. Uit Spanje viel geen penning te verwachten, integendeel, het was juist de politiek van Filips geweest dat de gelden van Alva's onderneming in de Nederlanden zelf zouden worden gevonden.

Onder die omstandigheden veroverden op 1 april 1572 de Geuzen Den Briel. In de daaropvolgende maanden kozen vele steden van noord tot zuid de zijde van wat nu toch wel een opstand leek te zijn. Oranje trok met een leger van 20.000 man de Maas over, zijn broer Lodewijk verraste Bergen in het zuiden van de Nederlanden, en er was zelfs sprake van een verovering van Brussel waarbij Alva zou worden gevangengenomen. Door afwachten waar het nodig was — bijvoorbeeld geen slag leveren met Oranje's troepen maar geduld oefenen totdat diens leger door gebrek aan betaling zou ineen-schrompelen — en door meedogenloos optreden, zoals de plundering van Mechelen en Zutphen en de uitmoording van Naarden, slaagde Alva erin de revolte te onderdrukken. Alleen Holland en Zeeland bleven hem als een angel in het vlees steken.

Op 19 juli 1572 waren in Dordrecht de Staten van Holland bijeengekomen, waar zij zich voor de Prins verklaarden en Oranje tot stadhouder benoemden in plaats van Bossu. Een regelrechte uitdaging aan het adres van Alva, die de afgevaardigden had opgeroepen op 15 juli in Den Haag te vergaderen om de moeilijkheden te bespreken. Sinds die bijeenkomst van de Staten in Dordrecht was Oranje de onbetwiste, maar wel gematigde leider van de opstand. Op voorstel van Marnix van Sint Aldegonde, die voor Oranje de vergadering bijwoonde, hadden de Staten het besluit genomen hem te erkennen als 's konings stadhouder. (De revolte was immers toen nog niet gericht tegen de koning — al werd dat meer en meer een fictie — maar tegen diens slechte raadgevers. Vandaar ook de woorden in het Wilhelmus: *Den Coningk van Hispanien heb ick altyt geëert.*) Voorts zouden de

De inneming van Den Briel door de Watergeuzen in 1572. Gravure uit: J. Wagenaar - *Vaderlandsche historie* (21 dln). Amsterdam (1790-1796)

Staten zorgen voor de betaling van de oorlogslasten en ten slotte zouden katholieken en niet-katholieken gelijkelijk vrij zijn hun godsdienst te belijden. De successieve machtsovername in de Hollandse steden door de calvinistische voorhoede had echter tot gevolg dat de vrije godsdienstuitoefening door de katholieken geen enkele kans kreeg.

De Nederlanden in opstand

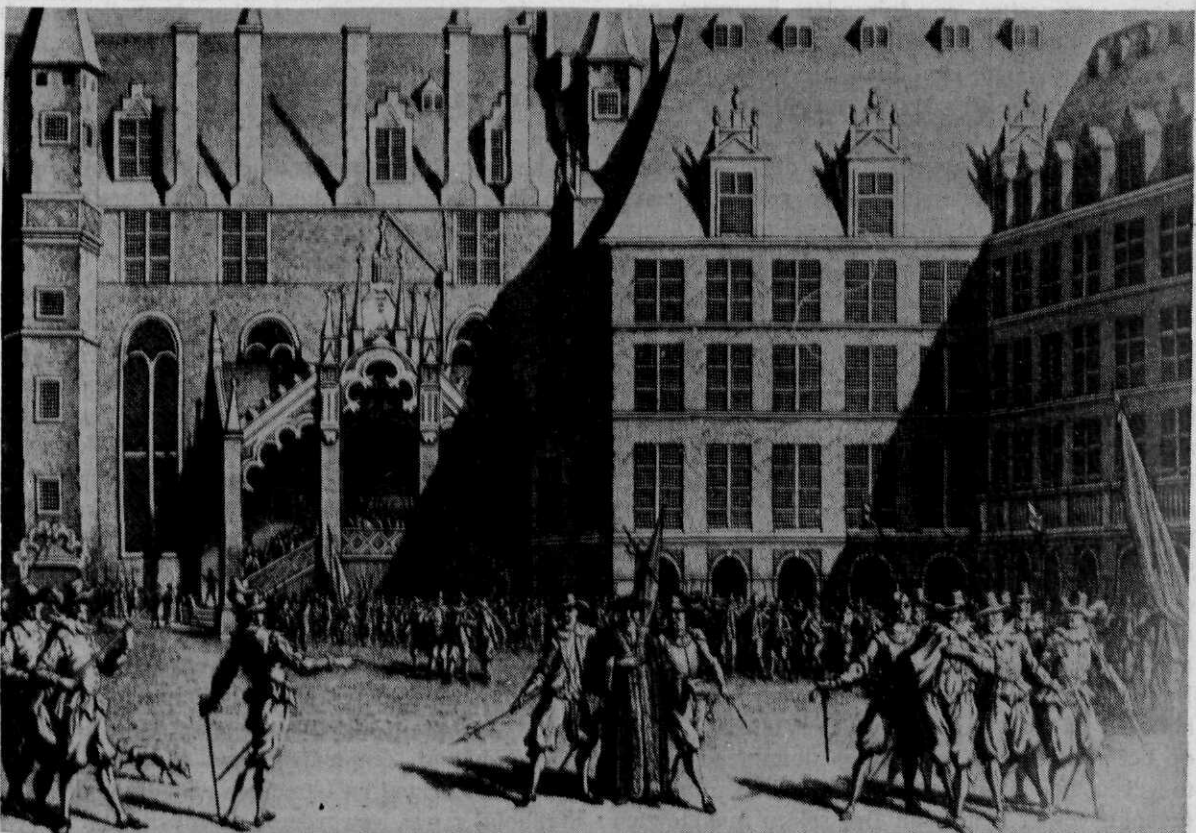
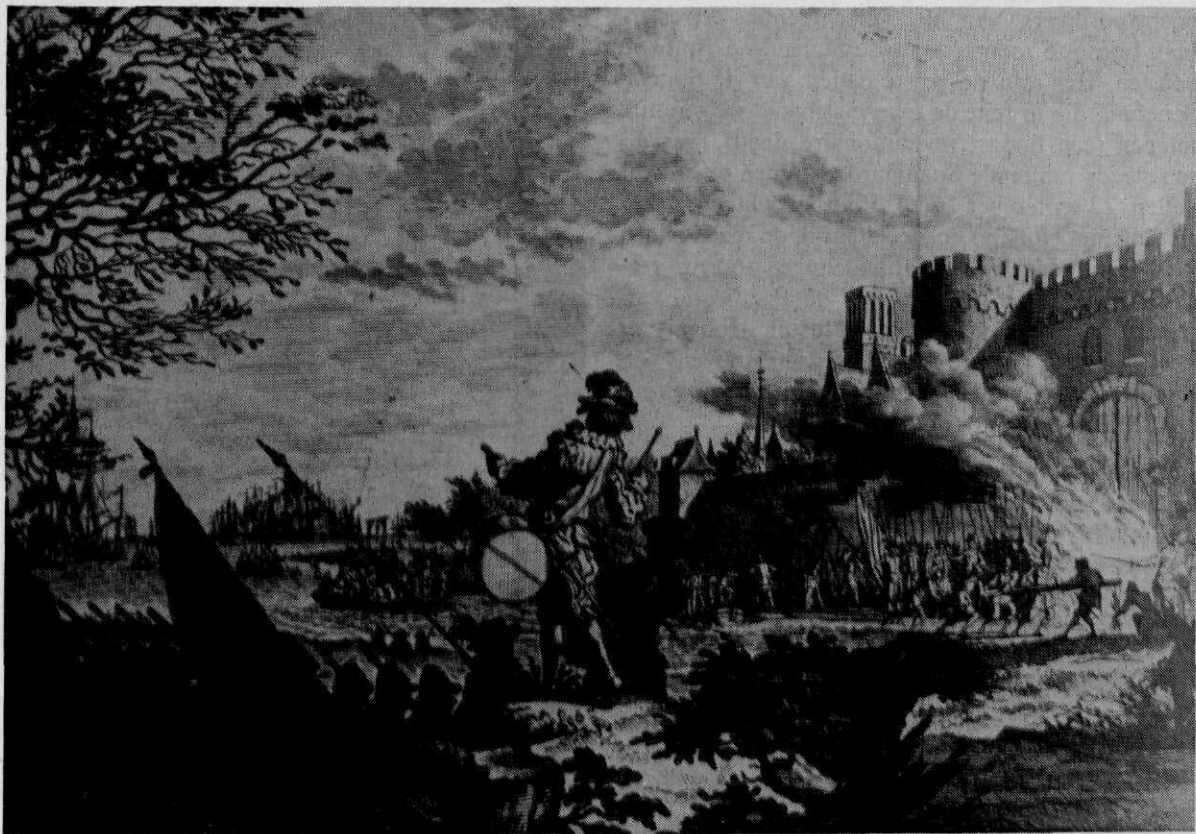
Hoewel in de jaren na 1572 de situatie in de Nederlanden soms veel weg had van op het oog onbegrijpelijke Perzische toestanden, begon toch iets uit te kristalliseren waardoor een lijn in de ontwikkelingen zichtbaar werd die een duidelijker beeld geeft dan de algemene gevoelens van onbehagen die de jaren voor 1572 beheersten.

Er begonnen zich bijvoorbeeld drie stromingen af te tekenen; radicale voor- en tegenstanders van de opstand en een grote middengroepering van gematigden. Verder zouden Holland en Zeeland met Oranje de leiding nemen in de strijd tegen de Spanjaarden die nog slechts de verovering van Haarlem (1573) op hun conto zouden schrijven, maar aldra deze gewesten moesten verlaten en er nooit meer terugkeerden.

Eind 1573 was Alva, wiens missie als mislukt kon worden beschouwd, opgevolgd door Don Louis de Requesens. Diens geldgebrek was zeker zo ernstig als dat van Alva. Hij kon zijn troepen niet betalen en was zelfs gedwongen onderhandelingen te openen met de opstandige gewesten Holland en Zeeland. Zijn plotselinge overlijden in maart 1576 had tot gevolg dat het bewind over de Nederlanden volgens de bestaande bepalingen toeviel aan de Raad van State, die werd geconfronteerd met muitende Spaanse soldaten aan wie in geen tijden soldij was betaald. De roep om hun vertrek werd steeds luider en in de Zuidelijke Nederlanden werden onder meer op last van de Staten van Brabant troepen geworven om zich de muiters van het lijf te houden.

In september 1576 vond een staatsgreep plaats toen in Brussel de leden van de Raad van State werden gearresteerd door de troepen van de Staten van Brabant. Daardoor kwam de weg vrij om, tegen het verbod van Filips in dat getrouw door de Raad van State was gehandhaafd, de Staten-Generaal (de ver-

De gevangenneming van de Raad van State te Brussel in 1576. Gravure uit: J. Wagenaar - *Vaderlandsche historie* (21 dln). Amsterdam (1790-1796)

tegenwoordigers van de verschillende gewesten dus), bijeen te roepen zoals de Staten van Brabant wensten. Een van de eerste daden van de Staten-Generaal, die in feite de regeringsmacht gingen uitoefenen (een hoogst revolutionaire daad), was de nog steeds miltende Spanjaarden buiten de wet te stellen (22 september 1576). Voorts zochten zij verbinding met Holland en Zeeland om de reeds onder Requesens gevoerde onderhandelingen voort te zetten. Het resultaat daarvan was de Pacificatie van Gent, een vredesovereenkomst tussen Holland en Zeeland en de overige gewesten, waarin tevens een regeling van de godsdienstkwestie werd aangekondigd en die voorts tot doel had:

...omme uyt de landen te verdrijven ende daer en buyten te houden de Spaensche Soldaeten, ende andere uytheemsche ende vreemde, gepoocht hebbende buyten wege van rechte, den Heeren ende Edelen 't leven te benemen, den rijckdom vanden Lande te hunwaarts l'appliceren, ende die Ghemeynte voorsz. in eeuwige slavernye te brengen ende houden.

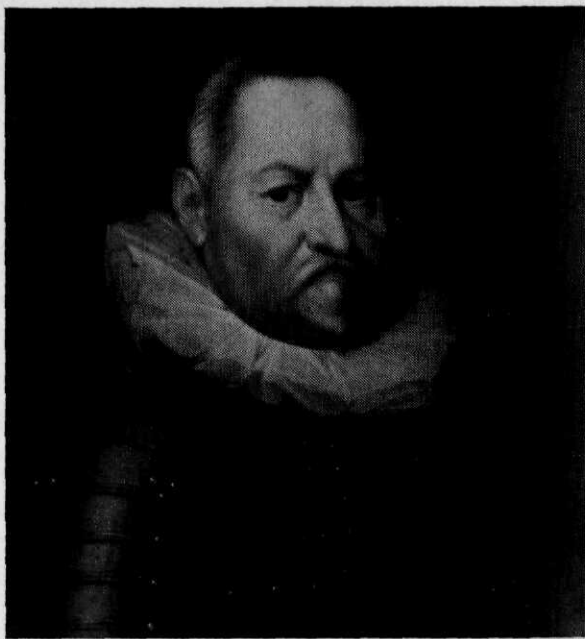
Hoezeer die Spaanse soldaten een bedreiging voor de bevolking waren, bewees hun aanval op Antwerpen op 4 november 1576. De inkt van het kort tevoren opgestelde Pacificatieverdrag (dat op 8 november zou worden getekend), was nog nauwelijks droog toen zij de stad vermeesterden, honderden huizen verwoestten en duizenden inwoners ombrachten. Ongeveer tegelijkertijd was de nieuwe Spaanse landvoogd, Don Juan van Oostenrijk, een natuurlijke zoon van Karel V en daarmee een halfbroer van Filips II, in Luxemburg aangekomen. De gebeurtenissen in Antwerpen, die de anti-Spaanse stemming tot het uiterste hadden gevoerd, gaven hem weinig hoop dat hij zonder veel moeilijkheden het gezag van de koning in de Nederlanden zou kunnen herstellen. Toch slaagde hij erin, zij het op voor hem nogal vernederende voorwaarden, in februari 1577 tot een vergelijk te komen met de Staten-Generaal, overigens zonder Holland en Zeeland die aan de overeenkomst niet hadden willen meewerken. Bij het zogeheten *Eeuwig Edict* accepteerden de Staten-Generaal Don Juan als landvoogd, echter onder de beperkende bepaling dat hij de Pacificatie van Gent zou erkennen en dat de Spaanse troepen zouden vertrekken. Don Juan ondernam daarna nog een poging ook de instemming van Oranje te krijgen, die buiten de onderhandelingen over het *Eeuwig Edict* had gestaan. Besprekingen te Geertruidenberg, waarbij bleek dat het door calvinisten beheerste Holland en Zeeland op het punt van de religie geen duimbreed wilden toegeven, liepen op niets uit. Aldus in een impasse geraakt, verliet Don Juan Brussel en maakte zich

bij verrassing meester van Namen, terwijl de reeds vertrokken Spaanse troepen door hem werden teruggeroepen.

Door deze gebeurtenissen was een volstrekt andere situatie ontstaan die de Staten-Generaal weer op één lijn bracht met Oranje, Holland en Zeeland. De Staten-Generaal waren echter een gezelschap waarin eenstemmigheid ver te zoeken was, maar voorlopig was Oranje, die in september 1577 in Brussel een glorieuze intocht had gehouden, een belangrijke machtsfactor. In de hertog van Aerschot had hij evenwel een invloedrijke tegenspeler. Diens plan was het ook geweest de twintigjarige Oostenrijkse aartshertog Matthias tot landvoogd te benoemen in plaats van de onbetrouwbaar gebleken Don Juan. Aerschot slaagde er niet in Matthias aan zich te binden. Integendeel, de Oostenrijkse hertog werd een instrument van Oranje die tot luitenant-gouverneur van Matthias werd benoemd, een beslissing die de tegenstribbelende Staten-Generaal zich door de Brusselse bevolking hadden laten opdringen. Het Brusselse intermezzo van de Prins zou ten slotte slechts van korte duur zijn. Don Juan had in Namen niet stil gezeten en op 31 januari 1578 wisten zijn troepen bij Gemblours een leger van de opstandelingen te verslaan en op te rukken naar Leuven. Brussel was nu een bedreigde stad en Oranje, de Staten-Generaal en Matthias weken uit naar Antwerpen.

De Unie van Utrecht

In het jaar 1578 zouden de scheuren in het front van de opstandelingen duidelijker zichtbaar worden. In het zuiden roerden zich de calvinisten die reeds in Gent een bolwerk hadden en nu hun invloed, doorgaans met geweld, uitbreidden over andere steden. Dat wekte weerstanden op bij de katholieke aanhang van de opstand. Een voorstel van Willem van Oranje te komen tot een religievrede, dat wil zeggen overal vrije uitoefening van godsdienst aan minderheden toe te laten als honderd gezinnen in een stad of dorp dat wensten, werd door de Staten-Generaal verworpen. De katholieken vreesden daarmee het calvinisme via de achterdeur binnen te halen. Er bestonden dus duidelijke spanningen aan de kant van degenen die tegen Don Juan in het geweer waren gekomen. En hoewel Oranje ernaar streefde de eenheid te bewaren en de calvinisten tot matiging trachtte te bewegen, mede onder zijn goedkeuring werd de gedachte ontwikkeld tot een nadere unie te komen tussen Holland, Zeeland en Utrecht (waar Oranje in 1577 stadhouder was geworden) en enkele andere ge-

Jan van Nassau (1536-1606)

westen in het noorden. Een belangrijke overweging was de veiligheid van Holland en Zeeland, die aan de landzijde onbeschermd waren tegen aanvallen van buitenaf. Gelderland werd gezien als een *propugnaculum*, een bolwerk voor de westelijk daarvan liggende gebieden. In dat zelfde Gelderland was Jan van Nassau, de enige overlevende broer van Willem van Oranje, in mei 1578 benoemd tot stadhouder, nadat eerst Holland en Zeeland hem als plaatsvervangend stadhouder voor de toen nog in het zuiden verblijvende Oranje hadden afgevozen. Onder leiding van Jan van Nassau kwamen nu moeizaam onderhandelingen op gang over het vormen van een nadere unie. Als uitgangspunt diende onder meer een memorie van de landsadvocaat van Utrecht, Floris Thin, die dit stuk had opgesteld op verzoek van Oranje. De positie van Jan van Nassau, die in zijn gewest met ijver het calvinisme propageerde, was al spoedig moeilijk geworden in het katholieke Gelderland. Hoe moeilijk bleek toen uiteindelijk op 23 januari 1579 in Utrecht de definitieve tekst van het Unieverdrag werd ondertekend. Weliswaar staat Jan van Nassaus handtekening bovenaan, maar enige machtiging daartoe van de zijde van Gelderland had hij niet gekregen. Ook de vier vertegenwoordigers van de Gelderse Ridderschap tekenden op eigen gezag. De overige gewesten die zich bij het tractaat aansloten, waren Holland en Zeeland, Utrecht — zij het na aarzeling — en de Groningse Ommelanden. In de daaropvolgende maanden zouden nog daarbij komen de stad Groningen, waarvoor de stadhouder,

graaf van Rennenberg, een verklaring van adhesie opstelde, voorts Gent, de kwartieren van Nijmegen en Arnhem, de Friese steden Leeuwarden, Sneek en Franeker alsmede enkele grietmannen en grietenijen in Friesland, verder Venlo, Amersfoort, Yperen, Antwerpen, Breda, Brugge, het Vrije van Brugge, Lier en Drente. Overijssel en het graafschap Zutphen — het laatste Gelderse kwartier — verbonden zich door middel van een verdrag aan de Unie. Willem van Oranje had zich van het gebeuren op 23 januari 1579 afzijdig gehouden. Als altijd erop bedacht de zeventien gewesten bijeen te houden, aarzelde hij nu zich bij de Unie aan te sluiten. Mogelijk vreesde hij dat het befaamde artikel 13, waarin de religie werd geregeld, te veel als een splijtzwam zou kunnen werken. Daarin immers kregen de provincies vrijheid de religie naar eigen inzicht te regelen, terwijl Oranjes gedachten uitgingen naar een algemeen akkoord hieromtrent, dat recht zou doen aan katholieken én protestanten. Hoewel artikel 13 de mogelijkheid openliet dat een gewest zich voor de katholieke godsdienst verklaarde, was de praktijk dat de calvinisten overal de touwtjes in handen namen. De ontwikkelingen in het zuiden brachten Oranje ten slotte ertoe op 3 mei 1579 zijn fiat aan het tractaat te geven.

Hoewel in het zuiden enkele steden zich bij de Unie hadden aangesloten, had de meerderheid zich afzijdig gehouden, ondanks de uitdrukkelijke verklaring in de preambule van het Unieverdrag dat de Pacificatie van Gent van kracht bleef. Die afzijdigheid hing samen met de scheiding der geesten die zich aan het voltrekken was. Op 1 oktober 1578 was Don Juan gestorven. Zijn opvolger, die hem reeds bij zijn leven terzijde had gestaan, was de bekwame veldheer en diplomaat Alexander Farnese, beter bekend als de hertog van Parma. Hij slaagde erin, onder meer door beloftes inzake behoud van privileges, verlening van amnestie en herstel in oude ambten, de katholieke gewesten aan zich te binden die met name van het opdringende calvinisme niets moesten hebben. Een van de uitingen van dit verzet tegen de radicale stromingen was de op 6 januari 1579 gesloten Unie van Atrecht tussen Artois en Henegouwen. Een zeer belangrijk punt was ook dat Parma, financieel gezien, meer speelruimte had dan zijn voorgangers omdat na het staatsbankroet van 1575 de Spaanse schatkist weer voldoende was gevuld door goud- en zilverzendingen uit Zuid-Amerika. Ook Parma profiteerde daarvan zodat zijn soldaten weer konden worden betaald. Niet minder belangrijk was dat Spanje in 1577 een wapenstilstand met de Turken had ge-

~~Jan van der ...~~

Van Weyden dijs van Bollant
Gheolafues ... Requies Caus

Van Weyden dijs ...
Schilling Bestems ...

Prieter de Ryche ...
Spar van ...

Van Weyden dijs ...

Antonius van ...

W. van ...

Jacobus ...

Adrianus ...

... vander ...

Rembert ...

Niclas ...

~~...~~

...

...

...

◁ Een exemplaar van de Unie van Utrecht bevindt zich in het Algemeen Rijksarchief te Den Haag, een ander in het gemeentearchief te Gent. Bovenaan de hier gereproduceerde bladzijde is doorgestreep: „Vanwege dije ritterschap van Gelderland ende Zutphen”. Daaronder staan de handtekeningen van de afgevaardigden van Holland, Zeeland, Utrecht en de Ommelanden

sloten, zodat Filips meer aandacht kon schenken aan zijn gebieden in het noorden van Europa.

Dit alles betekende dat Parma in staat was weer militair op te treden. Zijn bedreiging van Opper-Gelre, een manoeuvre om Maastricht te isoleren, dat hij overigens in de loop van 1579 zou veroveren, had de ondertekening van de Unie van Utrecht tot een dringende aangelegenheid gemaakt. Hoe reëel die militaire dreiging was, blijkt wel uit Parma's veroveringen in de tien jaar die zouden volgen. Het grondgebied van de Uniegewesten zou aan het einde van die tien jaar alleen nog Holland, Zeeland en Utrecht, een deel van Gelderland, een stukje Overijssel en Friesland omvatten. De verloren gegane gebieden in het Noorden zouden pas weer tot de Unie terugkeren na de veldtochten van Maurits; de uitbreiding naar het zuiden zou in de laatste fase van de Tachtigjarige Oorlog onder Frederik Hendrik plaatsvinden.

De uitvloeisels van het Unietractaat met betrekking tot de staatsinrichting van de Republiek

De affiches en folders van de in januari van dit jaar begonnen grootscheepse herdenking van de Unie van Utrecht noemen het tractaat de grondslag van de Nederlandse Staat. Zo iets is een gemakkelijk in het oor liggende leus, maar de historische werkelijkheid zou beter zijn benaderd indien de karakterisering van de Unie was omschreven met de woorden: „van militair verbond tot fundamentele wet”. Het Unietractaat was namelijk in de allereerste plaats een militair, een verdedigend, verbond tussen zelfstandige gewesten. Toen de Republiek der Verenigde Nederlanden zich had geconsolideerd, was het verdrag het enige staatsstuk dat de zeven noordelijke gewesten met Drente bijeenhield en waarop de provincies terugvielen om bij onderling verschil van mening hun gelijk, of het ongelijk van een ander, te bewijzen. In die betekenis werd het verdrag door de tijdgenoten beschouwd als een fundamentele wet.

Het militaire karakter van het verdrag zou meer dan twee eeuwen na zijn ontstaan in herinnering worden gebracht in artikel 121 van de Grondwet van 1814 waarin *het dragen der wapenen tot handhaving der onafhankelijkheid van den Staat* als een

van de eerste plichten van alle ingezetenen wordt genoemd, *overeenkomstig 's Lands oude gewoonte en het grondbeginsel bij de Unie van Utrecht aangenomen*.

Het Unietractaat telt 26 artikelen, waarvan de artikelen 2 tot en met 5, 7 tot en met 9, en 17 en 25 op militaire aangelegenheden betrekking hebben, zoals moge blijken uit de hierachter opgenomen tekst van deze artikelen.

Met alle feiten die het merkwaardige staatsbestel van de Republiek vertoonde, is zij meer dan tweehonderd jaar op de been gebleven en in de zaken die men gemeenschappelijk deed, heeft — behalve het buitenlandse beleid — de landsverdediging de belangrijkste plaats ingenomen. Het instrument daarvoor was het Staatse leger. Hoezeer elk der provinciën ook mocht trachten zoveel mogelijk zeggenschap te verwerven over de *Militie van den Staat*, zoals men het leger toen bij voorkeur noemde, bijvoorbeeld bij de benoeming van officieren, die zeggenschap, dit particularisme, is nooit zover gegaan dat het een ontbindende werking kon hebben of de zelfstandigheid van de provincies met betrekking tot de zaken van het leger blijvend vergrootte ten koste van de Generaliteit. Weliswaar beweerden de Staten van Holland in een deductie van 17 mei 1657:

... dat de provinciën nooit de dispositie over, en trent, de Militie gedeferereert hebben aan het gemeen

De Nederlandse staat in wording

lichaam van de Generaliteit: dat de Provincien oversulx ten opsigte van dien moeten geconsidereert worden als seeve souveraine, en van den anderen absolut independente, Staaten.

De praktijk was bepaald anders, zeker in tijd van oorlog, en Simon van Slingelandt, raadpensionaris van Holland van 1727-1736, die bovengenoemde deductie in zijn Staatkundige Geschriften aanhaalt, concludeert, na het noemen van vele bewijspplaatsen, mijns inziens dan ook terecht dat de Militie (...) *eigentlyk in dienst van de gesaamentlyke Provincien is*, waarna hij nog eens met instemming de woorden van Hugo de Groot citeert *dat de Soldaaten ten aansien van haar Krygsampt staan onder de Generaliteit*. Ook zonder Van Slingelandt en Hugo de Groot kan men tot deze conclusies komen als men ziet naar de werkzaamheden van de Raad van State. De Raad is dan wel niet het regeringsorgaan van de Republiek geworden zoals in de jaren '80 van de zestiende eeuw de bedoeling was geweest, maar in militaire zin is hij een hoogst belangrijk bestuurscollege geweest, belast met de financiering, verzorging en instandhouding van het leger.

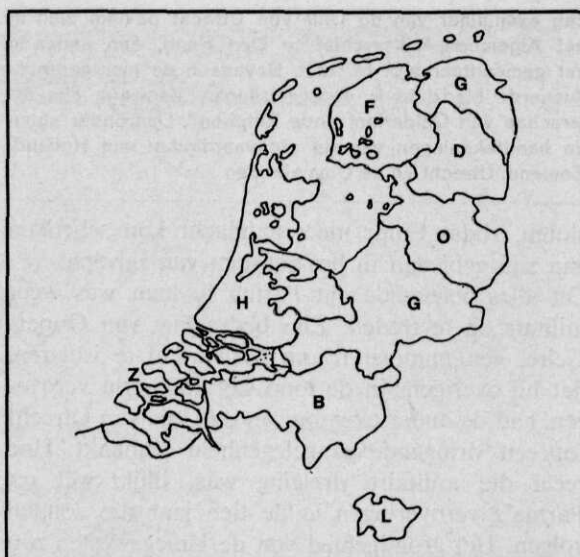
(...) *We should beware of the usual depreciating comments on the so-called particularism of the Dutch Republic...*

schrijft de reeds eerder geciteerde historicus J. W. Smit in zijn essay *The Netherlands revolution*. Men zou kunnen zeggen dat het systeem werkte ondanks en dank zij het particularisme, in vele gevallen zelfs beter dan in andere Europese landen die een meer gecentraliseerd staatsbestuur hadden.

Een voorbeeld van het systeem is de jaarlijks door de Raad van State opgemaakte Generale Petitie voor de Staten-Generaal en de daarbij behorende

Literatuur

- E. M. Braekman — *l'Armée des Gueux. Rev. Belge d'Hist. Mil. / Belg. Tijdschr. Mil. Gesch.* 19(1971)5.
- L. Delfos — *Die Anfänge der Utrechter Union, 1577-1687*. Berlijn (1941).
- A. Th. van Deursen — Staat van oorlog en generale petitie in de jonge Republiek. *Bijdr. en Meded. Gesch. Ned.* 90(1976)44.
- S. J. Fockema Andreae — *De Nederlandse staat onder de Republiek*. Amsterdam (1962).
- P. F. M. Fontaine — *De Raad van State, zijn taak, zijn organisatie en werkzaamheden in de jaren 1588-1590*. Groningen (1954).
- R. Fruin en H. T. Colenbrander — *Geschiedenis der staatsinstellingen in Nederland tot den val der Republiek*. Den Haag (1901).
- S. Groenveld — De Unie van Utrecht en haar betekenis. *Spiegel Hist.* 14(1979)2.
- S. Groenveld en H. L. Ph. Leeuwenberg (ed) — *De Unie van Utrecht, wording en werking van een verbondsacte*. Den Haag (1979).
- S. Groenveld e.a. — *De kogel door de kerk? De opstand in de Nederlanden en de rol van de Unie van Utrecht, 1559-1609*. Zutphen (1979).
- H. J. Kann — *De militie en het militair bestuur gedurende het tijdvak der Unie van Utrecht, 1579-1795*. Leiden (1874).
- A. W. Lovett — Francisco de Lixalde, a Spanish paymaster in the Netherlands (1567-1577). *Tijdschr. v. Gesch.* 84(1971)14.
- G. Parker — Francisco de Lixalde and the Spanish Netherlands (1567-1577): some new evidence. *Tijdschr. v. Gesch.* 89(1976)1.
- G. Parker — *The army of Flanders and the Spanish road, 1567-1659. The logistics of Spanish victory and defeat in the Low Countries' Wars*. Cambridge (1972).
- G. Parker — *The Dutch revolt*. Londen (1977).

De grenzen van de Republiek in 1648

Staat van Oorlog (de begroting van de Republiek), waarin het particularistische element zichtbaar wordt in de lastenverdeling over de verschillende gewesten. En al zijn die gewesten soms onwillig hun aandeel in de gemeenschappelijke uitgaven te dragen — de Generale Petities (een soort memorie van toelichting op de Staten van Oorlog) leggen daarvan voldoende getuigenis af — niet dáárdoor is het systeem gaan wankelen, maar doordat de lasten ondraaglijk groot werden, wat vooral na de Spaanse Successieoorlog het geval was.

Het systeem, om die term nog een keer te gebruiken, was niet met zoveel woorden in het Unie-tractaat geregeld, het was er wel een uitvloeisel van, zoals het verdrag ook de gewesten binnen het raamwerk van de Republiek bijeenhield, hoewel bij het sluiten van het tractaat aan de vorming van die Republiek in de verste verte niet werd gedacht.

F. J. G. ten Raa e.a. — *Het Staatsche leger* (8 dln). Breda, Den Haag (1913/1964).

S. van Slingelandt — *Staatkundige geschriften* (4 dln). Amsterdam (1784/1785). (Met name uit dl 4: Historische verhandeling van het gesag over de militie van den Staat der Vereenigde Nederlanden, getrokken uit de Registers en andere publike acten.)

J. W. Smit — The present position of studies regarding the revolt of the Netherlands; in: J. S. Bromley en E. H. Kossmann (ed) — *Britain and the Netherlands*; papers Oxford-Netherlands Hist. Conf. Londen (1960).

J. W. Smit — The Netherlands revolution; in: R. Foster en J. P. Greene (ed) — *Preconditions of revolution in early modern Europe*. Baltimore/Londen (1970).

De artikelen van de Unie van Utrecht betreffende de militaire zaken

II. Item dat die voorsz. Provincien in conformiteyt ende tot volltrekking van de voorsz. enicheydt ende verbant gehouden sullen wesen malcanderen met lijff, goet ende bloet by te staen jegens alle fortsen ende gewelden die hem yemant souden moegen aendoen uyt ende onder dexel van den naem van de Co. Ma. ofte van sinentwegen, het waere ter cause van(t) tractaet van peys tot Ghendt gemaect, van dat si die wapenen jegens Don Johan d'Austrice aengenoemen, den Eertshertoge Matthias tot Gouverneur ontfangen hebben, met alle tghene datter aencleeft, van dependeert, ofte uyt gevolcht es ofte uyt volgen sal moegen, al waert oick onder couleur alleene van de catholique Roomsche Religie met wapenen te willen restablisseren, restaureren ofte invoeren, ofte oick van eenyge nyuwicheyden ofte alteratien, die binnen enyge van de voorsz. Provincien, steden ofte leden van dien sedert den jaere 1558 gebeurt sijn, ofte oick ter cause van dese jegenwoirdige Unie ende confederatie, ofte andere diergelycke oorsaecke, ende dit soe wel in gevalle men die voorsz. fortsen ende gewelden souden willen gebruycken op een van de voorsz. Provincien, Staten, steden, ofte leden van dien alleen, als op alle int generael.

III. Dat die voorsz. Provincien oick gehouden sullen wesen in gelycke maniere malcanderen te assisteren ende helpen defenderen jegens alle uytheemsche ende inheemsche Heeren, Vorsten ofte Princen, Landen, Provincien, steden ofte leden van dien, die hem int generael ofte particulier enyge fortsen, gewelden, ofte ongelijck souden willen aendoen ofte oorloge maecken, beheltelick dat die assistentie bij de generaliteyt van dese Unie gedecernert sal worden met kennisse ende naer gelegenheit van der saecke.

IV. Item ende omme die voorsz. Provincien, steden ende leden van dien hat jegens alle macht te moegen verseecken, dat die frontiersteden, ende oick andere daer men des van noode vynden sal, tsi van wat Provincien die sijn, by advys ende ter ordonnantie van deze geunieerde Provincien sullen vast gemaect ende gesterckt worden tot costen van de steden ende Provincien daerinne die gelegen sijn, mits hebbende daertoe assistentie van de generaliteyt voor deen helft; beheltelick dat soe verre by de voorsz. Provincien raedtsaem bevonden wordt eenyge nyuwe forten ofte sterckten in enyge van de voorsz. Provincien te leggen, ofte die nu leggen te veranderen oft aff te werpen, dat die costen daertoe van node by alle die voorsz. Provincien int generael gedraegen sullen worden.

V. Ende omme te versien tot die costen, die men van noode hebben sal in gevalle als boeven tot defentie van

de voorsz. Provincien, es overcommen dat in alle voorsz. geunieerde Provincien eenpaerlick ende op eenen voet tot gemeen defentie der selver Provincien opgesteld, gehewen ende openbaerlick den meest daer voor biedende van drie maenden tot drie maenden ofte eenyge andere bequame tijden verpacht oft gecollecteert sullen worden allomme binnen die voorsz. geunieerde Provincien, steden ende leden van dien, seeckere Imposten op alderhande wijnen, binnen ende buyten gebrouwen bieren, op het gemael vant coorn ende greynen, opt sout, goude, sylveren, sijde ende wolle lakenen, op de horenbeesten, ende besayde landen, op de beesten die geslacht worden, paerden, ossen die vercoft ofte verpangelt worden, op de goeden ter waege commende, ende sulcke andere als men naemaels by gemeen advys ende consent ghoet vinden sal, ende dat achtervolgende dordonnantie die men daerop concipieren ende maeken sal; — dat men oick hiertoe employeren sal den incoemen van de domeynen van de Co. Ma., die lasten daer op staende afgetoegen.

VII. Dat die voorsz. frontiersteden ende oick andere als den noot vereyschen sal tallen tijden gehauden sullen wesen te ontfangen alsulcke garnisoenen, als die selve geunieerde Provincien goet vynden, ende hemluyden by advys van den Gouverneur van de Provincie daer het garnisoen geleyt sal worden, ordonneren sullen, sonder dat sie des sullen mogen weygeren; welverstaende dat die voorsz. garnisoenen by de voorsz. geunieerde Provincien betaelt sullen worden van haerluyden soldie, ende dat die cappiteynen ende soldaeten boeven den generalen eedt particulierlick die stad ofte steden ende Provincie daerinne die geleyt sullen worden eedt doen sullen, ende dat tselve te dien eynde in haerluyden artyckelbrief gestelt sal worden. Dat men oick alsulcke ordre stellen ende discipline onder den soldaeten hauden sal dat die borgers ende inwoenders van de steden ende platte landen soewel gheestelick als weerlick daerby boeven die redenen nyet bezwaert worden, noch enyge overlast lijden sullen. Ende en sullen die voorsz. garnisoenen van gheene excys ofte imposten meerder exempt wezen als die borgers ende inwoenders van de plaetse, daer die geleyt sullen worden, mits dat oick den selven borgers ende inwoenders bij de generaliteyt logysgelt verstreckt sal worden, gelyck tot noch toe in Hollandt gebruyckt es.

VIII. Ende ten eynde men tallen tijden sal moeten assisteert wezen van de inwoenders van de Landen, sullen dingesetenen van elcke van dese geunieerden Provincien, steden ende platte landen binnen den tijt van een maendt naer date van desen ten langsten gemonstert ende opgescreven worden, te weten die gheene die sijn tusschen achthien ende tzeftich jaeren, om die hoeffden ende tgetal van dien geweten sijnde, daernaer ter eerster

tsamencompste van dese bontgenoten vorder geordonneert te worden als tot die meeste bescherminge ende verseeckerheydt van dese geunieerde landen bevonden sal worden te dienen.

IX. Item en zal men geen accoordt van bestant oft peys maecken, noch oorloge aenveerden, noch enyge imposten ofte contributie instellen die generaliteit van desen verbande aengaende, dan met gemeen advys ende consent van de voorsz. Provincien, maer in andere saecken tbeleet van deze confederatie, ende tghene daer van dependeert ende uyt volgen sal, aengaende, sal men hem regulieren naer tghene geadviseert ende gesloten sal worden bij de meeste stemmen van de Provincien in desen verbonde begrepen, die gecolligeert sullen worden sulcx als men tot noch toe in de generaliteyt van de Staten heeft gebruyckt, ende dit by provisie, tot dat anders sal worden geordonneert by gemeen advys van dese bontgenoten, beheltelick dat oft gebeurden, dat die Provincien in saecken van bestant, peys, oorloge, ofte contributie met den anderen nyet accorderen en condon, sal het geschil gerefereert ende gesubmitteert worden by provisie aen de heeren Stadtholders van de voorsz. geunieerde Provincien nu ter tijt wesende, die het voorsz. geschil tusschen parthyen sullen vergelijken ofte daer vanuytspreecken, sulcx als siluyden bevynen sullen in de billicheyte te behoeren, welverstaende indien die selve

heren Stadtholders daerinne nyet en souden connen verdraegen, sullen tot hemluyden nemen ende verkiesen alsulcke onpartidige assesseurs ende adjoincten als hemluyden goet duncken sal, ende sullen parthyen gehouden wezen naer te commen tghene by de voorsz. heeren Stadtholders in manieren als boeven uytgesproecken sal wezen.

XVII. Dat die voorsz. Provincien, steden ende leden van dien hem wachten sullen van uytheemsche fursten, heeren, landen ofte steden enyge occasie te geven van oorloge, ende sulcx om alle alsulcke occasien te vermijden sullen die voorsz. Provincien, steden, ende leden van dyen gehouden wezen soe wel den uytheemschen als ingesetenen van den voorsz. Provincien te administreren goet recht ende justicie; ende soe verre yemant van hem daarvan in gebreecke blijft, sullen die andere bontgenoten die hant holden, by alle behoirlicke wegen ende middelen, dat sulcx gedaen sal worden ende dat alle abusen, daerdoor sulcx belet, ende die justicie deur verachttert soude mogen worden, gecorrigeert ende gereformeert sullen worden als naer rechten en vermoegens een yder sijn privilegien, loffelicke en welheergebrachte costumen.

XXV. Insgelijckcx sullen dselve by eede moeten beloven te onderhouden alle schutteryen, broederschappen ende collegien, die in enyge steden ofte vlekken van dese Unie sijn.

Maandelijks wordt de Militaire Spectator toegezonden aan alle leden van de Koninklijke Vereniging ter beoefening van de Krijgswetenschap.

Ten einde de toezending aan thans nog actief dienende officieren van Land- en Luchtmacht, tevens lid van de Koninklijke Vereniging ter beoefening van de Krijgswetenschap, ook na hun dienstverlating zeker te stellen, wordt belanghebbenden verzocht de secretaris van de Koninklijke Vereniging (Denijsstraat 135, 2551 HJ Den Haag) in voorkomend geval ter zake in te lichten.

De militaire leiders in de Sovjet-Unie

C. Ros

eerste luitenant van speciale diensten

In een eerder in dit blad gepubliceerd artikel met dezelfde titel (*Mil. Spect.* 145(1976)(11)514) is het militaire leiderschap in de Sovjet-Unie in de periode 1966-1976 besproken. Daarbij werd getracht, aan de hand van de carrièregang van een aantal topfiguren uit de verschillende krijgsmachtdelen, overeenkomstige lijnen te ontdekken in de loopbaanpatronen van officieren die in 1976 de hoogste functies nog niet hadden bereikt. Bovendien werd aandacht besteed aan nevenfuncties in partijorganen, die werden bekleed door verscheidene mogelijk voor topposities in aanmerking komende officieren, waarna ten slotte een voorzichtige prognose werd gewaagd over wie wellicht binnen enkele jaren zouden kunnen doorstoten tot het hoogste niveau. In deze bijdrage zal nader worden bezien welke de consequenties zijn geweest van de destijds geschetste opbouw van de Sovjetrussische officierspiramide.

De tol van de vergrijzing

Voor de in het bovenaangehaalde artikel reeds gesignaleerde vergrijzing van het Russische officierscorps moest inmiddels de tol al goeddeels worden betaald. Nog geen maand na het verschijnen van die beschouwing overleed, op 30 november 1976, op 64-jarige leeftijd de eerste plaatsvervangend minister van defensie en bevelhebber van de Warschau-Pactstrijdkrachten, maarschalk van de Sovjet-Unie I. I. Jakoebovski. Twee weken nadien overleed ook luitenant-generaal A. V. Bolibroech (55) die tot dan eerste plaatsvervangend bevelhebber van het Militair district Baltische landen was geweest. In het laatst van december 1976 volgde luitenant-generaal der luchtmacht L. I. Bjeda (56), commandant luchtmacht van het Militair district Wit-Rusland. In 1977 overleden onder meer vloot-admiraal S. M. Lobov (64), luitenant-generaal ir. A. A. Gregorjev (59), leger-generaal A. S. Zjadov (66) en hoofdmaarschalk der tanktroepen A. Ch. Babadzjanjan (72).

Ook 1978 eiste zijn tol onder de oudere officieren,

waarvan niet onvermeld mogen blijven generaal-majoor F. I. Kovalev (61), kolonel-generaal Ye. M. Gorbatjoek (64) en de plaatsvervangend minister van defensie, maarschalk der genie A. V. Gelovani (63).

Van de negenenvijftig tussen augustus 1976 en september 1978 door mij geregistreerde overleden officieren met de rang van generaal-majoor of hoger waren er nog zesentwintig in actieve dienst. Dan is er nog een grote groep opperofficieren, die in de afgelopen jaren zijn gepensioneerd, of een meer aan de leeftijd aangepaste functie hebben gekregen. De belangrijkste van deze laatste groep is ongetwijfeld maarschalk van de Sovjet-Unie P. F. Batitski, die tot medio 1978 plaatsvervangend minister van defensie, tevens bevelhebber luchtverdedigingsstrijdkrachten was.

In de *Rode Ster* van 26 juli 1978 was een overlijdensadvertentie geplaatst van de 78-jarige kolonel-generaal der artillerie A. V. Gerasimov. Hoewel de levensgeschiedenis van A. V. Gerasimov op zich zelf de moeite van het beschrijven waard is, zat het opmerkelijke van deze advertentie niet in het „in memoriam”. In de Sovjet-Unie is het een gebruik dat bij overleden hoogwaardigheidsbekleders onder de overlijdensadvertentie een lijst wordt opgenomen met namen van mensen die hun medeleven betuigen. De volgorde van de namen van deze hooggeplaatste functionarissen geeft hun belangrijkheid aan. De praktijk heeft aangetoond dat dit een vaste volgorde is. Daarin had ditmaal echter een opvallende verschuiving plaatsgevonden. Reeds jarenlang bestond een klein stukje van deze lijst uit de namen Toloebko, Pavlovski, Batitski, Koetachov en Gorsjkov; op 26 juli 1978 kwam Batitski echter pas op de 27e plaats en zijn plek was ingenomen door de jongere A. I. Koldoenov, die niet alleen in deze advertentie maar ook in de praktijk zijn leermeester is gepasseerd.

Het ministerie

Twee sterfgevallen hebben ten aanzien van de be-

A. В. ГЕРАСИМОВ

23 июля 1978 года после тяжелой, продолжительной болезни скончался видный советский военачальник, активный участник гражданской и Великой Отечественной войн, член КПСС с 1939 года генерал-полковник артиллерии Антон Владимирович Герасимов.

Ушел из наших рядов боевой товарищ, посвятивший всю свою сознательную жизнь беззаветному служению народу Советской Родины, укрепление ее героических Вооруженных Сил.

А. В. Герасимов родился 14 августа 1900 года в Новгороде, в семье рабочего. С 14 лет начал трудовую деятельность. В 1919 году добровольно вступил в Советскую Армию, в рядах которой прошел славный путь от рядового до генерал-полковника артиллерии.

В годы иностранной военной интервенции и гражданской войны А. В. Герасимов участвовал в боях против банд Юденича под Петроградом. После успешного окончания 2-х Петроградских артиллерийских курсов командовал взводом на Западном, Кавказском и Южном фронтах.

По окончании гражданской войны А. В. Герасимов находился на различных командных и штабных должностях в артиллерии, успешно окончил Высшую артиллерийскую школу РККА, а в 1931 году — Военную академию имени М. В. Фрунзе. С 1931 года по 1941 год был помощником командира артиллерийской бригады, начальником штаба артиллерии, начальником отдела Генерального штаба.

Великую Отечественную войну А. В. Герасимов встретил в должности начальника штаба зоны ПВО Московского военного округа, затем командовал дивизионом района ПВО, был первым заместителем командующего Московским фронтом противовоздушной обороны, начальником штаба Центрального фронта ПВО.

В послевоенный период А. В. Герасимов продолжал службу в войсках противовоздушной обороны. Он командовал войсками окру-

га ПВО, был начальником военной академии, заместителем главнокомандующего Войсками ПВО страны.

В последующий период А. В. Герасимов находился на должностях первого заместителя начальника Генерального штаба Вооруженных Сил СССР и заместителя Министра обороны СССР. С 1970 года — на ответственной работе в Министерстве обороны СССР.

На любых постах, которым поручались А. В. Герасимову, он отдавал все свои силы, богатый опыт и знания делу укрепления боевой мощи Советских Вооруженных Сил, неизменно проявлял высокую партийную принципиальность, скромность и трудолюбие. Заслуги генерал-полковника артиллерии А. В. Герасимова высоко оценены Коммунистической партией и Советским государством. Он награжден двумя орденами Ленина, пятью орденами Красного Знамени, орденом Кутузова II степени, орденом Отечественной войны I степени, орденом «За службу Родине в Вооруженных Силах СССР» III степени и многими медалями, а также удостоен правительственных наград ряда социалистических стран.

Светлая память об Антоне Владимировиче Герасимове, верном сыне Коммунистической партии, горячем патриоте нашего социалистического Отечества, навсегда сохранится в сердцах воинов армии и флота.

Д. Ф. Устинов, П. С. Плетяков, А. И. Шонин, Д. В. Огарков, В. Г. Куликов, А. А. Епишев, С. Л. Соколов, Н. И. Савинкин, В. Ф. Толубко, Н. Г. Павловский, А. И. Колзунов, П. С. Кутапов, С. Г. Горшков, К. С. Москаленко, С. К. Куркоткин, А. Т. Алтуни, А. В. Геловани, Н. Н. Алексеев, В. М. Шабанов, Н. Н. Шалов, М. М. Козлов, Г. В. Средин, В. И. Тругов, В. Н. Дутов, А. И. Буков, И. Х. Баграмян, П. Ф. Батидиный, В. И. Чинков, Ф. И. Готинев, П. А. Ротенберг, П. И. Батин, С. И. Руднев, И. П. Давыд, А. В. Болотов, Р. П. Поляковский.

zetting van de plaatsvervangend-ministersposten enkele verschuivingen teweeggebracht. Kolonel-generaal N. V. Ogarkov werd bij „Oekaz” van de Opperste Sovjet per 14 januari 1977 bevorderd tot maarschalk van de Sovjet-Unie en op 28 oktober van dat jaar verwierf hij de fel begeerde Leninorde, zodat ook hij zich nu heeft geschaard onder de Helden van de Sovjet-Unie. Deze man die, zoals in 1976 reeds gememoreerd, een stormachtige carrière achter de rug had, werd benoemd als opvolger van de invloedrijke I. I. Jakoebovski, d.w.z. Chef Generale Staf en eerste plaatsvervangend minister van defensie. Leger-generaal V. G. Koelikov (57), die tot dat moment deze functie had bekleed, werd op dezelfde datum als Ogarkov (61) bevorderd tot maarschalk van de Sovjet-Unie en overgeplaatst naar de post van bevelhebber der Warschau-Pactstrijdkrachten. De bevelhebber van Militair district Leningrad, kolonel-generaal A. I. Gribkov, kandidaatlid van het Centrale Comité, die reeds bij Oekaz van 29 oktober 1976 was bevorderd tot leger-generaal, werd de tweede man naast Koelikov, zodat de Warschau-Pactstrijdkrachten stevig in de greep van Moskou bleven. De reeds genoemde kolonel-generaal A. I. Koldoenov werd bij Oekaz van 28 oktober 1977 bevorderd tot maarschalk. In juli van dit jaar schoof hij

De overlijdensadvertentie van A. V. Gerasimov, waarin voor het eerst de naam van Sjabanov (a) voorkomt, Koldoenov (b) is doorgeschoven naar een belangrijker functie en Batitski (c) staat niet meer in de rij van plaatsvervangende ministers

De huidige minister van defensie van de Sovjet-Unie, maarschalk der Sovjet-Unie D. F. Oestinov

van zijn functie van eerste plaatsvervangend bevelhebber door naar die van bevelhebber van de luchtverdedigingsstrijdkrachten.

De plaats van de overleden maarschalk A. V. Gelovani is ingenomen door kolonel-generaal ir. N. F. Sjestopalov. Hoewel op 26 juli 1978 de naam van Gelovani nog voorkwam in de reeds eerder genoemde overlijdensadvertentie lijkt het aanneemelijk dat Gelovani toen al niet meer in functie was wegens een ernstige ziekte: A. V. Gelovani overleed op 19 augustus 1978 na een ernstig ziekbed, aldus de *Rode Ster* van 22 augustus 1978.

Een nieuwe naam die in deze overlijdensadvertentie opdook is die van Sjabanov, die waarschijnlijk de sinds begin 1977 vacante plaats heeft ingenomen die Ogarkov had achtergelaten nadat hij was bevorderd. Het is namelijk gebruikelijk dat het ministerie van defensie elf plaatsvervangende ministers telt en drie eerste plaatsvervangers. Van januari 1977 af waren er van de eerste elf plaatsen slechts tien bezet.

In de afgelopen tien jaren zijn er op deze veertien functies elf verschuivingen geweest. Van de huidige bezetting bekleedt vloot-admiraal van de Sovjet-Unie S. G. Gorsjkov (68) zijn functie het langst. Hij is sedert 1962 bevelhebber van de marine. Dan volgt maarschalk van de Sovjet-Unie K. S. Moskalenko (76), die sinds 1966 plaatsvervangend minister van defensie is en ten slotte leger-generaal I. G. Pavlovski (69) en maarschalk van de Sovjet-Unie S. L. Sokolov (67), die beiden in 1967 zijn aangesteld.

Het is duidelijk dat de tand des tijds de komende jaren nog regelmatig aan het bestand aan opperofficieren van het ministerie zal knagen, waarna anderen, die zijn geboren in de periode 1920-1930, de opengevallen plaatsen zullen moeten bezetten. Een van hen zal de in 1919 geboren leger-generaal A. I. Gribkov zijn. Hij was 19 jaar oud toen hij zich als kadet aanmeldde, in 1941 werd hij partijlid en in 1942 voltooide hij zijn opleiding aan de Militaire Academie M. V. Froenze. Hij diende tijdens de oorlog op diverse staven. Toen hij in 1951 zijn hogere militaire vorming achter de rug had, vervulde hij opnieuw staffuncties op militair-districtsniveau en in de Generale Staf van de Verenigde strijdkrachten. Voordat hij eerste plaatsvervangend Chef van de Generale Staf werd, was hij onder meer eerste plaatsvervangend bevelhebber en daarna bevelhebber van Militair district Leningrad.

De 69-jarige I. G. Pavlovski zal vermoedelijk worden opgevolgd door leger-generaal V. I. Petrov. V. I. Petrov was begin 1976 nog bevelhebber van het belangrijke Militair district Verre Oosten, maar

werd in augustus 1976 aangesteld als eerste plaatsvervangend bevelhebber der grondstrijdkrachten. In dezelfde maand nog volgde kolonel-generaal I. M. Tretjak hem op in het Militair district Verre Oosten. Tretjak werd op 29 oktober 1976 bij Oekaz bevorderd tot leger-generaal, en was daarmee een van de jongste bevelhebbers van een Militair district. Hij maakt, evenals Petrov, reeds sedert 1976 deel uit van het Centrale Comité van de Partij.

Ten slotte mogen als kanshebbers voor functies op dit niveau niet onvermeld blijven kolonel-generaal A. A. Dementjev, plaatsvervangend Chef Staf Warschau-Pactstrijdkrachten, die van 1965 af enkele jaren Chef Staf van het Militair district Moskou was, vervolgens leger-generaal I. A. Gerasimov, bevelhebber van het Militair district Kiev, een vitale breedgeschouderde modelsoldaat, en de kolonel-generaals M. M. Kozlov en V. Z. Jakoesjin.

De bevelhebbers

Hoewel de eerste plaatsvervangend bevelhebber vaak doorschuift naar de naasthogere functie in hetzelfde district is het niet ondenkbaar dat kolonel-generaal Yu. Zaroedin bevelhebber van het Militair district Leningrad zal worden, wanneer Sorokin van deze plaats verdwijnt. Zaroedin, momenteel bevelhebber van de Russische eenheden in Polen, kent het district Leningrad reeds van enkele jaren geleden toen hij daar eerste plaatsvervangend bevelhebber was. Daarbij komt bovendien dat de huidige tweede man, luitenant-generaal V. A. Demin, daarvoor de ervaring nog mist. Luitenant-generaal A. Bezetosov lijkt een goede kanshebber te zijn voor het Militair district Oeral, waar hij reeds Chef Staf is geweest.

Aldus voortredenerend zou dan luitenant-generaal L. J. Koeznetsov, die reeds in twee Militaire districten eerste plaatsvervangend bevelhebber is geweest, de meest waarschijnlijke opvolger van Gerasimov zijn.

Het politieke apparaat

Leger-generaal A. A. Jepisjev (70), eens deel uitmakend van de „Stalingrad-groep” die bestond uit Gretsjkov, Jakoebovski en Jepisjev zelf, heeft zijn twee kameraden overleefd. Nog steeds is hij een machtig man als hoofd van de Centrale Politieke Administratie voor Leger en Vloot. Een man met achter zich een onmetelijk politiek apparaat — de Partij — en onder zich een net van informanten en „zetbazen”, die als lid van een Militaire Raad of

als Zampolit het hele leger bespelen. Zijn grote invloed en alomtgewaardeerde wijsheid blijken onder meer hieruit dat hij, met Oestinov en Ogarkov, een van de drie militairen was die deel uitmaakten van de „Ontwerpcommissie nieuwe grondwet”, die 164 leden telde.

Wanneer Jepisjev moet worden opgevolgd, kunnen wij deze opvolger slechts uit een kleine groep kandidaten verwachten. Onder hen bevinden zich leger-generaal S. P. Vasjagin, hoofd Politiek directoraat van de grondstrijdkrachten; kolonel-generaal I. S. Mednikov, hoofd Politiek directoraat van de GSVG; kolonel-generaal P. A. Gortjakov, die in 1965 als generaal-majoor hoofd Politiek directoraat van het Militair district Baltische landen was en nu dezelfde functie bekleedt bij de Strategische raketstrijdkrachten; kolonel-generaal G. V. Sredin, het huidige eerste plaatsvervangende hoofd van de Centrale Politieke Administratie voor Leger en Vloot; en ten slotte leger-generaal Je. Je. Maltsev, in 1965 hoofd Politiek directoraat van het Militair district Karpaten, en nu commandant van de Militaire Politieke Academie, genaamd V. I. Lenin.

Als afdelingshoofden kunnen dan naar de Centrale Politieke administratie doorstromen de kolonel-generaals S. A. Bobilev, A. V. Debaljoek, V. T. Dementjev en K. S. Groesjevoj.

Hoe denken zij?

Het zou te ver voeren een diepgaande analyse te maken van de ideeën van de huidige en toekomstige topfunctionarissen. Toch is een aantal uitspraken in de *Rode Ster* en de *Vojennii Vjestnik* interessant genoeg om de lezer niet te onthouden. De eerste vijf uitspraken zijn gedaan door generaals die deel uitmaken van de staf van de grondstrijdkrachten of van een militair district, de laatste drie vallen meer onder de categorie militair-politieke „peptalk” om de socialistische wedijver binnen de strijdkrachten te bevorderen.

... *Hoewel soms weinig wordt gesproken en geschreven over de karakteristieken van een commandant in het gevecht, mogen wij niet vergeten dat het leiden van het gevecht de allereerste verplichting is die hij heeft. En die is ontzettend belangrijk. De commandant is immers in de eerste plaats de organisator van het gevecht. Hij is het, die in de beslissende minuten zijn onderhebbende eenheden voert naar de dodelijke schermutseling met de vijand... Daarom moet het reële gevecht de belangrijkste maatstaf zijn om te bepalen of*

iemand de rijpheid bezit om commandant te zijn... Is hij tactisch geschoold, is hij flexibel, blijft hij kalm als hij onder hoogspanning werkt, kortom beschikt hij over de noodzakelijke capaciteiten om onafgebroken leiding te geven aan zijn ondergeschikten?... Het gevecht is een tweekamp tussen legers, een wedstrijd in menselijk vernuft, een botsing tussen ideologieën. En in deze wedstrijd speelt de commandant de hoofdrol...

(leger-generaal I. M. Tretjak, in *Vojennii Vjestnik*, september 1977)

... *Tegenwoordig is een van de belangrijkste exponenten van het militaire leiderschap het vaststellen van de paraatheid en de gevechtvaardigheid van de troepen. Deze is vooral belangrijk geworden door de ontwikkelingen die de laatste jaren hebben plaatsgevonden op het gebied van uitrusting, geschut en pantservoertuigen en de daaraan aan te passen wijze van optreden... Met als basis de ervaringen en procedures uit de Tweede Wereldoorlog zullen de nodige veranderingen moeten plaatsvinden... Ten eerste vereist het gevecht een zeer grote vaardigheid in de troepenaanvoeringsprocedure... Verder dienen de commandanten en hun staven over een grote flexibiliteit te beschikken... Een belangrijke voorwaarde voor het bestaansrecht van het leidinggevende lichaam is continuïteit... Ook de beveiliging van acties en berichten is in het hedendaagse gevecht met zijn moderne middelen en technieken uiterst gewichtig. Dat vereist onder meer een kundige inzet van verkenningsmiddelen en een maximale beveiliging van berichten die per radio of telefoon worden doorgezonden... De factor tijd is nu ook van doorslaggevend belang geworden voor het gevecht. Tijdens de Grote Vaderlandse Oorlog kon men nog enkele etmalen benutten om een actie te plannen. De veranderde factor tijd werd reeds door A. V. Soevorov als volgt beschreven: „een minuut kan beslissend zijn voor het slagen van een bataljon, een uur voor een actie, een dag zelfs voor het hele land”... Een verbetering van het militaire leiderschap vereist een intensivering en verhoging van de graad van organisatie van het werk in de staven... Als basis voor het verdelen van de taken over de officieren moet worden uitgegaan van het principe van de specialisatie. Hoewel veel tegenstanders daarvan zich erop beroepen dat een officier universeel moet kunnen worden ingezet, is een bepaalde mate van specialisatie beslist noodzakelijk om alle facetten die in een bevel van een hogere staf aan de orde komen adequaat te kunnen belichten...*

(kolonel-generaal V. Z. Jakoesjin, in *Vojennii Vjestnik*, december 1976)

... De voorschriften ten aanzien van de inwendige dienst, de militaire discipline en het verrichten van wachtdiensten dienen nauwkeurig te worden uitgevoerd. Ondanks de precieze redactie van ieder artikel heeft een commandant nog voldoende ruimte om, zonder de inhoud van een artikel geweld aan te doen, zijn eigen inbreng optimaal te realiseren. Een mooi voorbeeld, waarin een commandant die ruimte heeft, is artikel 188 van het voorschrift op de inwendige dienst, waarin als dagindeling staat voorgeschreven:

De dag begint met gymnastiek, gevolgd door het maken van het toilet en de inspectie. Na de inspectie staan 6 lessen en de middagmaaltijd op het rooster. Na de middagmaaltijd wordt onderhoud aan wapens en uitrusting gepleegd en vinden zelfstandige tewerkstellingen plaats. 's Avonds volgen een avondwandeling en een inspectie. De nachtrust is 8 uren. Tussen de maaltijden mag niet meer dan 7 uur liggen en na de warme maaltijd geldt een rustperiode van 30 minuten...

(kolonel-generaal V. Z. Jakoesjin, in *Vojennii Vjestnik*, april 1977)

... Een van de deeltaken, die de basis moeten vormen voor de verdere verhoging van de gevechtsvaardigheid van de eenheden, is een door de staf-officieren uit te voeren planning van militaire en politieke opleiding. Dit is een verantwoordelijke aangelegenheid. Immers, alleen een goed door-dacht en tot in details uitgewerkt plan kan de sleutel vormen tot het succes...

(kolonel-generaal V. Z. Jakoesjin, in *Rode Ster*, 20 april 1977)

... Een van de belangrijkste opdrachten aan commandanten, de politieke organisaties en het technische personeel in het Militaire district Kiev is het leren omgaan met het nieuwste materieel... Daarmee zijn overigens reeds aanzienlijke resultaten geboekt: 60% van de officieren en 50% van de praporstsjiki zijn reeds geclassificeerd en van het dienstplichtige personeel is meer dan 30% op een of ander gebied specialist 1e klas... Resultaat met de militair-technische propaganda is daar bereikt, waar zij niet alleen werd gebruikt door commandanten en technici, maar ook door de plaatsvervangende commandanten voor politieke zaken en de Partij- en Komsomolorganisaties... Ook de traditionele dagen, die in het licht van de wetenschap en de techniek staan en mede zijn georganiseerd door het Politieke directoraat, worden door de militairen zeer gewaardeerd...

(kolonel-generaal I. A. Gerasimov, in *Vojennii Vjestnik*, april 1977)

... Wij, Sovjetburgers, zijn realisten en wij mogen de bewapeningswedloop van de NAVO, aangespoord door agressieve bourgeoislanden met voor-aan in de rij de VS, niet onderschatten. De VS belemmeren de oplossing van de problemen rond de strategische bewapening en saboteren iedere stap op weg naar het verstevigen van de vrede. In de landen van de NAVO is de groei van de defensieuitgaven voor een reeks van jaren vastgelegd. Zij gebruiken middelen ter vervaardiging van nieuwe nog gevaarlijker massavernietigingswapens, in het bijzonder de neutronenbom...

(kolonel-generaal G. V. Sredin, in *Vojennii Vjestnik*, oktober 1977)

... Bij het voorbereiden van het werk dat voortvloeit uit het gehouden 25e Partijcongres is het noodzakelijk de huidige militair-politieke situatie aan het kader uiteen te zetten. Het dient een voortdurende zorg te zijn de algemene ontwikkeling van de officieren te verbreden, hen te onderwijzen in de militaire pedagogie en psychologie en in het partij-opvoedende werk. In de praktijk is gebleken dat de marxistisch-leninistische avonduniversiteit voor officieren in haar faculteit voor opbouwend partijwerk een goede basis legt voor partijpolitiek werk. Het volgen van deze avondcolleges verdient dan ook de nodige aansporing...

(leger-generaal S. P. Vasjagin, in *Vojennii Vjestnik*, januari 1977)

... Gevolg gevende aan de oproep van het 25e Partijcongres meer te doen aan mondeling politiek agitatie-werk zijn door de niet aflatende zorg van de Centrale Politieke Administratie voor Leger en Vloot, de politieke organen en de partijorganisaties van de GSVG diverse activiteiten ontwikkeld, zoals het houden van lezingen, het oprichten van agitatie- en propagandacollectieven en agitpropgroepen, alsmede het bevorderen van discussiegroepen... Door al deze activiteiten haalde niet minder dan 80% van de dienstplichtigen in de GSVG de kwalificatie „goed” of „uitstekend” voor hun politieke kennis gedurende de winterperiode... In de zomerperiode behaalde de helft van de communisten onder de militairen in de GSVG de kwalificatie „uitstekend” voor militaire en politieke vaardigheid. Van de communisten is 90% gekwalificeerd, en zelfs meer dan 80% bezit de graad „meester” of is specialist in een van de hogere klassen...

(kolonel-generaal I. S. Mjednikov, in *Vojennii Vjestnik*, september 1977)

De citaten van generaal Jakoesjin zijn typerend

voor zijn manier van schrijven. Duidelijk blijkt zijn voorkeur voor het stipt opvolgen van gegeven richtlijnen, met name in zijn verhandeling over „de niet verslappende aandacht voor het uitvoeren van de dienst” van april 1977. Zijn oog voor details blijkt uit de eisen die hij stelt aan staven ten aanzien van het uitwerken van opleidingsprogramma's.

Generaal Tretjak lijkt veel meer de troepenofficier te zijn die appelleert aan een grote mate van flexibiliteit en improvisatietalent van de commandant. In meer artikelen dan alleen het aangehaalde is hij de realist, die veranderingen, mits verantwoord, zelfs toejuicht.

Generaal Gerasimov is als kandidaatlid van het

Centrale Comité van de Partij overtuigd van de heilzame invloeden, die partijorganisaties hebben op de gevechtvaardigheid van de troepen.

De laatste drie uitspraken zijn typische voorbeelden van het belangrijke partijpropagandistische werk dat deze „politici” voor hun rekening nemen.

Een onophoudelijke stroom propaganda, antipropaganda en „keihard” cijfermateriaal wordt door gewillige lezers geabsorbeerd. Via de kranten of tijdens de avondwandeling en het politieke uurtje wordt een massa mensen stukje bij beetje geprogrammeerd door de opvoeder, de leermeester, de vader voor een ieder, de controleur... kortom, door De Partij.

Overzicht van de topfunctionarissen in de Russische strijdkrachten

(* na november 1976 bevorderd, ** na november 1976 in de functie benoemd)

Ministerie van defensie

minister

maarschalk der Sovjet-Unie D. F. Oestinov

eerste plaatsvervangend ministers

maarschalk der Sovjet-Unie
N. V. Ogarkov**

maarschalk der Sovjet-Unie
V. G. Koelikov*

maarschalk der Sovjet-Unie
S. L. Sokolov*

plaatsvervangend ministers

leger-generaal V. F. Toloebko
leger-generaal I. G. Pavlovskii
maarschalk A. I. Koldoenov**
vlootadmiraal der Sovjet-Unie S. G. Gorsjkov
hoofdmaarschalk P. S. Koetachov
kolonel-generaal N. F. Sjestopalov**

maarschalk der Sovjet-Unie K. S. Moskalenko
leger-generaal S. K. Koerkothin
leger-generaal A. T. Altoenin*
kolonel-generaal ir. N. N. Aleksejev
kolonel-generaal ir. V. M. Shabanov**

Generale Staf

CGS

maarschalk der Sovjet-Unie N. V. Ogarkov

eerste plaatsvervangend CGS

kolonel-generaal M. M. Kozlov

plaatsvervangend CGS

kolonel-generaal P. I. Ivasjoetin

kolonel-generaal S. F. Achromejev

luitenant-generaal V. Ja. Abolins

Warschau-Pactstrijdkrachten

bevelhebber

maarschalk der Sovjet-Unie V. G. Koelikov**

eerste plaatsvervangend bevelhebber

leger-generaal A. I. Grikov**

Centrale Politieke Administratie voor Leger en Vloot

hoofd

leger-generaal A. A. Jepisjev

eerste plaatsvervangend hoofd

kolonel-generaal G. V. Sredin

plaatsvervangend hoofden

kolonel-generaal M. G. Sobolev*
vice-admiraal A. I. Sorokin**
kolonel-generaal N. A. Natsjinkin

luitenant-generaal V. I. Balakirev*
generaal-majoor N. I. Smorigo

Oppercommando krijgsmachtonderdelen

Bevelhebber	Eerste plv bevelhebber	Hoofd Politiek directoraat	Eerste plv hoofd Politiek directoraat	Chef staf
STRATEGISCHE RAKETSTRIJDKRACHTEN				
leger-generaal V. F. Toloebko	kolonel-generaal M. G. Grigorjev	kolonel-generaal P. A. Gortsjakov	luitenant-generaal V. N. Mitripov**	kolonel-generaal V. M. Visjenkov**
GRONDSTRIJDKRACHTEN				
leger-generaal I. G. Pavlovskii	leger-generaal V. I. Petrov en kolonel-generaal V. Z. Jakoesjin**	leger-generaal S. P. Vasjagin	luitenant-generaal I. P. Repin	kolonel-generaal V. Z. Jakoesjin
LUCHTSTRIJDKRACHTEN				
hoofdmaarschalk P. S. Koetachov	maarschalk A. N. Jefimov	kolonel-generaal I. M. Moroz	luitenant-generaal N. A. Tsimbal**	maarschalk A. P. Silantjev
LUCHTVERDEDIGINGSSTRIJDKRACHTEN				
maarschalk A. I. Koldoenov**	(geen informatie)	kolonel-generaal S. A. Bobilev	luitenant-generaal V. Koeligin	kolonel-generaal V. D. Sozinov
MARINE				
vlootadmiraal der Sovjet-Unie S. G. Gorsjkov	vlootadmiraal N. I. Smirnov	admiraal V. M. Grisjanov	(geen informatie)	vlootadmiraal G. M. Jegorov**

Oppercommando legergroepen buitenland

GSVG				
leger-generaal Je. F. Ivanovskii	luitenant-generaal B. Snetkov**	kolonel-generaal I. S. Mednikov	generaal-majoor N. Kizjoen**	luitenant-generaal D. Grinkevitsj
SGV				
kolonel-generaal Joe. Zaroedin**	luitenant-generaal G. Kloesov*	luitenant-generaal V. A. Danilov	(geen informatie)	generaal-majoor P. Rizatdinov
TSGV				
kolonel-generaal D. Soechoroekov	(geen informatie)	luitenant-generaal K. Maksimov	generaal-majoor V. Zemzerov	luitenant-generaal V. Kozjbachtejev*
YUGV				
kolonel-generaal F. F. Krivda	luitenant-generaal A. Zajtsev	luitenant-generaal F. K. Isjtsjenko	generaal-majoor V. Boerdov**	(geen informatie)

Oppercommando luchtverdedigingsdistricten

MOSKOU PVO¹				
kolonel-generaal B. V. Botsjkov	luitenant-generaal A. M. Dziza(?)**	luitenant-generaal V. A. Ponomarjov*	generaal-majoor A. Sosjnikov	luitenant-generaal N. P. Miltsjenko
BAKOE PVO¹				
kolonel-generaal A. Oe. Konstantinov	luitenant-generaal T. Ja. Agagoesejnov	generaal-majoor I. F. Sviridov	generaal-majoor P. Soeslov	luitenant-generaal M. Sitnikov

Oppercommando vloten

BALTISCHE VLOOT				
vice-admiraal V. V. Sidorov**	(geen informatie)	vice-admiraal N. I. Sjablokov	(geen informatie)	vice-admiraal A. M. Kalinin**
NOORDELIJKE VLOOT				
admiraal V. N. Tsjernavin**	(geen informatie)	schout-bij-nacht Joe. I. Padorin	(geen informatie)	(geen informatie)
ZWARTE-ZEEVLOOT				
admiraal N. I. Chovrin	vice-admiraal V. A. Samojlov	vice-admiraal P. N. Medvedev	schout-bij-nacht N. Oesenko	vice-admiraal V. Akimov
STILLE-OCEAANVLOOT				
admiraal V. P. Maslov	vice-admiraal E. Spiridov	vice-admiraal V. D. Sabanejev**	(geen informatie)	(geen informatie)

¹ PVO (protivo-vosjdoesjnaja oborona) = luchtverdediging.

Oppercommando militaire districten

Bevelhebber	Eerste plv bevelhebber	Hoofd Politiek directoraat	Eerste plv hoofd Politiek directoraat	Chef staf
MILITAIR DISTRICT WIT-RUSLAND				
kolonel-generaal M. M. Zaitsev**	luitenant-generaal A. Semirenko**	kolonel-generaal A. V. Debaljoek*	generaal-majoor V. Netsjajev**	luitenant-generaal M. Teresjtsjenko**
MILITAIR DISTRICT BALTISCHE LANDEN				
leger-generaal A. M. Majorov	luitenant-generaal V. Gordijenko**	kolonel-generaal I. A. Goebin*	generaal-majoor G. Gromov	luitenant-generaal S. Stitsjinskii
MILITAIR DISTRICT KARPATEN				
leger-generaal V. I. Varennikov*	kolonel-generaal N. B. Abasjin*	luitenant-generaal N. Sjevkoen*	generaal-majoor V. Silakov**	luitenant-generaal M. Tjagoenov
MILITAIR DISTRICT CENTRAAL-AZIE				
kolonel-generaal P. G. Loesjev**	(geen informatie)	luitenant-generaal M. D. Popkov	generaal-majoor I. Komlev	luitenant-generaal V. Sivenok
MILITAIR DISTRICT VERRE OOSTEN				
leger-generaal I. M. Tretjak*	kolonel-generaal D. Jazov**	kolonel-generaal M. I. Droezjinin*	generaal-majoor A. Sjirinkin	luitenant-generaal M. Bjezjchrebtii
MILITAIR DISTRICT KIEV				
leger-generaal I. A. Gerasimov*	luitenant-generaal G. Gorodjetskii**	kolonel-generaal V. T. Dementjev*	generaal-majoor N. Loesjnitsjenko**	(geen informatie)
MILITAIR DISTRICT LENINGRAD				
kolonel-generaal M. I. Sorokin**	luitenant-generaal V. A. Demin**	luitenant-generaal V. P. Novikov	generaal-majoor N. Gontsjarov**	luitenant-generaal Je. Toezakov**
MILITAIR DISTRICT MOSKOU				
leger-generaal V. L. Govorov*	luitenant-generaal A. Bjezotosov**	kolonel-generaal K. S. Groesjevoj	generaal-majoor V. V. Dolgov	luitenant-generaal A. Bjezotosov**
MILITAIR DISTRICT NOORD-KAUKASUS				
kolonel-generaal V. A. Belikov**	luitenant-generaal V. Ivanov**	luitenant-generaal N. I. Kostenko*	generaal-majoor V. Arapov**	luitenant-generaal I. Sviridov
MILITAIR DISTRICT ODESSA				
kolonel-generaal I. M. Volosjin	luitenant-generaal A. Kirillov	luitenant-generaal P. Fomitsjev	generaal-majoor I. Goranski	luitenant-generaal V. Meretskov
MILITAIR DISTRICT SIBERIE				
kolonel-generaal M. Chomoelo	luitenant-generaal G. I. Demidkov	luitenant-generaal I. S. Likov	generaal-majoor M. Maslovskii	luitenant-generaal G. Morozov
MILITAIR DISTRICT TRANS-BAIKAL				
leger-generaal P. A. Belik	luitenant-generaal S. Magometov	luitenant-generaal A. D. Lizitsjev*	kolonel V. Kazakov**	kolonel-generaal N. I. Lapigin*
MILITAIR DISTRICT TRANS-KAUKASUS				
kolonel-generaal O. F. Koelisjev**	luitenant-generaal V. Saltikov**	luitenant-generaal A. M. Overtsjoek*	generaal-majoor M. Goglev**	luitenant-generaal S. I. Varitsjenko**
MILITAIR DISTRICT TURKESTAN				
kolonel-generaal S. Je. Bjeletonozjko	luitenant-generaal L. Kadatskii**	luitenant-generaal V. S. Rodin**	generaal-majoor A. Taskajev	generaal-majoor V. Michajlov
MILITAIR DISTRICT OERAL				
kolonel-generaal N. N. Siltsjenko	luitenant-generaal K. Lichosjerst	luitenant-generaal V. G. Samojlenko*	generaal-majoor G. Tsjelmatkin	(geen informatie)
MILITAIR DISTRICT WOLGA				
kolonel-generaal V. Kontsjits**	(geen informatie)	luitenant-generaal B. P. Oetkin*	generaal-majoor P. Pavlov**	generaal-majoor V. Verevkin

Luchtlandingseenheden

Bevelhebber	Plaatsvervangend bevelhebber	Hoofd Politiek directoraat
leger-generaal V. F. Margelov	luitenant-generaal K. Koerotsjkin**	luitenant-generaal I. I. Bliznjoek

Van burcht tot Waterlinie

J. A. van Wiechen

majoor vsd van de technische dienst

De Stelling van Amsterdam is naar onze vaste overtuiging zó sterk dat zij bij een hardnekkige en doeltreffende verdediging het zó lang moet en kan uithouden, dat geen vijand een zo langdurig beleg tot het einde toe kan volhouden.

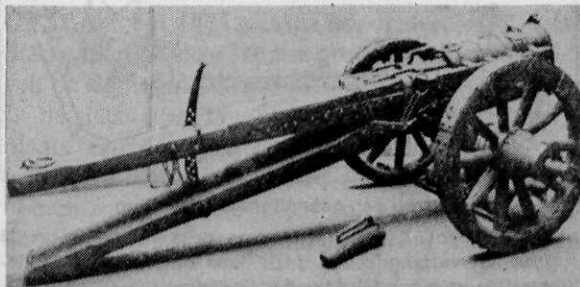
jhr. G. A. A. Altling von Geusau, Ikol GS, 1913

Sinds geruime tijd doet zich het feit voor dat steeds meer forten bij de Koninklijke landmacht in onbruik geraken en een andere — niet militaire — bestemming krijgen. Hadden de forten reeds sinds de Tweede Wereldoorlog als verdedigingswerk opgehouden te bestaan, ook als opslagplaats van goederen zijn zij steeds minder geschikt, o.a. vanwege de gebreken die zij gaan vertonen en de hoge kosten die aan herstel daarvan zijn verbonden. Bovendien zijn zij ongeschikt voor het transport van goederen met behulp van mechanische overslagmiddelen. Als gevolg van een en ander zal in de naaste toekomst de periode, waarbij de forten nog voor militaire doeleinden werden gebezigd, vrijwel zijn afgesloten. Daarom is het wellicht interessant nog eens na te gaan hoe deze fortenreeks tot stand is gekomen, en wat de ervaringen zouden zijn geweest indien zij als verdedigingswerk een rol zouden hebben gespeeld, hetgeen echter in Nederland nimmer het geval is geweest.

Reeds uit vroege tijden dateert het versterken van steden en van kleinere woonoorden, nl. *burchten* of *kastelen*, die in hun oorsprong versterkte huizen zijn.

Toen op het einde van de Middeleeuwen het gebruik van buskruit in wapens zijn intrede deed,

Afb. 1 Achterlaadkanon met sluitstuk met greep, 15e eeuw

veranderden met de bewapening geleidelijk ook de vormen en constructies van de versterkingen. Oorspronkelijk, voor de invoering van het buskruit, was de verdediging sterker dan de aanval. In de loop van de 14e en 15e eeuw echter slaagde het vuurgeschut erin de hoge muren en torens gemakkelijk in puin te leggen en spoedig bleken ook de zwaardere en lage *rondelen*, zoals te Maastricht in 1516 zijn aangelegd („Haet en Nijd” en „De vijf Koppen”), niet tegen het aanhoudende gebeuk van het kanon bestand (afb. 1).¹ Tevens bleek vóór die torens of rondelen een onbestreken ruimte over te blijven waarbinnen de aanvaller ongehinderd zijn slag kon slaan; er moest dus iets anders op worden gevonden.

Voor al in de lage landen van Europa ging men voor de verdediging aarde toepassen in *wallen* van voldoende dikte. Dit materiaal immers hield de geschoten kogels tegen, zonder dat daarmee de opgeworpen wal zijn weerstandsvermogen verloor, hetgeen met de stenen muren wel het geval was. Aldus ging men over tot het opwerpen van gebastioneerde versterkingen: in gebruik kwamen de *bastions*, voorlopig de voornaamste flankeringsorganen van de aarden stads- of vestingwal.

Het gebastioneerde stelsel

Simon Stevin (1548-1620) — de grondlegger van het *oud-Nederlandse vestingstelsel*, die op aandrang van Prins Maurits aan de Universiteit te Leiden ten behoeve van jonge genieofficieren hoger onderwijs in de vestingbouwkunde heeft gegeven — heeft in zijn in 1594 verschenen boek *Sterctenbouwing* die ontwikkeling van het bastion uit de Middeleeuwse toren duidelijk aangegeven, hoewel de aarden bastions al eerder werden toegepast. Zo had

¹ Een *rondeel* is een halfronde, vooruitspringend en ommuurd, massief aarden werk.

Hendrik III van Nassau reeds in 1532 de wallen van Breda laten uitbreiden met enkele aarden bastions.

Sedert het begin van de Tachtigjarige Oorlog werden de gebastioneerde versterkingen die uit aarden wallen bestonden in ons land aangelegd door de medestanders van de Prins van Oranje. Zij ontstonden uit economische nood en gebrek aan tijd, maar zij bewezen militair van grote waarde te zijn. Een belangrijk voordeel daarbij was, dat het niet nodig was bouw materiaal van elders aan te voeren omdat bij de aanleg gebruik kon worden gemaakt van ter plaatse beschikbare grondstoffen.

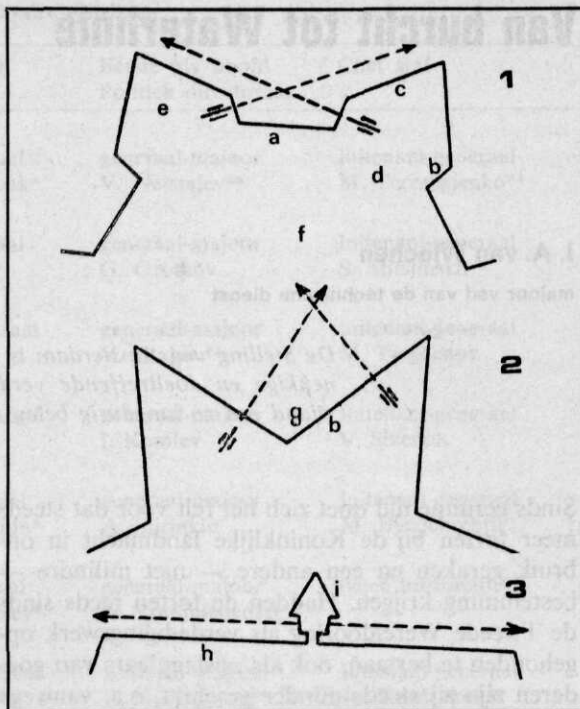
Kenmerkend voor de militaire kracht van dit Nederlandse vestingstelsel waren de rondom de versterking gegraven *natte grachten*, die sterke hindernissen vormden.

De vestingbouwkundigen Henrick Ruse (geb. 1624) en Menno van Coehoorn (1641-1704) — de Nederlandse Vauban — ontwikkelden de gebastioneerde fronten verder. Het principe daarbij was een *lange face* (de *face* was de naar de aanvaller gekeerde zijde van een uitspringende hoek van een bastion) en een *korte flank* (de *flank* was de zijlijn van een lunet, e.d., die ten opzichte van de andere zijden insprong zodat vandaar bestrijkend vuur kon worden afgegeven op die andere zijden; afb. 2).

Aanval en verdediging

Een aanval op een dergelijke schans verliep als volgt (afb. 3). Met behulp van bresbatterijen werd een bres geschoten in een *face* van een bastion; de andere batterijen, opgesteld in de rug en het verlengde van de dekkende flank, legden vuur op deze flank en aldus werd, zoals dat heette, zo'n flank *gedemonteerd*. Dientengevolge was de bezetting van de schans vrijwel niet meer in staat van die flank vuur uit te brengen langs de *face* van het tegenovergelegen bastion. Daarop volgde de aanval van het voetvolk, dat de gracht naderde door middel van *sappen*, aangelegd uit de zg. *loopgraafkatten*.² Wanneer het dan zover was dat het bastion zou worden aangevallen, moest eerst de gracht worden voorzien van een zg. *fascinendam* (een van bundels rijshout vervaardigde dam) van ongeveer vijf meter breed, waarna de aanvaller oprukte tot de kruin van de bres om daar een *borstwering* (*logement*) te maken en daarna verder langs de *face* op te rukken

² Een *sappe* was een loopgraaf die voetje voor voetje naar voren werd aangelegd, waarbij men zich veelal dekte door middel van een gevulde rolkorf. Een *loopgraafkat* was een trapsgewijs aangelegde helling naar de bovenrand van de loopgraaf om vandaar naar de vijand te kunnen schieten.

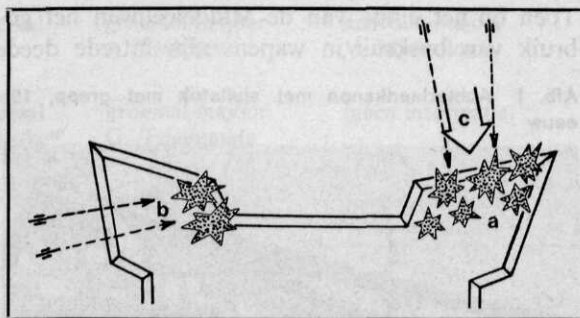
Afb. 2 1: gebastioneerde stelsel, 2: getenailleerde stelsel, 3: polygonale stelsel

a courtine, b flank, c face, d keel, e bastion, f terreplein, g tenaille, h frontwal, i caponnière

naar de *keel* (d.i. de naar de vesting gekeerde achterzijde van bastion, ravelijn of ander buitenwerk).

De verdediger liet zich een dergelijke aanval natuurlijk niet zonder meer welgevallen; hij was in staat zo nu en dan tegenmaatregelen te nemen, hetgeen op verschillende manieren kon geschieden.

1. Door een sluizensysteem te maken waarmee het water in de fortgrachten regelbaar werd. Zodra de vijand overstak, liet men dan het water in de gracht doorstromen zodat hij last ondervond van de stroomversnelling. In de regel noodzaakte hem

Afb. 3 Aanval op een gebastioneerde vesting

a bresschieten, b demonteren van deze flank met in de rug en het verlengde van deze flank opgestelde vijandelijke artillerie, c aanval door de infanterie

dat, eerst de sluiswerken te veroveren hetgeen tijdverlies betekende.

2. Door het aanleggen van *retranchementen* (verschansingen) achter de hoofdwal. Daardoor ontstond dus een soort tweede wal, als gevolg waarvan een in de hoofdwal gemaakte bres voor de vijand minder betekenis had zodat hij moest overgaan tot het *in bres leggen* van de tweede wal alvorens de aanval te kunnen doorzetten.

3. Door het bouwen van muren aan de voet van de wallen om het bresschieten te bemoeilijken.

4. Door het ondermijnen van *traversen* nabij de hoofdwal.³ Was de vijand erin doorgedrongen en had hij logementen ingericht, dan liet de verdediger op het juiste moment de traversen in de lucht vliegen.

Grachtovergang in 1629

In 1629 belegerde Frederik Hendrik 's-Hertogenbosch. Hij wilde een grachtovergang uitvoeren om de vesting te kunnen veroveren, en bezigde daartoe een zg. *gewone galerij*. Deze bestond uit jukken van ribhout, van boven en aan de zijden met planken bekleed. Om de jukken te kunnen stellen moest echter een dam worden gemaakt, met welks voortgang het stellen van de houten gebinten gelijke tred hield. De werkers werden bij deze arbeid aan alle zijden door schanskorven, blinden, e.d., gedekt. Ook de planken bekleding van de galerij werd door grond en aardzakken beschut en, tegen een mogelijk in brand steken of schieten, bekleed met verse koehuiden. In de wanden werden schietgaten en openingen voor licht en lucht uitgespaard. Zodra de gehele galerij over het water was voltooid, trachtte men in de wal een bres te slaan door daarin mijnen te laten springen. Hier en daar kwam het echter voor dat de mijnen wel een goede bres sloegen, doch tevens de galerij met aarde deden verstoppen. De stedendwinger zette desondanks door en slaagde erin, volgens de hier beschreven methode over de gracht te komen.

Aanval op Grave in 1674

Op 11 oktober 1674 gelastte de toentertijd 24-jarige Stadhouder Willem III een groot aantal bestormingen op de vesting Grave die in Franse handen was. In de nacht van 11 oktober had de eerste aanval plaats aan de zijde van Cuyk. Tot tienmaal toe werden de eerste logementen en wapenplaatsen genomen en hernomen, totdat zij eindelijk in handen der Staatsen schenen te zullen blijven. De verdedi-

³ Een *travers* was een wal met schuilgang of schuilplaats.

Afb. 4 Menno, baron van Coehoorn (1641-1704)

gers hadden zich evenwel goed voorbereid: opeens sprongen de vooraf gelegde *mijnovens*. Honderd-twintig man werden op slag buiten gevecht gesteld en de logementen werden door de Fransen met de blanke sabel teruggenomen. Nog vijfmaal werd die nacht de aanval herhaald, maar zonder gevolg. De Staatsen verloren 700 man.

De avond van 16 oktober brak aan. De verdediger plaatste op het *glacis*⁴ verscheidene zakken buskruit, met bij elk daarvan drie granaten die met behulp van een leivuur (lont) in de bedekte weg konden worden ontstoken. Toen de nacht was gevallen, rukten de aanvallers op over het glacis om de bedekte weg te bestormen; maar plotseling lieten de Fransen de granaten en het buskruit springen waarna de in verwarring gebrachte aanvallers door de verdedigers konden worden teruggedreven.

Menno van Coehoorn

Prins Willem III van Oranje benoemde Menno van Coehoorn tot Luitenant-generaal en Ingenieur-generaal der Fortificatiën, een benoeming die op 4 november 1695 door de Staten-Generaal werd bekrachtigd.

Deze artillerist en veldheer is de grondlegger geweest van het *Nieuw-Nederlandse stelsel*. Hij heeft, als Oppervestingbouwmeester, tussen 1695 en 1704 vele vestingen „in beter staet van defensie gebragt” (afb. 4).

De flanken van de bastions werden nu niet langer loodrecht op de *courtine* — d.i. de hoofdwal tussen twee belendende bolwerken of bastions — aangelegd maar loodrecht op het verlengde van de

⁴ Een *glacis* was een ter dekking aangelegde glooiende helling vóór de bedekte weg.

facen van de tegenovergelegen bastions, om zo de daarvoor liggende grachten beter te kunnen bestrijken. Verder werden de in Coehoorns tijd gebouwde vestingen voorzien van een belangrijk nieuwtje, te weten de mijnstelsels, bestaande uit ondergrondse, gemetselde galerijen met voorbereide mijnkamers en afgetakte luistergangen ten behoeve van de mijnoorlogvoering. Een goed voorbeeld van een dergelijk mijnstelsel is bewaard gebleven in de Bossche Fronten in Maastricht.

Opmerkelijk is wel dat deze 17e-eeuwse strijdmethode ook nog steeds gangbaar bleek in de Tweede Wereldoorlog, zoals moge blijken uit het volgende citaat uit Tsjoekovs *Stalingrad*:

De Duitsers horen al dagenlang spookachtige geluiden. Het is een zacht geschraap en geknars in de bevroren grond. Het zijn de Russen die onderaardse gangen graven naar de Duitse stellingen; gangen van een meter hoog, tachtig centimeter breed en ruim veertig meter lang. Soldaat Tichon Pratjonow hoort duidelijk de stemmen van de Duitsers. Hij maakt deel uit van een groep pioniers van het 8e Russische Gardebataljon van het 62e Russische Leger onder leiding van generaal Vasili Ivanovitsj Tsjoekov.

Dat speelde zich af in 1942, in Stalingrad, waar het 6e Duitse Leger onder Veldmaarschalk von Paulus zijn uitzichtloze strijd voerde.

Het getenailleerde stelsel

Het gebastioneerde stelsel bleek nadelen te hebben. De bastions vormden namelijk een belemmering voor het vuur dat uit de courtines moest worden afgegeven, en de wallen waren even hoog zodat het zicht opzij van de courtine naar de vijand niet mogelijk was.

De Nederlandse generaal *Herman Landsberg* (1680-1746) heeft daarom het denkbeeld van het *tenaillestelsel* geopperd en te boek gesteld in 1712. Aan dat stelsel lag de *tenaille*, de stomphoekig naar binnen gebroken wal, ten grondslag (afb. 2). Men ging daarbij uit van de gedachte dat de flanken belangrijk waren om de courtines en de facen te verdedigen door middel van bestrijkend vuur, en bovendien vond men dat de bastions van de schansen te klein waren. Daarin reesteerde namelijk te weinig ruimte omdat de wallen en traversen te veel ruimte in beslag namen; daarbij kwam dat het bastion via de *keel* door een vijand te snel kon worden afgegrendeld. Om die redenen werd het bastion in de oude vorm verlaten en ging men de flanken zo lang mogelijk maken, echter ten hoogste 210 meter. Zodoende werden versterkingen gemaakt die uitsluitend uit flanken bestonden en de courtines en facen kwamen daarmee geheel te vervallen: het

tenaillesysteem was geboren. Toen het in praktijk werd gebracht ontdekte men echter ook aan dit stelsel nadelen. De wallen waren namelijk zodanig gelegen dat uit de gehele vesting weinig vuur in één bepaalde richting kon worden afgegeven. Er ontstonden grote onbestreken ruimten en de flanken, die men nu facen ging noemen, konden niet vrij blijven van vijandelijk enfilierend vuur en zelfs vuur in de rug.

Het polygonale stelsel

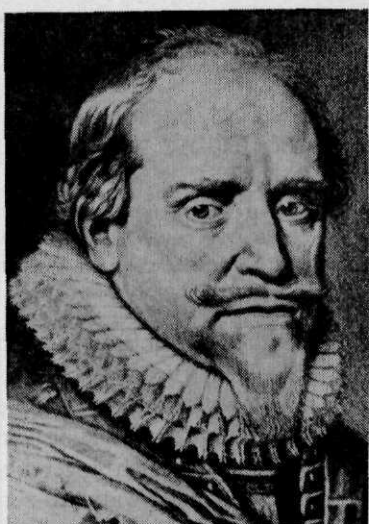
In de 19e eeuw werd het getenailleerde stelsel dan ook weer verlaten en ging men over op het *polygonale stelsel*, bestaande uit afzonderlijke forten waarbij als beginsel gold: versterking van de *polygonen* of *veelhoekszijden*. De hoofdwal van elk front van het fort bestond uit een rechte of weinig gebroken lijn en de gracht daarvoor werd door een voor het midden liggend werk, de zg. *caponnière*, geflankeerd (afb. 2).

Men kon uit deze caponnière vuur uitbrengen met kanonnen die in laag gelegen gekazematteerde gebouwen werden geplaatst. Deze caponnières zijn te vergelijken met de muurtorens of de lagere, kleinere stenen bastions, uitspringend voor de stadsomringing, die eveneens van flankerende kazematten waren voorzien. Vanwege deze caponnières noemde men het polygonale stelsel ook wel het *caponnièrestelsel*.

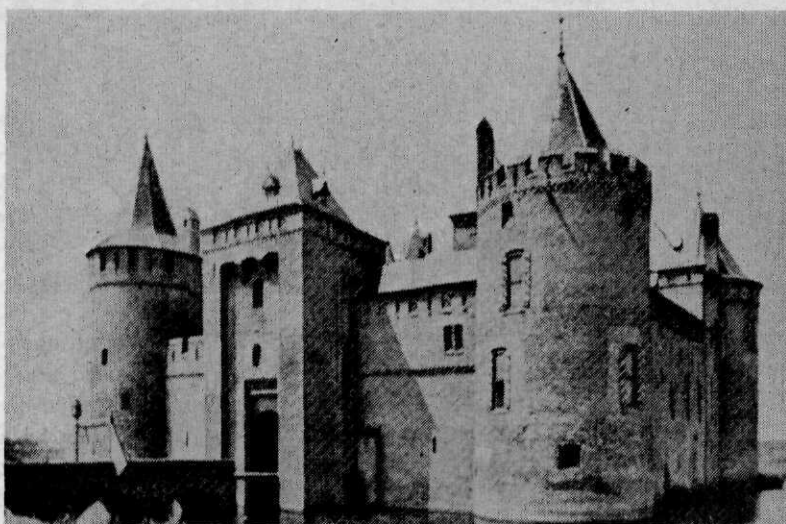
De fronten van de forten werden dus versterkt en de uitgesproken bastions verdwenen. Door de eenvoudige vorm werd de aanpassing aan het terrein verbeterd en flankerende werken werden in het terrein aangelegd waar men zulks het beste oordeelde.

Dit polygonale stelsel werd tussen 1776 en 1796 reeds uitvoerig beschreven in elf boeken door de Markies van Montalembert (1714-1799). Deze markies nam van Frederik de Grote (1712-1786) het idee over, rondom een vesting een linie of kring van gedetacheerde forten aan te leggen. Zo zijn bijvoorbeeld de fortengordels ontstaan die men voorheen kende als de *Stelling Amsterdam* en de *Stelling Utrecht* waarbij dus de eertijdse aaneengesloten vestingwallen waren achterwege gelaten. Deze fortengordels zijn in de 19e eeuw tot stand gekomen, aanvankelijk onder leiding van luitenant-generaal C. R. T. baron Kraysenhoff. De *Vesting Holland* was geboren.

Een fort van zo'n fortengordel vormde een steunpunt in een linie en was omgeven door diepe grachten, ijzerdraadversperringen en andere hindernissen. In zo'n fortengordel kende men verschillende soor-

Afb. 5 Maurits, prins van Oranje en kapitein-generaal (1567-1625)

Afb. 6 Het Muider slot aan de mond van de Vecht

ten werken, zoals *gedetacheerde* (afzonderlijke) *forten*, *sperforten*, *neven- en tussenbatterijen*, *tussenposten en dijkposten*, die onderling waren verbonden per telegraafkabel en verder via water- en verbindingswegen.⁵

Het ontstaan van de Hollandse Waterlinie

Prins Maurits zou reeds hebben gezegd dat de linie langs de Vecht en Vaartsche Rijn, indien bewald zijnde, met tienduizend man tegen de ganse wereld zou kunnen worden verdedigd (afb. 5). Zijn broer Prins Frederik Hendrik knoopte deze woorden in zijn oren en in 1629 werden dan ook ten noorden en oosten van Utrecht versterkingen aangelegd; gebrek aan geldmiddelen leidde echter ertoe dat zij later weer werden gesloopt. Zo werd reeds in 1629 een versterking opgeworpen op het punt waar in 1821 Fort de Klop is aangelegd. Tevens werden in 1629 de vestingwerken van Muiden versterkt.

In 1672 werd geheel afgezien van de verdediging

⁵ Een *sperfort* is een fort, aangelegd nabij een kunstwerk (spoorweg, waterweg of acces) om dat kunstwerk te kunnen vernielen; maar het diende ook om die vernieling zolang mogelijk uit te stellen. Een *nevenbatterij* vormde in feite een verlengstuk van het fort. Bewapening, munitie en bediening werden uit het fort aangevoerd. Een *tussenbatterij* daarentegen was onafhankelijk van een fort. Neven- en tussenbatterijen werden meestal opgeworpen bij bedreiging van een fort. In inundaties waren het ook wel met zwaar geschut bewapende vaartuigen, waardoor dit geschut mobiel was. Een *tussenpost* was een klein werk ter bescherming van de tussenbatterijen. In inundaties konden het ook vaartuigen zijn met daarop aanwezige infanterie. Een *dijkpost* is een sperfort in een inundatie, alleen bestemd voor observatie en tot afsluiting van accessen of een inundatiesluis.

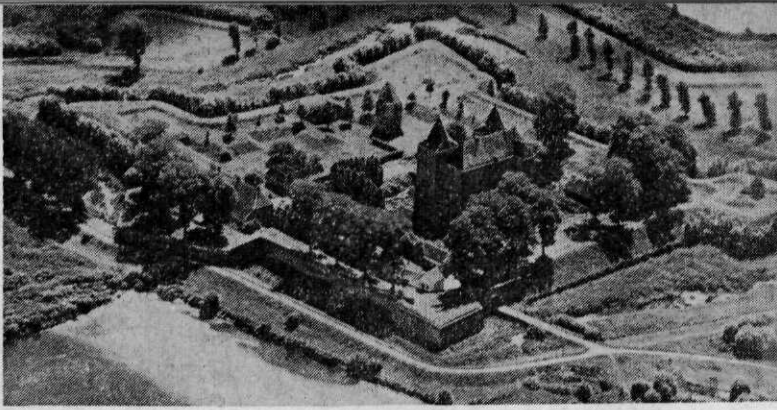
van Utrecht en in die tijd werd een geïnundeerde linie ingericht langs de lijn Muiden—Woerdens Verlaat—Bodegraven—Schoonhoven. De gebastioneerde versterking Wierickerschans, gebouwd in 1673, maakte daarvan deel uit.

Men noemde deze lijn de „Hollandse Waterlinie”. Het door aarden wallen omgeven Muider slot was in het noorden de belangrijkste positie op de linkervleugel (afb. 6). De vesting Muiden diende daarbij voor het afsluiten van de uit oostelijke en zuidoostelijke richting naar Amsterdam lopende naderingen. Ten zuiden van de Lek liep de linie van Ameide naar de vestingen Gorinchem en Woudrichem en het Slot Loevestein (afb. 7).

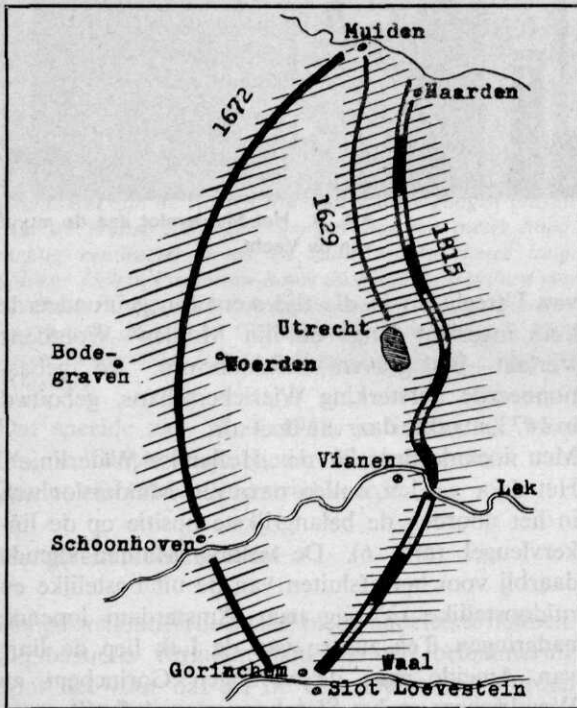
De Nieuwe Hollandse Waterlinie

In 1815 werd wederom besloten Utrecht binnen de waterlinie te brengen. Daartoe werd een nieuwe linie aangelegd, die als de „Nieuwe Hollandse Waterlinie” werd aangeduid en die ook Utrecht omvatte doordat zij ten oosten en ten zuiden van de stad kwam te liggen. Sindsdien werd de vroegere versterkte lijn Muiden—Woerden—Schoonhoven betiteld als „Oude Hollandse Waterlinie” (afb. 8). De Nieuwe Hollandse Waterlinie liep van Naarden via Utrecht en Vreeswijk naar Culemborg en zette zich voort over Gorinchem en door het land van Altena om ten slotte aan te sluiten tegen de Biesbosch (afb. 9).

Met de aanleg van de verschillende inundatiesluizen werd de grootst mogelijke spoed betracht omdat de internationale situatie allesbehalve rooskleurig eruit zag nadat Napoleon kans had gezien van Elba terug te keren op het vasteland. De onder-

Afb. 7 Slot Loevestein, welks kelders in de 19e eeuw werden verbouwd tot kazematten; de wallen zijn in de 17e eeuw opgeworpen

Afb. 8 Het beloop van de drie Waterlinies, in de jaren 1629, 1672 en 1815

waterzettingen werden in het laaggelegen westen begrensd door kaden en dijken (oostelijke Vechtdijk, kaden en dijken beoosten Utrecht, oostelijke dijk van de Vaartsche Rijn). Aan de oostzijde van de te inunderen gebieden bevonden zich hoger liggende terreingedeelten die het onder water te zetten land zodanig afsloten dat het een eventuele vijand niet mogelijk zou zijn de inundaties te gaan aftappen. De breedte van de te stellen waterhinderenis bedroeg 5 à 6 kilometer, en daarbij was rekening gehouden met de destijds te verwachten reikwijdte van de vijandelijke artillerie.

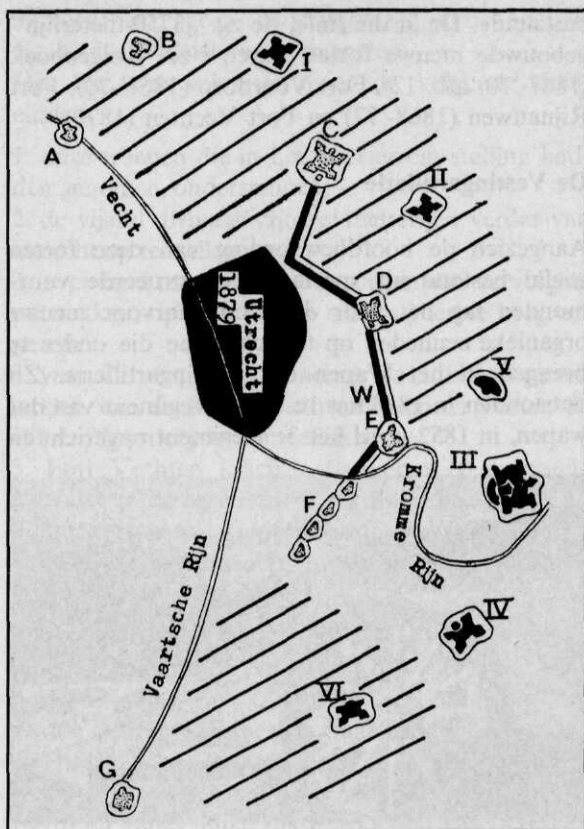
Zodra de inundaties moesten worden verricht, zou ervoor moeten worden gezorgd dat het water enkele decimeters hoog boven het terrein zou komen te staan zodat sloten, waterwegen, e.d., aan het zicht zouden worden onttrokken; de waterhoogte zou beletten dat de vijand te voet de strook zou kunnen doorwaden, en anderzijds zou ook bevaren niet mogelijk zijn, zelfs niet met platboomde vaartuigen.

De Stelling Utrecht

Langs deze linie werden nu tussen 1816 en 1826

Afb. 9 Naarden, een vesting met gebastioneerde fronten met ravelijnen (voorwerken), aangelegd volgens het Nieuw-Nederlandse stelsel van 1675 tot 1685

Afb. 10 De Stelling Utrecht na 1879

A Fort de Klop, B Fort de Gagel, C Fort Blauwkapel, D Fort de Bilt, E Fort Vossegat, F Lunetten, G Fort Jutfaa, W verbindingswallen, I Fort Ruigenhoek, II Fort Voordorp, III Fort Rijnauwen, IV Fort Vechten, V Fort Hoofddijk, VI Fort 't Hemeltje

forten aangelegd waarvan het bastion de grondvorm was. Deze forten waren bedoeld om een vijand de toegang te bemoeilijken en hem op zodanige afstand te houden dat de stad Utrecht vrij zou blijven van artilleriebeschietingen. Het voornaamste deel van deze lijn was de *Stelling Utrecht*; de volgende forten maakten daarvan deel uit (afb. 10): Fort de Klop (1821), Fort de Gagel (1821), Fort Blauwkapel (1818), Fort de Bilt (1816/19; afb. 11), Fort Vossegat (1817/19), de Lunetten (1822/1826) en Fort Jutfaa (1820). Deze gedetacheerde forten werden aangelegd in een nagenoeg rechte of gebogen lijn, waarvan de bolle zijde naar voren was gekeerd. De onderlinge afstand bedroeg 2500 à 3000 meter, soms echter 5000 à 6000 meter, hetgeen van het terrein afhing. De locatie werd zodanig gekozen dat de bezetting vrij zicht had uit het fort tot op een afstand van 1000 à 1500 meter.

In de periode 1840-1860 werden de meeste werken van de lijn voorzien van bomvrije gebouwen. Voor wat betreft de belangrijkste forten waren dat grote,

ronde torens met meer verdiepingen, waarvan de bovenste verdieping boven de kruin van de omwalling van het fort uitstak.

De eerste toren werd in 1841 in Fort Honswijk gebouwd. Hij had drie verdiepingen, waarop een gronddekking met open batterij. De riverdijk kon worden bestreken met 6 vuurmonden, waarvan 3 in de bovenste verdieping en 3 in open opstelling op de toren.

Belangrijk is nog te vermelden dat op 21 december 1853 de zg. Kringenwet in werking trad, die de basis vormde voor het aanwijzen van een object tot vestingwerk.

Ontwikkelingen door invoering van het getrokken geschut

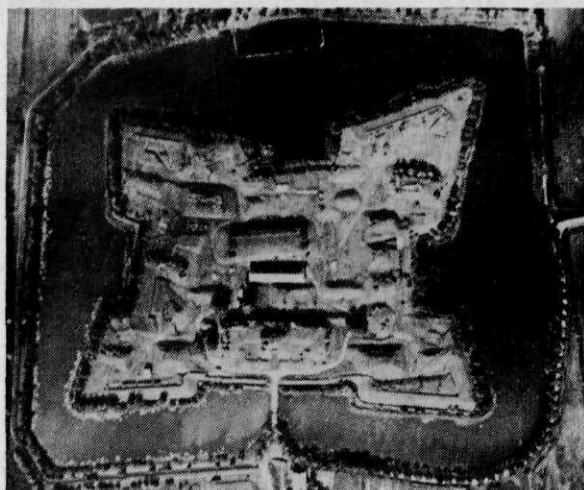
In 1860 werd bij verschillende legers nieuw geschut ingevoerd, dat een getrokken loop had. Dit type belegeringsgeschut, dat een aanzienlijk grotere dracht had dan het vroegere gladde geschut en bovendien een sterk verbeterde trefzekerheid demonstreerde, werd voor het eerst in 1864 gebruikt, bij de aanval op de Dybbölerschansen nabij Kopenhagen. Niet alleen voor de aanval en de verdediging, maar zeker ook in niet mindere mate voor de vestingbouw werd daarmee een nieuw tijdperk ingeluid: de invoering van het getrokken achterlaadgeschut, met de daaruit te verschieten cilindrische granaten, betekende de ondergang voor de toenmaals bestaande forten en vestingen.

Om te voorkomen dat de boven de wallen uitstekende torens zouden worden getroffen door rechtstreekse treffers van het vlakbaangeschut, werd in een aantal gevallen de bovenste verdieping van de toren weer afgebroken.

In de Frans-Duitse oorlog van 1870-'71 werden door de Duitsers ervaringen opgedaan met het door

Afb. 11 Fort de Bilt, aangelegd van 1816 tot 1819 als gebastioneerd aardwerk met aarden reduit

Afb. 12 Fort Ruigenhoek, aangelegd van 1867 tot 1870 als vierhoekig gebastioneerd fort

Afb. 13 Kanon 12 lang staal. Vestinggeschut uit 1878; getrokken achterlaadkanon op hoge rad-vestingaffuit van ijzer, maximumdracht voor bg 7500 meter en voor gkt 8300 meter

Afb. 14 De 7 veld, getrokken achterlaadkanon uit 1904; maximumdracht 6500 meter, na modificatie 10.000 meter

hen ingezette getrokken geschut. Op de vesting Straatsburg bijvoorbeeld werden in de periode van 28 augustus tot 27 september 1870 uit 241 vuurmonden 193.722 granaten afgevuurd met als resultaat dat de verdedigingswerken volkomen werden vernield.

De uit die oorlog getrokken lessen misten hun uitwerking niet. De waarde van ook elders als onaantastbaar beschouwde verdedigingssystemen moest wel worden betwijfeld; herbezinning op bestaande stelsels was geboden. In Nederland had men dat al eerder beseft omdat de vergrote dracht van het geschut ertoe had geleid dat de linie om Utrecht al niet meer aan alle eisen voldeed: de vijand zou met zijn artillerie veel te dicht bij de stad in stelling kunnen komen. Om hem nu te dwingen in voorkomend geval op grotere afstand te blijven zodat zijn geschut — gelet op de maximumdracht — de stad niet zou kunnen beschieten, werd besloten een nieuwe fortelinie aan te leggen ten oosten van de

bestaande. De in die linie, de zg. „3750-meterlijn” gebouwde nieuwe forten waren Fort Ruigenhoek (1867-'70; afb. 12), Fort Voordorp (1867-'70), Fort Rijnauwen (1868-'72) en Fort Vechten (1870).

De Vestingartillerie

Aangezien de hoofdbewapening van deze forten veelal bestond uit speciaal geconstrueerde vuurmonden lag het voor de hand daarvoor nieuwe organieke eenheden op te richten en die onder te brengen in het Wapen der Vestingartillerie. Zo ontstonden in 1848 het 1e en 2e Regiment van dat wapen, in 1852 werd het 3e Regiment opgericht en

ten slotte in 1881 nog het 4e Regiment. (Het 2e Regiment, dat 12 compagnieën telde, was speciaal bestemd voor het bezetten van de Stelling Amsterdam, het 4e Regiment kreeg later tot taak de kustverdediging te bemannen.)

In de forten had men geschutsoorten opgesteld voor verschillend gebruik. Zo hadden de lange kanonnen tot doel vuur af te geven over grote afstanden tegen colonnes, op naderingswegen, e.d. (kanon 12 en 15 cm lang, afb. 13). Vuurmonden voor de artilleriestrijd waren het kanon 15 cm kort en de 15 cm mortier. Als groot-flankementsgeschut werd het kanon van 10 cm gebezigd, alsmede later de in 1904 ingevoerde zeer goede veldvuurmond van 7 cm, die in de oude forten op een veldaffuit en in de nieuwe forten op een kazemataffuit kon worden gebruikt (afb. 14). Verder had men vuurmonden beschikbaar voor de nabijverdediging en voor het bestrijken van de grachten (kanonnen van 12 cm kort achterlaad, 8 cm kort brons, 8 cm staal, 6 cm en een 10 cm mortier).

Fort Rijnauwen

Van de nieuwe forten werd Fort Rijnauwen aangelegd volgens het polygonale of caponnièrestelsel. Fort Rijnauwen was het grootste fort, een zg. sperfort dat tot hoofdtaak had de toegang tot een niet

inundeerbaar acces (naderingsweg) in de Nieuwe Hollandse Waterlinie te versperren.

Het fort was gebouwd voor de volgende doeleinden:

1. onze troepen die in het voorterrein stelling hadden genomen, ondersteunen;
2. de vijand dwingen zijn veldbatterijen verder van Utrecht op te stellen;
3. eventueel terugtrekkende troepen aan vervolging onttrekken, opnemen en in staat stellen te hergroeperen;
4. vuur uitbrengen op en achter de stukken bos ten westen van de Bilt om aanvallen op de Forten de Bilt en Voordorp te bemoeilijken;
5. Fort Vechten krachtig flankeren en eventuele aanvalswerken tegen dat fort helpen bestrijken;
6. het werk aan de Hoofddijk flankeren;
7. de overgang over de Kromme Rijn bemoeilijken.

Omdat wij hier te maken hebben met een van de belangrijkste forten gaan wij wat dieper in op de inrichting daarvan.

Zo'n fort als Fort Rijnauwen behoorde aan bepaalde eisen te voldoen en diende te zijn voorzien van het volgende.

— Een *stormvrije hoofdwal* van grote hoogte (8 à 10 m) en aanzienlijke dikte, voorzien van cavaliers (vluchtwegen), traversen, bomvrije schuilplaatsen, remises (dwarswal, bedoeld voor dekking), magazijnen en logementen. Bij het bepalen van de dikte moest men rekening houden met het in te zetten vijandelijke getrokken geschut van na 1860. De zandborstweringen moesten ten minste 8 meter dik zijn want Pruisische puntgranaten van 9 cm, op 300 meter afstand afgeschoten, drongen in vaste grond (zand met klei vermengd) ongeveer 7,5 m diep.

— *Metselwerk*, dat tegen vernieling moest worden beschermd door gronddekking tegen en voor muren en op gewelven.

— Een moeilijk te overkomen gracht met onvernielbaar *flankement*. Daartoe werden op het buitentalud van de hoofdwal op onderlinge hoogteverschillen van 3 tot 5 meter bermen aangelegd die vervolgens met heggen of doornenhagen werden bezet. Voor poorten en schietgaten groef men nog extra diepe delen in de gracht, de zg. *diamantgrachtjes*, die een driehoekige vorm hadden en tot doel hadden de vijand te bemoeilijken juist op die punten verder door te dringen.

— Een *bedekte weg met glacis*, waarin puin werd verwerkt zodat een vijand moeite zou hebben daarin graafwerkzaamheden te verrichten.

— Een *reduit* voor de binnenverdediging en tot verhoging van het moreel.

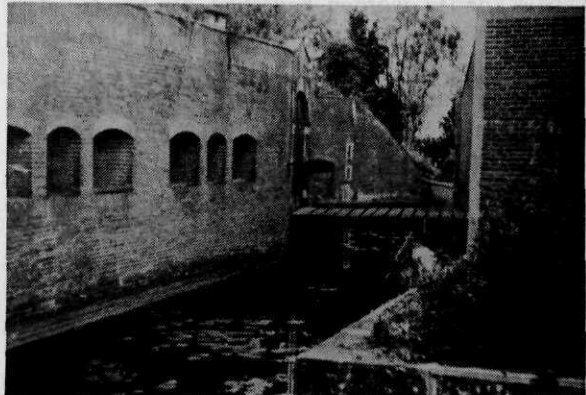

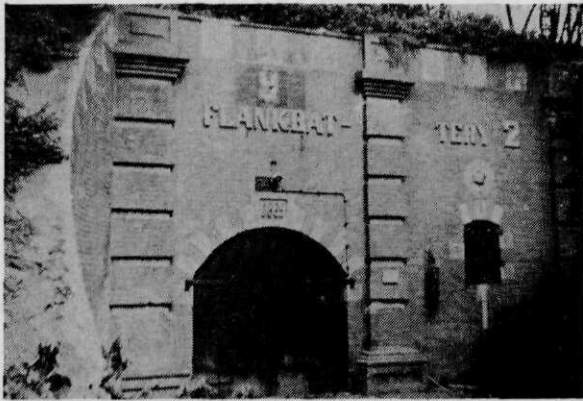
Afb. 15 Fort Rijnauwen, volgens het polygonale stelsel aangelegd van 1867 tot 1869

Rijnauwen heeft een *keelfront* dat naar binnen is gebogen en de gracht ervoor wordt uit het reduit geflankeerd. Zo'n reduit diende ertoe de verdediging te kunnen voortzetten wanneer het een vijand was gelukt het fort binnen te dringen en fungeerde tevens voor het legeren van de bezetting van het fort. Het reduit heeft de vorm van een vijfhoek, met uitbouwen aan de hoekpunten, en wordt geheel omringd door een smalle natte gracht, die uit de uitbouwen wordt geflankeerd (afb. 15).

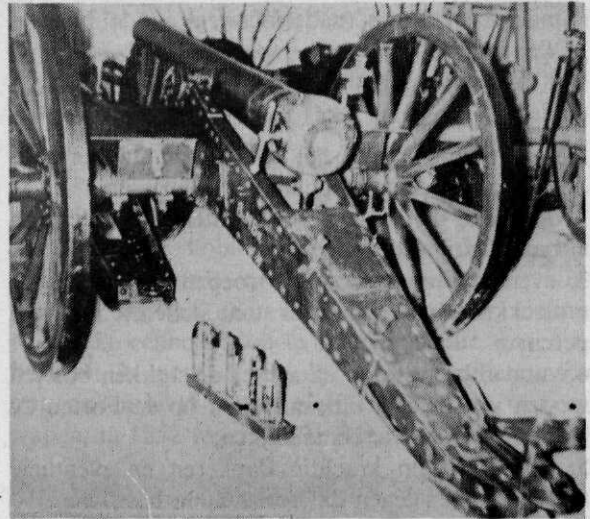
Het voorfront van het fort is sterk gebroken en voorzien van een caponnière, waaruit naar twee zijden vuur kon worden afgegeven door 2×4 vuurmonden, opgesteld in de geschutskazematten. De *escarp galerij* (binnenboord van de gracht) achter de caponnière is voorzien van schietsleuven en diende voor de verdediging van de *poterne* (de onderaardse verbindingsweg door de hoofdwal) en

Afb. 16 Fort Rijnauwen, escarp galerij

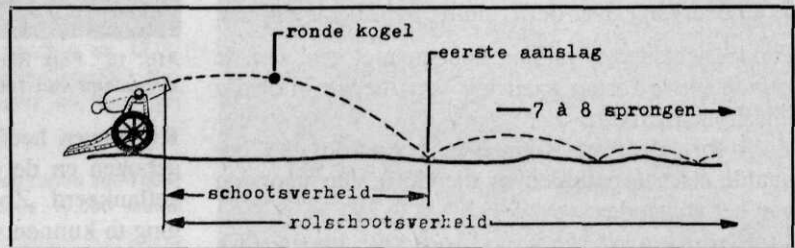

Afb. 17 Fort Rijнауwen, toegang tot flankbatterij nr 2

Afb. 18 Veldkanon 8 cm brons getrokken, een achterlaadkanon uit 1874

Afb. 19 Verklaring van de rolschootsverheid; deze was zo groot mogelijk door: kleine elevatie, schieten met grote lading en harde bodem

de gracht tegen een vijand die wellicht achter om de caponnière, over het water, zou kunnen binnendringen (afb. 16).

De zijfronten van het fort zijn enigszins buitenwaarts gebroken. Zij werden geflankeerd door twee gekazematteerde stukken geschut die in elk van de flankbatterijen stonden opgesteld, behalve één flankbatterij die van drie stukken was voorzien (afb. 17). De schietgaten konden met luiken worden afgesloten tegen de weersinvloeden; zij lagen een meter boven de waterspiegel van de gracht.

In de geschutkazematten waren in het gewelf rookgaten aangebracht waardoor de rook zou kunnen wegtrekken, en in de muren en het gewelf waren ringen en haken gemetseld waaraan kettingen of kabels konden worden bevestigd die konden dienen om de terugloop van de affuiten tot een minimum te beperken.

Aan elke kant van de keelborstwering ligt een *open remise*, elk voor acht stukken geschut, en daarin bevonden zich de hijsplaatsen die tot het inwendige van het fort toegang gaven en bestemd waren om projectielen, e.d., naar de geschutemplacements te vervoeren.

Om het hele fort lag een bedekte gang en in het fort was ook geschut aanwezig dat buiten het fort in stelling kon worden gebracht (afb. 18).

Omstreeks 1880 bestond de bezetting uit 19 officieren, 32 onderofficieren en 515 manschappen, en in totaal bevonden zich 105 vuurmonden op het fort, waaronder bv. het *kanon brons glad 9 cm kort* uit 1823 waarvan de zg. *rolschootsverheid* 1725 meter bedroeg (afb. 19).

Verdedigingsmaatregelen in forten

Voorzag men een belegering dan werden op de benedenhelft van het talud de jonge takken van de beplanting afgesneden en de dikkere werden aangepunt; om de stronken werd ijzerdraad gespannen om een beklimming te bemoeilijken. Op de hooggelegen punten van het fort werden schildwachten geplaatst voor het bewaken van het voorterrein, omdat de verbinding met het voorterrein zo lang mogelijk behouden moest blijven om vandaar uitvallen te kunnen doen tegen vijandelijke aanvalswerken en batterijbouw. Daartoe diende bv. de weg die rechts van fort Rijнауwen naar voren is aangelegd.

Op de wallen werden voor de infanterie en artillerie zo goed mogelijk ingerichte stellingen voorbereid om een stormaanval te kunnen afslaan. Werd onverhoopt een bres in de wal geslagen dan trachtte de bezetting met worp vuur een vijand buiten het fort te houden. Verder hechtte men voor een goede

verdediging zeer veel waarde aan een hoog moreel van de bezetting.

Om 's nachts een verrassingsaanval te voorkomen, werden gedurende de nacht het voorterrein en de grachten met vuurpijlen verlicht. Ook richtte men in het voorterrein voorposten in ten behoeve van de patrouilledienst en wanneer de inundaties waren bevroren liet men de postenketen uit ervaren schaatsenrijders bestaan. Bij vriesweer kon de zg. stormvrijheid worden bevorderd door het begieten van de borstweringstaluds en ook werden geulen gekapt in de bevroren grachten. Op de naderingswegen naar het vestingwerk werden gedetacheerde onderofficiersposten achter brede versperringen geplaatst; zulke posten werden ook ingericht in schuilen die zich in de inundaties bevonden.

Aanval op een fort rond 1870

Wat de toegepaste tactiek bij een aanval op een fort betreft: een vijand zorgde allereerst ervoor dat hij door een nauwkeurige verkenning de toestand van de aan te vallen werken goed kende. Was hij daarvan goed op de hoogte dan werden de voorposten van de verdedigers verdreven en zette de vijand zich vast in het voorterrein. Buiten geweerschotsafstand werden vervolgens emplacementen gebouwd om het geschut aldaar in stelling te kunnen brengen en zodra dit was geschied, werd gelijktijdig door alle batterijen het vuur geopend om de verdediger te verdrijven en het flankerende geschut te demonteren. Nadat door het geschutvuur de verlangde uitwerking was verkregen, werden tirailleurs vooruitgeschoven alsmede een genieofficier met mineurs om eventueel geplaatste mijnen onschadelijk te maken. De volgende golf bestond uit arbeiderscolonnen die waren voorzien van schoppen, aksen, handbijlen, pikhouwelen en verder fascines, gevulde zandzakken, hooibundels, buskruit met ontstekingsmiddelen en stormladders. Deze uitrusting was bestemd om hindernissen te vernielen, het overschrijden van grachten voor te bereiden, de muren te kunnen beklimmen en de schietgaten van flankkazematten te kunnen dichten.

Was dat geschied dan rukten de stormcolonnen op om de geslagen bressen aan te vallen. Daarachter volgden ten slotte de reserves en een detachement artillerie om veroverd geschut te vernagelen of tegen de verdediger te gebruiken.

Gelukte het in het fort te komen dan trachtte men een of meer poorten te openen om de reserves binnen te laten.

Een belangrijk doel moest nu nog worden aangevallen, namelijk het reduit. Dat diende zo snel

mogelijk te worden uitgeschakeld omdat anders de verdediger van daaruit de aanvaller nog gevoelige verliezen kon toebrengen en mogelijk kon proberen de sterkte alsnog te heroveren.

De Vestingwet van 1874

Tijdens de mobilisatie van midden juli tot medio september 1870 werden onder meer de forten van de Nieuwe Hollandse Waterlinie bezet en voorbereidende inundatiemaatregelen getroffen. Als gevolg van daarbij opgedane ervaringen werden de forten na goedkeuring van de Vestingwet van 18 april 1874, Stbl. 64, verbeterd. Men legde aan:

- meer bomvrije gebouwen;
- remises voor bescherming van geschut;
- traversen op de wallen ten einde de uitwerking van treffers te beperken.

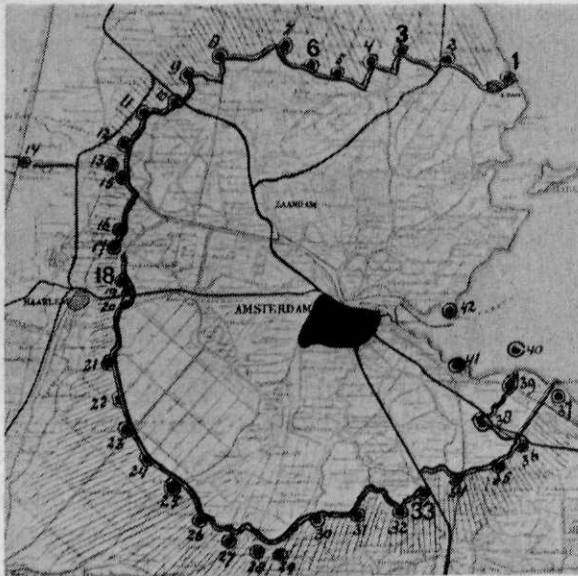
Verder werden in 1875 in de Stelling Utrecht verbindingswallen aangelegd en tevens werden ten behoeve van de flankbeveiliging van de forten Rijnauwen en Vechten nog twee nieuwe forten gebouwd, en wel Fort Hoofddijk (1877) en Fort 't Hemeltje (1877/1879).

Gevolgen van invoering van de brisantgranaat

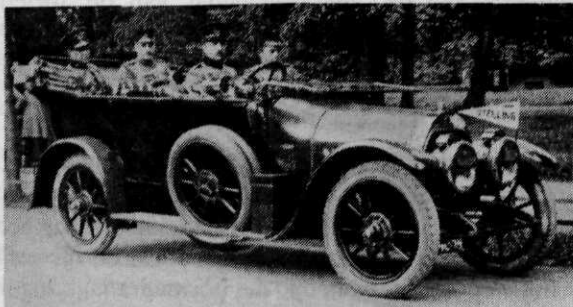
Het jaar 1885 mag voor de forten zonder meer het rampjaar worden genoemd. Toen werd bij de verschillende legers namelijk de brisantgranaat ingevoerd met het gevolg dat de forten van de Nieuwe Hollandse Waterlinie op slag hun betekenis als opstellingsplaats voor vestinggeschut verloren. De bestaande bomvrije gebouwen waren niet bestand tegen de uitwerking van de brisantgranaat en het geschut moest verder, gespreid en aan het gezicht onttrokken, in batterij worden opgesteld om met kans op succes tegen een vijand te kunnen worden ingezet.

De Stelling Amsterdam

Na 1885 zijn in ons land toch nog vele forten gebouwd, echter van een ander type. De *Stelling Amsterdam* werd gecompleteerd met vestingwerken tot een totaal van maar liefst 42 forten en werken, aangelegd op een afstand van 10 tot 19 km van Amsterdam en ingericht naar de eisen des tijds (afb. 20). In Nederland was men inmiddels nauwkeurig op de hoogte van de uitwerking van de projectielen van zwaar belegeringsgeschut. In 1889 nl. werd in het Duitse leger een 21 cm mortier ingevoerd, die toen tot het zwaarst bestaande belegerings-

Afb. 20 De fortengordel van de Stelling Amsterdam
1 Fort Edam, 3 Fort Purmerend, 6 Fort aan de Jisperweg,
18 Fort Penningsveer, 33 Fort Abcoude

Afb. 21 Kapitein H. Harmsen, belast met de autodienst
in de Stelling Amsterdam, op inspectietocht

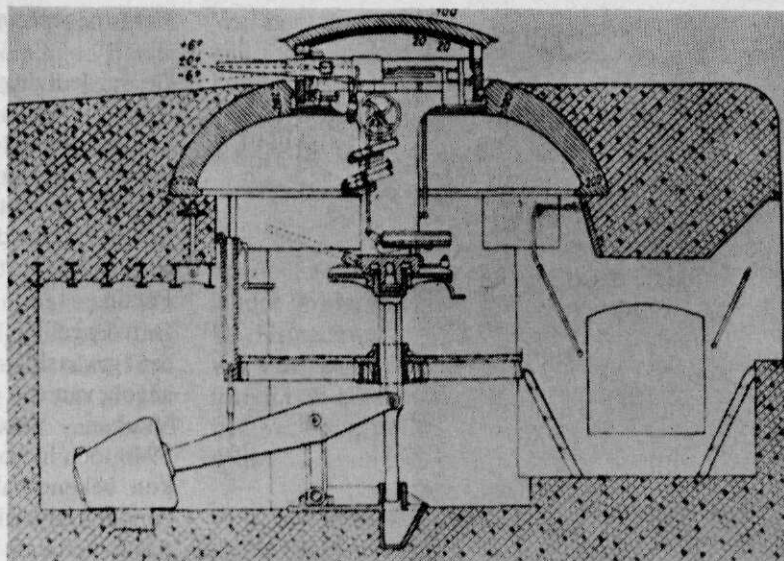
ringsgeschut behoorde. Op het tot stand komen van de forten van de Stelling Amsterdam heeft deze mortier een zeer grote invloed gehad. Om erachter te komen hoe dik dekkingen moesten zijn en hoe zij het beste konden worden ingericht, kocht ons land van Krupp een 21 cm mortier waarmee kort na 1890 uitgebreide proeven werden genomen in de duinen bij Schoorl. Mede aan de hand van de aldus verkregen gegevens kon de Stelling Amsterdam worden gebouwd (afb. 21).

Van deze stelling maakten o.a. deel uit het Pantserfort Pampus, Fort Edam, Fort aan de Jisperweg en Fort Penningsveer (afb. 22). Deze forten, die ook door natte grachten waren omgeven, waren dus bestand tegen de uitwerking van de brisantgranaat uit die tijd. Het type was zeer eenvoudig. De kern van het fort werd gevormd door een gebouw van bijna 2 meter dik beton, waarin woonlokalen, burelen, munitiebergplaatsen, keukens, privaten, e.d., waren gesitueerd. Daarbovenop en aan de voorzijde daartegenaan lag een gronddekking, waarin een borstwering voor de infanterie. Die borstwering kon uit de kazematten gedekt worden bereikt door de infanteristen. In de schouderhoeken van deze forten werden kleine *hefkoepels* aangebracht, bewapend met een kanon voor de nabijverdediging (afb. 23). Die koepel stak in het geheel niet boven het werk uit zolang hij „gedoken” was, en kon dan ook uit de verte met lang geschut in het geheel niet en met kort geschut zeer moeilijk worden vernield. Naderde de vijand tot ongeveer 1000 meter dan werd de koepel geheven en kon een krachtig vuur worden afgegeven. Aan de achterzijde van deze forten vindt men twee uitgebouwde kazematten die door het lichaam van het fort zelf geheel tegen frontaal vuur waren gedekt. Uit de naar buiten gekeerde schietgaten van die kazematten kon met kanonnen van 7 en 10 cm een krachtig groot-flankementsvuur worden afgegeven tot voor het nevenfort. Uit de naar binnen gerichte schietgaten kon flankerend vuur worden afgegeven in de keel van het fort en op de brug met mitrailleurs.

Van dit type fort zijn verschillende variaties gebouwd, afhankelijk van de plaatselijke omstandigheden. Behalve deze forten werd dwars door de Haarlemmermeer ook ten behoeve van de Stelling Amsterdam aangelegd de Slaperdijk, die moest dienen als steunkering voor de inundatie en als verbindingswal tevens lijn van weerstand voor de infanterie.

Afb. 22 Fort aan de Jisperweg

Afb. 23 Het inwendige van een hefkoepel

Luik, augustus 1914

Hoe mogelijk een aanval zou hebben kunnen plaatsvinden op forten van de Stelling Amsterdam van het type van na 1890, kan worden getaxeerd aan de hand van de gebeurtenissen bij Luik in de aanvangsfase van de Eerste Wereldoorlog, in augustus 1914.

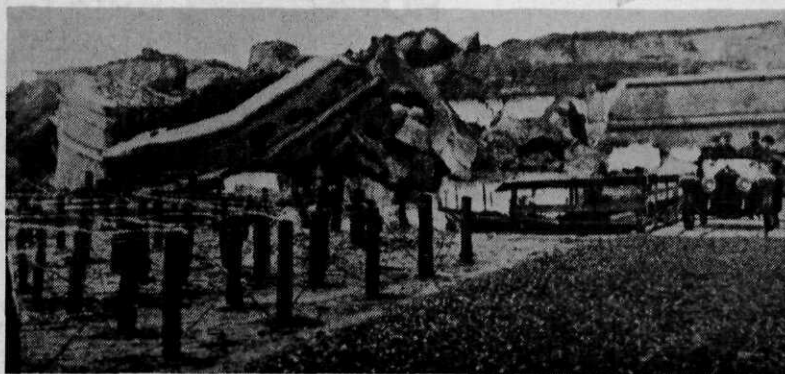
Luik werd gedekt door twaalf forten, aan elke kant van de Maas zes. De afstand tussen de forten en de stad bedroeg 6700 à 9000 meter. Het waren sperforten, bewapend met in koepels opgesteld zwaar geschut waarmee de forten elkaar konden dekken en onderlinge steun verlenen. De Stelling Luik stond onder bevel van de 64-jarige generaal Léman.

Op 5 augustus 1914 openden de Duitsers hun aanval. Zij volgden daarbij de methode die was ontwikkeld door generaal von Sauer, wiens theorie luidde: „Voor de snelle vermeerstering van forten moet de aanval plotseling en continu plaatshebben; hij moet dag en nacht duren en steeds worden hervat. In massa's moeten de aanvallers tegen de ver-

sterkingen oprukken om de bezetting daarvan in korte tijd uit te putten”.

De Belgische soldaten van het 9e Linieregiment vochten als leeuwen en wierpen de Duitsers terug. Om de tegenstand van de Belgen te breken rukten de Duitsers in gesloten gelederen op. Bataljon na bataljon werd door hen in formatie in de strijd geworpen, de theorie van von Sauer volgende. Met regelmatige tussenpozen klonk het doffe gedonder van het geschut uit de pantserkoepels en de projectielen van de zware kanonnen suisden door de lucht. De forten hielden stand, hoewel Luik zelf zich op 7 augustus overgaf. Het 53e Infanterieregiment had als eerste de stad weten te bereiken door een wig te drijven in de fortengordel die de Duitsers links hadden laten liggen totdat zij in de volgende fase hun zware 42 cm mortieren gingen inzetten. De forten waren tegen deze beschieting niet bestand. Elk fort werd met enkele schoten verbrijzeld en het pantserstaal en beton vlogen door de lucht. Eén enkel schot ging met gemak door tien voet dikke betonwanden, zware betonmuren barstten open (afb. 24). De koepel van het pantser-

Afb. 24 Belgisch fort bij Luik, in 1914 vernietigd door Duits 42 cm mortiervuur

fort Loncin werd getroffen door een 42 cm projectiel dat in de kruitkamer terecht kwam en daar explodeerde. Dientengevolge vloog het hele fort in de lucht en de bezetting van 800 man werd op 6 na gedood.

Elke tussenlinie vielen de Duitsers aan met 17.000 man, waarbij in de nacht gebruik werd gemaakt van zoeklichten. Fort Loncin was door Generaal Léman uitverkozen om daarin met een aantal dapperen tot het laatste stand te houden. De aanstormende Duitsers vonden hem, nadat het fort was bezweken, onder de puinhopen. De Duitse generaal von Emmich liet hem zijn degen behouden omdat hij als Commandant van Luik zijn plicht tot het laatste had vervuld. Omstreeks half augustus waren alle forten in Duitse handen.

△

Afb. 25 Generaal-maj. W. L. Overduyn, commandant van de Stelling Amsterdam in 1918

Verdun, september 1916

De verdediging van Verdun van februari tot september 1916 kan daarentegen als voorbeeld dienen hoe een fortenreeks in die tijd tegen een vijand met succes kon worden verdedigd mits de opperbevelhebber een grote invloed had op het moreel van de troep. Tijdens die strijd sneuvelden 15.000 Fransen in een heldenstrijd onder leiding van maarschalk Pétain.

Dat dergelijke vestinggordels echter anderzijds tot een gevaarlijk dwaallicht konden worden — een gevolg van een overdreven vertrouwen op de 3 V's: Vauban - Verdun - Victoire — bleek op 16 juni 1940 toen het opperbevel van de Duitse Weermacht kon bekendmaken dat Verdun met al zijn forten zonder tijdverlies was veroverd dank zij de toegepaste verticale omvatting met behulp van luchtlantingstroepen.

De Waterlinie, nu historie

In de jaren 1914-'18 werd de Nieuwe Hollandse Waterlinie in staat van verdediging gebracht. In die tijd werden schuilplaatsen van gewapend beton, aansluitende loopgraven en kleinere werken aangelegd, en in deze periode werd de linie bezet door het 1e Regiment Vesting Artillerie, bestaande uit 16 compagnieën die de zg. veiligheidsbezetting vormden; de landweer-vestingartillerie vulde dit regiment aan. De benodigde infanterie werd geleverd door de landweerinfanterie.

Ook de Stelling van Amsterdam was volledig bemand en stond in 1918 onder commando van de energieke generaal-majoor W. L. Overduyn (afb. 25).

Afb. 26 De vesting Modlin, bewesten Warschau, geteisterd door Duitse bombardementen

Als gevolg van de lessen die werden getrokken uit de ervaringen van de in 1918 geëindigde Eerste Wereldoorlog daalde de strategische en tactische waarde van de linie geleidelijk steeds meer. Er werden hier en daar nog wel mitrailleurkazematten bijgebouwd en in de mobilisatiemaanden 1939/40 werd de linie nog eenmaal in staat van verdediging gebracht. De forten om Utrecht — deel van het Oostfront van de Vesting Holland — waren toen bezet door de brigade „D”, deel uitmakende van zeven reserveregimenten die de veiligheidsbezetting vormden van het Oostfront van de Vesting Holland. Uit deze periode resteren nog de vele kleine, onvoltooid gebleven, in het tussenterrein verspreide schuilplaatsen van gewapend beton.

Literatuur

- K. Eland — *Beginselen van de duurzame versterkingskunst*, 4e dr. Breda (1877).
W. J. G. van der Veur — *Vesting en kustartillerie*. Knierum, Gorinchem (1887).
jhr. G. A. A. Alting von Geusau — *Onze weermacht te land*. Ipenbuur & van Seldam, Amsterdam (1907).

Wat het lot van de forten in Nederland had kunnen zijn moge bijvoorbeeld blijken uit de door zware bombardementen veroorzaakte ondergang van de vesting Modlin tijdens de Duitse veldtocht in Polen in 1939 (afb. 26).

Na de Tweede Wereldoorlog heeft de Nieuwe Hollandse Waterlinie haar betekenis geheel verloren. De Kringenwet uit 1853 werd ingetrokken bij de wet van 28 november 1963, Stbl. 541, waardoor de forten hun betekenis als vestingwerk definitief hebben verloren, de woorden van Prins Maurits ten spijt.

- W. A. T. de Meester — *Gedenkboek van den Europeeschen Oorlog in 1915*. Sijthoff, Leiden (1916).
W. H. Schukking — *De oude vestingwerken van Nederland*. Allert de Lange, Amsterdam (1943).
jhr. E. O. M. van Nispen tot Sevenaer — *Nederlandse kasteelen*. Allert de Lange, Amsterdam (1949).
V. I. Tsjoekov — *Stalingrad*. West-Friesland, Hoorn (zj).
Atlas van historische vestingwerken in Nederland. Stichting Menno van Coehoorn (zj).

MAAK U NIET BEZORGD

dat u na dienstverlating de

MILITAIRE SPECTATOR

niet meer zult ontvangen:

als lid van de Koninklijke Vereniging ter beoefening van de Krijgswetenschap vindt u hem maandelijks in uw bus!
Bovendien driemaandelijks Mars in Cathedra. Voor f 25,— per jaar!

Snel een briefkaart aan de secretaris

DENIJSSTRAAT 135, 2251 HJ DEN HAAG

en uw bezorgdheid is over!

Ontwikkeling van een kosteninformatiesysteem voor de Koninklijke landmacht

D. Ruys, r.a., en G. H. G. J. M. Rouwhorst, r.a.
majoor, resp. kapitein van de militaire administratie

Over het Kosteninformatiesysteem voor de Koninklijke landmacht (KIS-KL) wordt al vele jaren gedacht en gepraat. In ieder geval wordt er al zo lang gepraat dat veel mensen de indruk krijgen dat van dit informatiesysteem al een belangrijk deel operationeel is. Men reageert dan ook vaak onthutst als men ermee wordt geconfronteerd dat de ontwikkeling van het KIS-KL nog niet eens is gestart en dat het zich pas in de fase van het vooronderzoek bevindt.

Binnenkort zal het rapport „Vooronderzoek KIS-KL” verschijnen. Bij de totstandkoming daarvan waren de stellers zeer nauw betrokken. Omdat echter het onderzoek nog niet geheel is afgerond, kunnen de in dit artikel vervatte standpunten niet worden beschouwd als die van het Vooronderzoeksteam en evenmin als die van de Directie Economisch Beheer Koninklijke landmacht; genoemde standpunten komen geheel voor rekening van de stellers. Dit artikel is geschreven omdat er, zoals bij de

In elke organisatie wordt dagelijks op ieder niveau een groot aantal beslissingen genomen. In dit besluitvormingsproces behoort informatie een belangrijke rol te spelen, omdat intuïtieve interpretatie van de situatie en van mogelijke alternatieven zoveel mogelijk moet worden vermeden. Een toenemende behoefte aan informatie over de activiteiten binnen Defensie in het algemeen en de KL in het bijzonder, o.a. veroorzaakt door de ingewikkeldheid van de organisatie, de bezuinigingen bij de overheid en het inzicht dat het beleid op betere gegevens moet worden gebaseerd, houdt in dat voor een werkelijk slagvaardig beleid een informatiesysteem onontbeerlijk is. Met de ontwikkeling van het Kosteninformatiesysteem KL wordt een bijdrage geleverd aan de verwezenlijking van een geïntegreerd en geautomatiseerd bestuurlijk informatiesysteem voor de KL, waarvan de uitgangspunten zijn geformuleerd in de Defensienota 1974 en nader uitgewerkt in de Memorie van Toelichting bij de Defensiebegroting 1979.

werkzaamheden gedurende het vooronderzoek bleek, een grote groep geïnteresseerden binnen de KL bestaat. Bovendien is dit een unieke gelegenheid een aantal aspecten van deze toch wel complexe materie te belichten en (zo hopen de stellers van harte) de discussie over dit onderwerp te openen.

Achtereenvolgens zullen in verschillende hoofdstukken de volgende onderwerpen aan de orde komen.

— Een blik in het verleden waarbij ook de andere, binnen Defensie in ontwikkeling zijnde, kosteninformatiesystemen aan de orde zullen komen.

— De basis voor de ontwikkeling van het KIS-KL, waarbij het kader zal worden aangegeven waarin het KIS-KL zou moeten passen.

— Een blik in de toekomst, waarbij ten slotte een zeer globale schets van het te ontwikkelen systeem zal worden gegeven.

Een blik in het verleden

Enkele punten uit de voorgeschiedenis van de kosteninformatiesystemen van de krijgsmacht

In de Defensienota 1974 is gesteld dat moet worden gestreefd naar de totstandkoming van een geïntegreerd bedrijfsinformatiesysteem per krijgsmachtdeel. Dit standpunt heeft o.m. geleid tot het, door de voormalige Financiële Raad in 1975 genomen, principebesluit dat elk van de drie krijgsmachtdelen een eigen kosteninformatiesysteem zal ontwikkelen en dat op centraal niveau, voor de problematiek betreffende de gehele krijgsmacht, een centraal KIS wordt ontwikkeld.

KONINKLIJKE MARINE

Het KIS-KM is geheel operationeel. Het systeem is in staat zowel een voor- als een nacalculatie van de exploitatiekosten op te leveren en is qua gebruikersdoelgroep vooral gericht op de centrale leiding van het krijgsmachtdeel. Om deze reden

sluit het systeem goed aan bij het Centrale KIS. De jaarlijkse voorcalculatie wordt gemaakt op basis van de nieuwste activiteitenplannen (zoals vaar- en onderhoudschema's), vigerende bemaningslijsten (waarin de functionele personeelsbehoefte is neergelegd), middensommen en andere normen.

KONINKLIJKE LUCHTMACHT

Het KIS bij de Koninklijke luchtmacht is gericht op de bedrijfsvoering, waarbij toetsing van voren nacalculatorische gegevens essentieel is. Het KIS-KLu bevindt zich nog steeds in het proefstadium. Bij vier onderdelen wordt het systeem ingevoerd en begeleid door een daartoe ingestelde projectgroep. Medio 1979 zal dit proefstadium worden afgesloten en zal een eindrapport terzake via de Stuurgroep KIS-KLu aan de Luchtmacht-raad worden aangeboden.

KONINKLIJKE LANDMACHT

De taak het KIS-KL te ontwikkelen, werd toegewezen aan de Sectie Budgettering van het Directoraat Administratieve Diensten Landmacht. Bij de reorganisatie werd de naam van deze sectie gewijzigd in Afdeling Financieel Economische Management Systemen (FEMS) en de naam van het Directoraat in Directie Economisch Beheer Koninklijke landmacht.

Bij de werkzaamheden van genoemde afdeling lag het accent jarenlang op het ontwikkelen van een systeem van interne budgettering, ofwel taakstellende budgetten. Aangezien bij proefnemingen telkens bleek dat de voor een dergelijk systeem benodigde financieel-economische informatie slechts zeer moeizaam en veelal manueel ter beschikking kwam, werd medio 1976 besloten de aandacht primair op het KIS-KL te richten.

Omdat de materie tamelijk complex bleek, werd door de Afdeling FEMS eind 1976 een „voorverkenning KIS-KL” gestart. Deze voorverkenning heeft in december 1977 geleid tot de aanbidding van een memorandum aan de Legerraad.

De Legerraad besloot daarop zijn fiat te geven aan de officiële start van het project KIS-KL. Kort daarna werd door het Comité Bestuurlijke Informatiesystemen Koninklijke Landmacht (COBISKL) het Vooronderzoekteam KIS-KL ingesteld.

HET CENTRALE KIS

Dit KIS bevindt zich midden in de nacalculatorische fase. De koppeling met vier systemen (voor-

namelijk in de sfeer van de personeelskosten) is momenteel gerealiseerd.

Met betrekking tot systemen van de Koninklijke landmacht zijn de volgende koppelingen in voorbereiding:

- klasse III niet-cva (benzine, oliën en smeermiddelen);
- klasse V (munitie);
- klasse II-IV (centrale voorraadbeheersing KL).

Omdat het KIS-KL nog niet operationeel is, zal de koppeling van het Centrale KIS (tijdelijk) rechtstreeks met de desbetreffende KL-systemen worden gerealiseerd, hoewel daaraan een aantal duidelijke nadelen kleeft. Deze nadelen zijn, dat:

- zodra het KIS-KL operationeel is, opnieuw, maar dan met het KIS-KL, moet worden gekoppeld; met andere woorden: een doublure in de werkzaamheden die ook hinderlijk is voor de beheerders van de KL-systemen;
- de KL, zolang het KIS-KL niet operationeel is, geen inzicht heeft in de gegevens die door het Centrale KIS uit de eigen systemen worden geput.

Desondanks werd voor deze oplossing gekozen, omdat uitstel van de ontwikkeling van het Centrale KIS niet aanvaardbaar was.

Een permanente rechtstreekse koppeling van het Centrale KIS met de KL-systemen is overigens niet aanvaardbaar, omdat dit een permanente doublure zou betekenen (dus niet doelmatig). Bovendien zou de KL de verantwoordelijkheid, die bestaat voor de kwaliteit van de te verstrekken gegevens, niet kunnen dragen; de gegevens gaan immers buiten de voor de financieel-economische informatieverzorging verantwoordelijke instantie om naar het Centrale KIS.

De ontwikkeling van het Centrale KIS wordt ernstig gehinderd door een gebrek aan met name materiedeskundig personeel met ervaring op het gebied van de bestuurlijke informatieverzorging. De communicatie met de krijgsmacht delen verloopt daardoor stroef, terwijl van die zijde een verklaarbare terughoudendheid bij het beschikbaar stellen van gegevens valt waar te nemen.

Indachtig de uitspraak van J. M. Clark: „Different costs for different purposes”, en gegeven het tekort aan materiedeskundigheid is het risico van onoordeelkundig gebruik van gegevens inderdaad niet denkbeeldig.

Enkele kenmerken van de huidige KIS'n

De bestaande KIS'n, of de gedeelten daarvan die

operationeel zijn, vertonen over het algemeen de volgende kenmerken:

- de verbijzonderingsgrondslag¹ is alleen de kostenplaats²;
- de systemen zijn slechts gericht op het periodiek verstrekken van standaardoverzichten; in snelle toegang voor ad-hocvraagstukken³ is niet voorzien;
- de relatie met de begroting is niet of nauwelijks te leggen (bij het Centrale KIS wordt de koppeling met de begroting overigens in de laatste ontwikkelingsfase gerealiseerd);
- het KIS-KM en het Centrale KIS zijn vrijwel alleen op de hoogste leiding gericht, een erg kleine doelgroep; het KIS-KL maakt daarop een uitzondering omdat het met name is gericht op de bedrijfsvoering binnen de onderdelen;
- geen van de systemen bestrijkt de gehele financieel-economische informatieverzorging.

Een markant verschil in aanpak

Bij het denken over een KIS-KL is het probleemgebied ruimer gedefinieerd dan bij de overige KIS'n het geval is; het bestrijkt de gehele financieel-economische informatieverzorging voor alle gebruikers. De naam „Kosteninformatiesysteem” is dan ook eigenlijk te eng. Ook uitgaven en, voor zover noodzakelijk, ook kwantiteiten en prijzen vallen onder het begrip „financieel-economische informatie”. Deze brede aanpak maakt het opstellen van een informatieplan noodzakelijk.

De basis voor de ontwikkeling van het KIS-KL

Doelgroepen van gebruikers

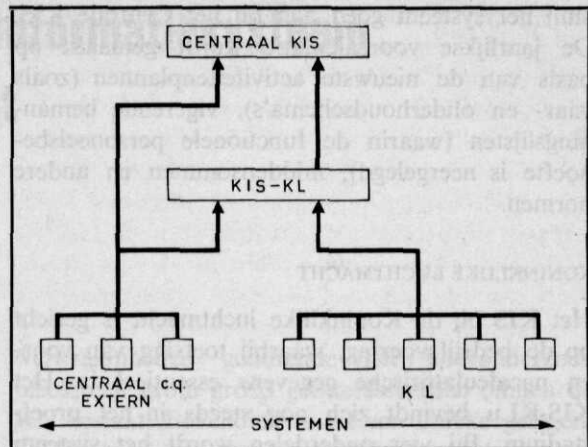
In de instellingsbeschikking van het Vooronderzoekteam is de opdracht als volgt geformuleerd.

Het Vooronderzoekteam heeft tot taak na te gaan op welke wijze voor de Koninklijke landmacht een

¹ Kosten en uitgaven kunnen naar o.a. de volgende gezichtspunten worden ingedeeld of toegerekend: naar soort (kostensoort), naar kostenplaats, of naar kostendrager.

² De verbijzondering naar kostenplaats is een indeling, die de richting aangeeft van de toepassing van de onderscheiden produktiemiddelen (kostensoorten) binnen zekere organisatorische eenheden.

³ Onder ad-hocvraagstukken worden verstaan: vraagstukken die zich op niet voorzienbare momenten voordoen en veelal worden gekenmerkt door een unieke probleemstelling. De uit dergelijke vraagstukken voortvloeiende informatiebehoefte is per geval noch qua inhoud noch qua tijdstip voorspelbaar. Desondanks is de informatieverzorging voor dit soort vraagstukken voor verbetering vatbaar, zoals aangeduid in het laatste hoofdstuk van dit artikel (Module KERNGEGEVENS).

Afb. 1 De relaties tussen de informatiesystemen

financieel-economisch informatiesysteem kan worden ontwikkeld, dat:

- a. de leiding van de Koninklijke landmacht in staat stelt te participeren in het Nederlandse Defensieplanningsproces (NDPP)⁴ op korte zowel als middellange termijn, door het verstrekken van de daartoe benodigde financieel-economische informatie;
- b. alle daarvoor in aanmerking komende niveaus binnen de Koninklijke landmacht in staat stelt te beschikken over de, voor de bewaking van de doelmatige uitvoering van de taken door de organisatorische eenheden noodzakelijke, financieel-economische informatie.

Naar aanleiding van een tussentijdse terugkoppeling van het Vooronderzoekteam naar de opdrachtgever, het COBISKL, werd door deze instantie bepaald, dat de door Koninklijke landmacht aan het Centrale KIS te leveren informatie niet rechtstreeks uit de KL-systemen, doch uit het KIS-KL dient te worden geput (zie afb. 1). De rechtstreekse koppeling van het Centrale KIS-PB met de KL-systemen is daarom slechts tijdelijk.

De drie doelgroepen van het KIS-KL aan de gebruikerskant zijn dus:

- de leiding van de KL (in het kader van het NDPP);
- alle niveaus binnen de KL (in het kader van de bewaking van de doelmatige taakuitvoering);
- de Directeur Generaal Economie en Financiën (ten behoeve van het Centrale KIS).

De belangrijkste conclusies over de huidige financieel-economische informatieverzorging

Op grond van een analyse van de huidige systemen

⁴ Het NDPP werd beschreven in de „Handleiding: het Nederlandse defensie-planningsproces en programmabudgettering” (23 nov. 1977, nr 375.280/20G).

en procedures kunnen de volgende conclusies worden getrokken.

— Een *filosofie* met betrekking tot de wijze waarop de financieel-economische informatieverzorging (FEIV) in de toekomst zal moeten plaatsvinden, ontbreekt. Een duidelijk op deze filosofie gericht informatiebeleid ontbreekt uiteraard eveneens. Omdat zonder een filosofie doelgericht handelen niet mogelijk is, werd door het Vooronderzoekteam een filosofie ontwikkeld die in lange-termijndoelstellingen werd vertaald. Die doelstellingen worden in de volgende paragraaf opgesomd. Zij vormen de basis voor het informatieplan waarop zal worden teruggekomen in de toekomstbeschuwing waaraan het laatste hoofdstuk is gewijd.

— De huidige *structuur* van de FEIV is, mede door het ontbreken van een filosofie, niet doelmatig; er is sprake van een parallelle informatieverzorging en een veelal geïntegreerde informatiebehoefte. De huidige FEIV vindt plaats met behulp van een groot aantal, los van elkaar ontwikkelde en los van elkaar staande, systemen en procedures. Er bestaat geen centraal punt in de organisatie van waaruit de informatieverzorging wordt beheerst. Er is zelfs geen centraal punt waar de kennis van de bestaande systemen en procedures kan worden gevonden. De informatiebehoefte van de gebruikers daarentegen is veelal geïntegreerd van aard. Dit betekent, dat in de huidige situatie de gebruiker de uit verschillende bronnen afkomstige informatie noodgedwongen zelf moet integreren.

Een en ander hangt nauw samen met de beperkingen van de begrotingsadministratie op het gebied van de informatieverzorging. In tegenstelling tot bedrijven met een vergelijkbare omvang beschikt de KL namelijk niet over een moderne bedrijfsadministratie. Kenmerkend voor zo'n administratie is, dat daarin de financieel-economische gevolgen van de activiteiten van het bedrijf geïntegreerd worden neergelegd. Alle waarden die door het bedrijf stromen, worden daarbij geïntegreerd gevolgd. De begrotingsadministratie heeft echter een beperkte opzet; daarin worden alleen de uit „activiteiten van de Koninklijke landmacht” voortvloeiende *uitgaven* geregistreerd. De belangrijkste waarden die door de KL stromen, worden niet geïntegreerd gevolgd maar hooguit met behulp van los van de begrotingsadministratie staande, veelal primair-registratieve systemen.

Voorbeelden van deze niet gekoppelde systemen zijn het Systeem Centrale Voorraadbeheersing KL (CVBKL) en het Munitie-systeem. Hoewel dat in een moderne bedrijfsadministratie wel het geval is,

worden bijvoorbeeld in de begrotingsadministratie *niet* geregistreerd:

1. de kostenconsequenties van:
 - het gebruik van duurzame middelen (uitrustingsstukken en infrastructurele middelen); o.a. de afschrijvingskosten;
 - het verbruik van voorraden niet duurzame middelen, zoals munitie, reservedelen, onderhoudsmiddelen, psu, voeding, genees- en verbandmiddelen, benzine, olie en smeermiddelen;
2. toekomstige uitgaven voor zover zij voorzienbaar zijn, zoals UKW- en Pensioenkosten Militair Personeel.⁵

Een ander belangrijk nadeel van de begrotingsadministratie is, dat in principe verbijzondering van de uitgaven slechts plaatsvindt naar soort⁶ en níét, of slechts in uitzonderingsgevallen, naar kostenplaats of kostendrager.⁷

Essentieel voor een goede FEIV is, dat wordt beschikt over een systeem dat in staat is de informatie zowel geïntegreerd als naar meer gezichtspunten verbijzonderd weer te geven. De begrotingsadministratie kan aan deze eisen thans niet voldoen en is ook niet geschikt om tot een moderne bedrijfsadministratie te worden omgebouwd.⁸

— *Standaarden* op het gebied van terminologie, coderingen en procedures ontbreken, hetgeen tal van communicatieproblemen veroorzaakt. Zulke standaarden zijn onontbeerlijk, omdat de gebruikers van financieel-economische informatie verspreid zijn over alle functiegebieden binnen de hele KL en ook daarbuiten. Bovendien komen de bronnen van de financieel-economische informatie even gespreid voor. De communicatieproblemen zouden al een stuk geringer zijn, indien op een centraal punt in de KL begrippen- en codelijsten zouden bestaan, met behulp waarvan inzicht zou kunnen worden verkregen in de verschillen die hieromtrent in de afzonderlijke bronssystemen gelden. Ook dat is helaas (nog) niet het geval.

⁵ Zoals wellicht bekend, vindt bij Defensie geen reservering plaats via het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds voor de militaire pensioenen en de rechten ingevolge de Uitkeringswet gewezen Militairen (UKW). De uitkeringen komen jaarlijks ten laste van de Defensiebegroting; de ingehouden premie komt ten bate van deze begroting.

⁶ Dit betreft uitgaven/kosten, ingedeeld naar de aard en bijzondere kenmerken van de te gebruiken produktiemiddelen.

⁷ Dit betreft een indeling van kosten/uitgaven, die is gericht op de output, dan wel de activiteiten van zekere organisatorische eenheden.

⁸ De inrichting van de begrotingsadministratie wordt grotendeels geregeld in de Comptabiliteitswet 1976.

— Voorts kunnen nog de volgende *conclusies* worden getrokken.

Gegevens, voor zover aanwezig, zijn vaak niet of niet tijdig toegankelijk; de betrouwbaarheid van gegevens is vaak onvoldoende; zowel bij opslag en verwerking als bij verstrekking van gegevens bestaan veel doublures; de huidige systemen en procedures zijn te weinig flexibel en brengen te veel „handwerk” voor de gebruiker mee.

Hoewel dat aan de belangrijkheid van deze conclusies niets afdoet kan worden gesteld dat deze feiten voor een groot gedeelte logisch voortvloeien uit het ontbreken van respectievelijk een duidelijke filosofie, een daarop gericht financieel-economische informatiebeleid en een centrale beheersing van de FEIV.

Een eerste aanzet voor een filosofie inzake de FEIV

De volgende lange-termijndoelstellingen voor de FEIV zouden moeten worden onderscheiden:

1. centrale beheersing van de FEIV en standaardisatie van terminologie, coderingen en procedures;
2. realisatie van een geïntegreerde FEIV door het creëren van een, de bronsystemen overkoepelend, KIS-KL;
3. het inbouwen van een tweeledige maximale flexibiliteit, resp. gericht op de bronnen en de gebruikers;
4. opvoering van de toegankelijkheid van de gegevens;
5. het creëren van een „gebruikers-vriendelijk” systeem;
6. met betrekking tot de informatievoorziening aan het centrale KIS dient het KIS-KL een sluisfunctie te hebben.

TOELICHTING

Ad 1. Centrale beheersing van de FEIV op krijgsmachtdeelniveau is een voorwaarde voor een effectieve en efficiënte FEIV. Zoals in het voorgaande reeds werd gememoreerd, vloeit deze voorwaarde voort uit de grote verscheidenheid en spreiding van zowel de gebruikers als de bronsystemen.

Ad 2. De eis van integratie vloeit met name voort uit de eisen die de tweede en derde doelgroepen stellen.

Ad 3. Het KIS-KL dient zodanig te worden opgezet, dat wijzigingen in de aanleverende systemen (de bronnen) en in de informatiebehoeften van de gebruikers zo eenvoudig mogelijk kunnen worden opgevangen.

Ad 4. Juist voor zg. ad-hocvragen dient het systeem snel toegankelijk te zijn.

Ad 5. Hiermee wordt bedoeld dat de gegevens zoveel mogelijk gebruiksgereed moeten worden verstrekt en dat procedures, coderingen, enz., zo eenvoudig mogelijk moeten zijn. Tevens dient te worden voorkomen dat overbodige gegevens worden verstrekt.

Ad 6. De KL is verantwoordelijk voor de kwaliteit van de aan het Centrale KIS te verstrekken gegevens. Om deze reden en ook in verband met het aspect doelmatigheid dient de verstrekking van gegevens via het KIS-KL plaats te vinden.

Behalve een informatiebeleid gericht op de lange termijn, dient nog een aantal punten inzake het beleid op korte termijn (vijf jaar) te worden gememoreerd. Gegeven het structurele tekort aan mankracht (met name het tekort aan materiedeskundigen) zou de inspanning op korte termijn mede moeten worden gericht op het vergroten van de efficiëntie van de huidige FEIV en het daardoor ontlasten van de gebruikers. Alleen op deze wijze kan, van de zijde van de gebruikers, personeel worden vrijgemaakt dat als materiedeskundige kan worden ingezet.

Een blik in de toekomst

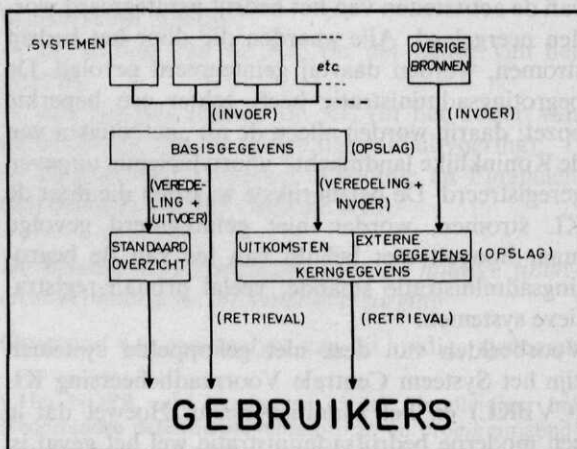
Een globale schets van het KIS-KL (afb. 2)

De belangrijkste pijlers van het KIS-KL zijn de volgende.

— DE MODULE KERNGEGEVENS

Een belangrijk deel van de informatiebehoefte van de drie doelgroepen is gestructureerd, keert fre-

Afb. 2 Globale systeemsschets van het KIS-KL

quent terug, maar op niet of nauwelijks te voorspellen momenten. Dit geldt met name voor de besluitvorming op de hogere leidinggevendende niveaus. Voorbeelden van KERNGEGEVENS zijn gemiddelden, tarieven, prijzen, totalen, enz. Ingedeeld naar de bron waaruit zij afkomstig zijn betreft het „externe gegevens” en „uitkomsten”, de laatste zo genoemd omdat het veredelde „basisgegevens” zijn. Met behulp van deze module kunnen tevens de gegevens worden verstrekt die de Directeur Generaal Economie en Financiën nodig heeft ten behoeve van het zg. „Handboek KIS-I”⁹ van het Centrale KIS.

— BASISGEGEVENS

Dit zijn sterk geaggregeerde gegevens die via een koppeling met het KIS-KL uit de KL-systemen (waarschijnlijk geautomatiseerd) worden verkregen. Een belangrijk deel van de informatiebehoefte is prospectief. Voor een groot gedeelte kan slechts in deze behoefte worden voorzien door een vorm van extrapolatie¹⁰ van historische gegevens. De ontwikkeling van de „basisgegevens” zou dan ook in twee fasen kunnen verlopen:

1. koppelingsmodules van retrospectief gerichte systemen (Begroting, Klasse III-niet-cva, CVBKL, Munitie, Personeelssalarisadministratie Burgerpersoneel, Verdere Automatisering Bezoldigingsadministraties, Voeding);
2. koppelingsmodules van prospectief gerichte systemen (AIP dan wel OT-bestand en Legerplan).

— KOSTENMODELLEN

Kostenmodellen kunnen eerst zinvol worden ontwikkeld als de daarvoor benodigde gegevens beschikbaar zijn. Dat betekent in vrijwel alle gevallen, dat de start van de ontwikkeling van deze modellen pas kan plaatsvinden in de tweede fase van de ontwikkeling van de „basisgegevens”.

Een eerste aanzet voor een financieel-economisch informatieplan

Basis voor het financieel-economische informatieplan zijn de doelstellingen van de financieel-economische informatieverzorging op lange zowel als korte termijn. Het informatieplan dient een aantal

modules te bevatten ter verbetering van de FEIV, die deels wel en deels niet geautomatiseerd zullen worden opgelost.

Op korte termijn ligt daarbij een duidelijk accent op lastenverlichting voor de gebruikers. Enkele mogelijke gebieden, die daarvoor in aanmerking komen zijn:

- versnelling van de schriftelijke communicatie tussen instanties zowel binnen als buiten het krijgsmachtdeel;
- opheffing, dan wel vermindering, van communicatieproblemen op het gebied van terminologie, coderingen, procedures, technieken, enz.;
- voorkoming, dan wel vermindering, van handwerk;
- inventarisatie van gegevensbronnen en het toegankelijk maken daarvan, voor meer uitgebreide toepassingen (module KERNGEGEVENS).

Tegelijkertijd zou binnen vijf jaar de eerste fase van de basisgegevens moeten worden gerealiseerd.

Naschrift

Het is in een artikel als dit bijzonder moeilijk een beknopte indruk te geven van een zo complex probleemgebied als het onderhavige en tevens de mogelijke oplossingen daarvoor overzichtelijk weer te geven. Betrekkelijk weinig of zelfs geen aandacht is besteed aan onderwerpen als:

- de informatiebehoefte van de verschillende doelgroepen;
- de werkwijze van het Vooronderzoekteam;
- de concrete aanpak en de planning van de fasen na afsluiting van het vooronderzoek;
- de consequenties van het nieuwe systeem;
- de vraag, welke modules wél en welke níét geautomatiseerd moeten worden opgelost.

Bovendien kon weinig aandacht worden besteed aan de motivering van de globale systeemsets.

Voor geïnteresseerde lezers bestaat echter steeds de mogelijkheid het eindrapport van het Vooronderzoekteam, zodra het is verschenen, op te vragen. Voorts ligt het in de bedoeling, na behandeling van het rapport en nadat de beslissingen daarover zijn genomen, een vervolg op dit artikel te publiceren.

⁹ Het Handboek KIS-I is een verzameling van prijzen, middensommen, rekenregels en normen ten dienste van de voorcalculatie.

¹⁰ Extrapolatie: het gebruiken van binnen een reeks aangetroffen wetmatigheden op punten, die de voortzetting van die reeks vormen.

Draaiboek van de invasie in Europa

In zijn inleiding verhaalt de schrijver van de slag om Berlijn, waarbij het 1e Belorussische Front van maarschalk Georgi Zjoeikov in de laatste grote slag van 16 april tot 1 mei 1945 definitief de weerstand brak. Ook delen van het 1e Oekraïense Front van maarschalk Ivan Konjev namen op de zuidflank van het 1e Belorussische Front aan deze gevechten deel. De volgende eenheden waren daarbij betrokken:

- het 3e en 5e Stootleger;
- het 1e en 2e Garde Tankleger;
- het 8e Gardeleger;
- het 47e Leger;
- het 16e Luchtleger.

Een aantal van deze met oorlogsroem overladen eenheden kan men terugvinden in de slagorde van de „Group of Soviet Forces in Germany” (GSFG), de in Oost-Duitsland gelegerde strijdmacht die kan worden ingezet in West-Europa tegen Northag en Centag. Veertien van de twintig bij de GSFG ingedeelde tank- en gemechaniseerde divisies dragen sindsdien de eretitel „Gardedivisie”. De eenheden van de GSFG krijgen als eerste van alle Russische eenheden nieuwe uitrustingsstukken en zij worden continu op volle of bijna volle oorlogssterkte gehouden.

De GSFG is samengesteld uit twee tanklegers, drie gemengde legers en de daarbij behorende ondersteunende eenheden; daardoor gelijkt de GSFG in vredetijd reeds veel op een Russisch front in oorlogstijd. Van noord naar zuid betreft het de volgende eenheden.

— Het 2e Gardeleger, dat mogelijk afkomstig is van het 2e Garde Tankleger van het 1e Belorussische Front of misschien van het 2e Gardeleger

van het 2e Belorussische Front. Het 2e Gardeleger bestaat o.a. uit twee gemechaniseerde divisies en een tankdivisie en heeft 835 tanks; het hoofdkwartier ligt in Fürstenberg.

— Het 3e Stootleger, dat beroemd is door de verovering van het Reichstagsgebouw in Berlijn. Het 3e Stootleger bestaat o.a. uit vier tankdivisies en een gemechaniseerde divisie en heeft 1550 tanks; het hoofdkwartier ligt in Maagdenburg.

— Het 1e Garde Tankleger, dat afkomstig is van het 1e Belorussische Front. Het 1e Garde Tankleger bestaat o.a. uit vier tankdivisies en een gemechaniseerde divisie en heeft

eveneens 1550 tanks; het hoofdkwartier ligt in Dresden.

— Het 8e Gardeleger, dat een hoofdrol heeft gespeeld bij Stalingrad in de winter van 1942/43 en bekend is door de krijgshaftige gevechten rondom Berlijn. Het 8e Gardeleger bestaat o.a. uit drie gemechaniseerde divisies en een tankdivisie en heeft 1100 tanks; het hoofdkwartier ligt in de omgeving van Weimar-Nohra.

— Het 20e Gardeleger is gelegerd in het oostelijk-centrale deel van Oost-Duitsland, bestaat uit drie gemechaniseerde divisies en heeft 750 tanks; het hoofdkwartier ligt in Eberswalde.

Het hoofdkwartier van de GSFG ligt in Zossen-Wünsdorf; tijdens de Tweede Wereldoorlog dienden deze gebouwen en bunkers als legering voor

Deze rubriek bevat uittreksels uit binnen- en buitenlandse publicaties. De verantwoordelijkheid van de redactie beperkt zich tot een juiste weergave van de inhoud van de artikelen.

Afb. 1

het hoofdkwartier van de Duitse landmacht (zie afb. 1).

Vermeldenswaard zijn nog de overige eenheden:

— het 16e Tactische Luchtleger, dat vermoedelijk afkomstig is van het 16e Luchtleger van het 1e Belorussische Front. Het 16e Tactische Luchtleger heeft 850 tactische vliegtuigen en 150 transport- en verkenningsvliegtuigen.

Waarschijnlijk zijn hierbij ingedeeld Floggers (MIG-23) en Foxbats (MIG-25), bovendien Hinds (MI-24) als aanvals- en antitankhelikopters. Het hoofdkwartier ligt eveneens in Zossen-Wünsdorf;

— een pararegiment, dat is gelegerd in Neuruppin;

— een artilleriedivisie.

Met de in totaal circa 5800 tanks

vormt de GSFG een formidabele aanvalsmacht, waarvan ongeveer 3100 tanks kunnen worden ingezet tegen de centrale sector van de NAVO met Northern and Central Army Groups (Northag en Centag). De opsomming van de Warschau-Pacteenheden, die in Oost-Duitsland zijn gelegerd, is daarmee nog niet ten einde. Er dient ook rekening te worden gehouden met de Oostduitse Nationale eenheden (Nationale

150 JAAR GRENADIERS EN JAGERS

„Onder het oog des Konings”

Honderdvijftig jaar geleden gaf Zijne Majesteit Koning Willem I, op voordracht van ZKH Prins Frederik, opdracht tot oprichting van een afdeling Grenadiers en twee Jagerbataljons. Het Koninklijk Besluit 104 werd te Brussel door de Koning getekend.

Ter gelegenheid van deze historische gebeurtenis zal een tentoonstelling worden gewijd aan de geschiedenis van de Grenadiers en Jagers. Deze expositie zal worden gehouden van 15 juni tot en met 7 juli in de grafelijke zalen van het Binnenhof in Den Haag. Aan de tentoonstelling verlenen hun medewerking het Koninklijk Huisarchief, het Koninklijk Nederlands Leger- en Wapenmuseum, het Algemeen Rijksarchief, het archief van de gemeente 's-Gravenhage, de sectie Krijgsgeschiedenis, de directie voorlich-

Defilé voor de minister van defensie in 1933, dr. H. Colijn

ting van het ministerie van defensie, het Grenadiers- en Jagersmuseum en diverse musea in den lande.

De tentoonstelling is dagelijks geopend van 10.00—12.00 uur en in het weekeinde van 12.00 tot 17.00 uur; de toegang is gratis. Aan de tentoonstelling is een veldpostkantoor verbonden, waar speciale gelegenheidsenveloppen verkrijgbaar zijn.

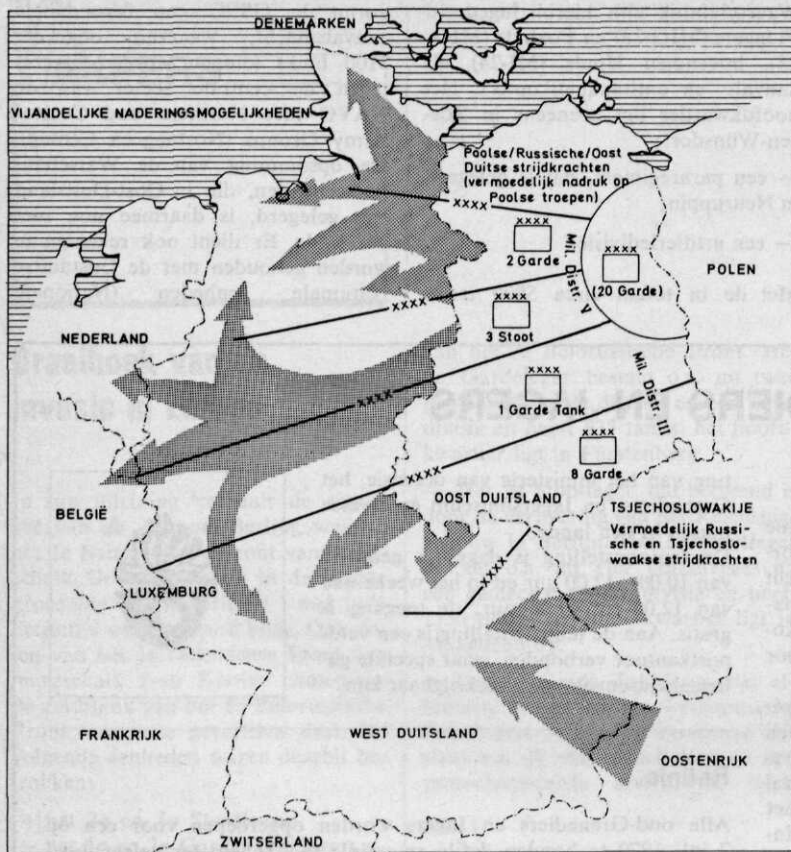
Reünie

Alle oud-Grenadiers en Jagers worden opgeroepen voor een op 7 juli 1979 te houden defilé en reünie te Arnhem ter gelegenheid van het 150-jarig bestaan van de Garderegimenten Grenadiers en Jagers.

Opgave bij het Secretariaat, tel. (085) 45 73 11, toestel 2772. Adres: 12 Painfbat Garde Jagers, Oranjekazerne, postbus 9210, 6800 HM Arnhem, onder vermelding van naam en adres.

Ten einde de voorbereiding van de jubileumviering beter mogelijk te maken wordt uw financiële bijdrage zeer gewaardeerd. Uw storting gaarne op bankrekeningnr. 31 65 32 274 bij Rabobank Arnhem-Velp-Rozendaal (postrekening van de bank: 81 55 28).

Afb. 2

Volksarmee, NVA). Deze NVA-eenheden oefenen regelmatig samen met Russische eenheden. Als voorbeeld kan worden genoemd de periode 1964-1968, tijdens welke tien commandopostoefeningen (spx) voor legerstaven, tien cpx'n voor divisiestaven (elke keer tegelijkertijd voor een Russische en een Oostduitse divisie), zestien troepenoefeningen (ftx) voor grondstrijdkrachten en vier ftx'n voor grondstrijdkrachten gecombineerd met luchtverdedigingseenheden werden gehouden.

Oost-Duitsland is in twee militaire districten verdeeld. Het Militaire District V ligt in het noordelijke deel van Oost-Duitsland, waar het 2e Gardeleger en het 3e Stootleger zijn gelegerd. Het Militaire District V heeft de beschikking over twee gemechaniseerde divisies en een tankdivisie en heeft ongeveer 1000 tanks. Het hoofdkwartier ligt in Neu-Brandenburg. In het zuidelijke deel van Oost-Duitsland is het Militaire District III, waar het 1e Garde Tankleger en het 8e Gardeleger zijn gelegerd. Dit Militaire District heeft eveneens de beschikking over twee gemechaniseerde

divisies en een tankdivisie en heeft ook ongeveer 1000 tanks. Het hoofdkwartier ligt in Leipzig. Het Oostduitse Luchtleger heeft circa 330 tactische vliegtuigen.

Ten aanzien van een mogelijk draaiboek stelt de schrijver dat het Warschau-Pact waarschijnlijk 85 divisies zal inzetten in het AFCENT-gebied, waarvan mogelijk enkele divisies in de richting van Jutland. Zulke sterke landstrijdkrachten, afkomstig uit Oost-Duitsland, Polen, Tsjecho-Slowakije en de Militaire Districten van het westelijke deel van de Sovjet-Unie zullen zijn georganiseerd in een aantal fronten.

Het zwaartepunt zal vermoedelijk liggen tussen Sleswijk-Holstein en Tsjecho-Slowakije, uitgevoerd door het GSFG-front. Andere fronten, met landstrijdkrachten van andere Warschau-Pactlanden, zijn nodig omdat de 26 divisies van de GSFG en van Oost-Duitsland niet alleen geheel West-Europa kunnen veroveren. Bovendien zijn andere fronten nodig omdat de GSFG op 500 km front onvoldoende kan concentreren om doorbraken te kunnen forceren. Er

zijn enkele bewijzen dat Poolse eenheden waarschijnlijk tegen Denemarken zullen optreden; daarop duiden o.a. verschillende cpx'n en ftx'n van eenheden mariniers met herbevoorrading over zee.

Een zeer opmerkelijk aspect van de opstelling van de GSFG zijn de locaties van het 3e Stootleger en het 1e Garde Tankleger; deze tanklegers vormen de grootste offensieve kracht van de GSFG en zijn met hun 3100 tanks juist gelegerd op de grens tussen de Noordelijke en Centrale Legergroepen van de NAVO. Na de doorbraak zouden deze legers samen met de eveneens aanvallende 2e en 8e Gardelegers de NAVO-legergroepen omvatten (zie afb. 2).

Het 20e Gardeleger zou als eerste taak kunnen hebben het veiligstellen van Berlijn en vervolgens het opruimen van achtergebleven weerstanden samen met uit Rusland aangekomen versterkingen, eventueel nog versterkt met Poolse eenheden. Mogelijk zou dit leger ook als eerste echelon kunnen worden ingezet.

De beschreven operatie zou zowel zonder als met inzet van kernwapens kunnen worden uitgevoerd. De Kanaalkust zou zonder de inzet van kernwapens in twee weken kunnen worden bereikt, waarbij artilleriesteun en tactische luchtsteun een zeer belangrijke plaats zouden hebben gekregen.

De versterkingen van de laatste jaren met tanks, conventionele artillerie, logistieke en andere steunende eenheden wijzen in de richting van Warschau-Pactoperaties zonder de inzet van kernwapens. In een aantal gebieden in West-Europa is de krachtsverhouding reeds gunstiger dan voorgeschreven in de Russische voorschriften om succesvolle operaties te kunnen uitvoeren.

Op de vraag, hoe succesvol zo'n operatie zou kunnen verlopen, antwoorden westerse militaire deskundigen zeer verschillend. Eén ding is zeker, volgens de Sovjetrussische planning is het Engelse Kanaal binnen veertien dagen te bereiken.

De schrijver kwam tot het vorenstaande mogelijke draaiboek door een gedegen studie van vele open westerse bronnen tussen 1971 en begin 1976.

„Invasion in Europe - a scenario”, door G. H. Turbiville, in „Army”, november 1976 D. BOEKEMA, maj gn

B BOEKEN

Flugabwehrpanzer. Geschichte und heutiger Stand, door F. M. von Senger und Etterlin, 220 blz., 76 foto's, 46 tek. Uitg.: Bernard & Graefe Verlag, München, 1978. Prijs: DM 34,—.

Als deel 19 uit de reeks „Wehrwissenschaftliche Berichte“ heeft de Arbeitskreis für Wehrforschung een rijkelijk geïllustreerd boek over de ontwikkeling van de luchtafweerwapensystemen doen uitgeven dat ontegenzeggelijk in een reeds lang bestaande behoefte voorziet. Het belang van de verdediging tegen vliegtuigen is in de jaren na de Tweede Wereldoorlog nog steeds toegenomen, en de vier opeenvolgende oorlogen in het Midden-Oosten hebben dat alleen maar onderstreept. In het bijzonder de Jom-Kippoeroorlog heeft bewezen dat de bestrijding van mogelijk in het gevecht op de grond ingrijpende vliegtuigen essentieel is wil men op het gevechtsveld de vrijheid van handelen kunnen behouden en uitbuiten; verscheidene waarnemers meenden op grond van hun ervaringen in die oorlog zelfs al te moeten concluderen dat de strijd tussen het aanvalsvliegtuig en de afweermiddelen ten gunste van de laatste was beslecht.

Van die strijd nu, die in genen dele verschilt van de niet aflatende wisselwerking tussen de aanvalswapens en de verdedigingstegenmaatregelen, verhaalt dr. von Senger und Etterlin de geschiedenis, verlichtigd met een groot aantal verhelderende illustraties en tevens voorzien van vele tabellen die op overzichtelijke wijze de belangrijkste gegevens presenteren. De schrijver is allesbehalve een onbekende op het gebied van de vakpublicaties: van zijn hand verschenen al eerder bij dezelfde uitgever overeenkomstige boekwerken als *Taschenbuch der Panzer 1976*, *Die deutschen Geschütze 1939-1945*, *Pionierpanzer*, *Der sowjetische mittlere Kampfpanzer* en *Die Kampfpanzer von 1916-1966*. Met dit

nieuwe boek bevestigt hij hetgeen de insider reeds wist: wie in kort bestek een voortreffelijke beschrijving van de ontwikkelingsgeschiedenis van de mechlua zoekt, kan nauwelijks beter worden geïnformeerd dan door von Senger.

In een vakgebied dat zozeer in beweging is als het onderwerpelijke verliest men gemakkelijk het contact met ontwikkelingen die bij voorkeur op de voet moeten worden gevolgd en zeker regelmatig bijgehouden. Juist daarom is een handzaam overzicht als thans in dit boekje geboden zo welkom: ook wie even zou zijn achtergeraakt kan daarmee snel weer helemaal „au fait“ komen.

W. WALTHUIS

Jane's pocketbook of missiles, door R. T. Pretty (ed.), 2e herz. dr., 256 blz., geïll. Uitg.: Macdonald and Jane's, Londen, 1978. Prijs: £ 3.50.

De serie Jane's pocketbooks mag zich verheugen in een nog steeds toenemende populariteit in vakkringen en ook daarbuiten. Het verschijnen van een tweede druk van deel 10 van dit vademecum, waarin het snel groeiende arsenaal van deze modernste wapensoort wordt behandeld, toont wel aan dat de uitgevers met de eerste druk in de behoefte hebben voorzien en daarenboven in de roos hebben geschoten. Een nieuwe druk lag bovendien voor de hand omdat die de gelegenheid bood de nieuwste ontwikkelingen in dit turbulente gebied aan de eerder gepubliceerde gegevens toe te voegen: zelfs de beroepshalve geïnteresseerde lezers dreigen maar al te snel achter te raken als gevolg van de onophoudelijke veranderingen.

In afwijking van de eerste druk zijn thans de gegevens anders gegroepeerd. De oorspronkelijke alfabetische volgorde is losgelaten — begrijpelijk, want inmiddels bestaan er reeds honderden namen en aanduidingen zodat voor het terugzoeken daarvan in een alfabetische rangschikking al meer dan een normale kennis van het onderwerp nodig zou zijn — en de onderscheidene typen zijn nu gegroepeerd in zes categorieën: strategische wapens, tactische ondersteuningswapens, antitankmissiles, lucht-afweermmissiles (uitsluitend land-based), wapensystemen van de marine, en luchtmachtmissiles.

In de gebruikelijke plastic omslag is ook dit deeltje weer een handzaam

boekje vol met essentiële informatie. Vanzelfsprekend zal een standaardnaslagwerk als *Jane's weapon systems* niet erdoor worden verdrongen, maar de gebruiker heeft in deze vorm wél de beschikking over wat gevoeglijk een geminiaturiseerde versie van de desbetreffende hoofdstukken uit dat compendium mag worden genoemd. Het lijdt dan ook geen twijfel of deze nieuwe druk zal even gretig aftrek vinden als de vorige. W. WALTHUIS

Jane's pocketbook of heavy automatic weapons, door D. H. R. Archer, 240 blz., geïll. Uitg.: Macdonald and Jane's, Londen, 1978. Prijs: £ 3.50.

Denis Archer, de schrijver van deel 17 uit Jane's pocketbookserie dat handelde over „rifles and light machine guns“ (*Mil. Spect.* 147(1978) (2)89), tekent ook voor het onderhavige deeltje nr 19 dat mag worden beschouwd als het logische vervolg. Het bespreekt hoofdzakelijk de vuurwapens die worden gebruikt voor taken die uitgaan boven die van de lichte mitrailleurs maar die ook weer niet direct vragen om inzet van artillerie. Begrijpelijkwijjs is het tussenliggende gebied zeer omvangrijk, en een enkele dubblure is daarom nauwelijks te vermijden geweest. Het belangrijkste is evenwel dat Archer een nagenoeg volledig overzicht geeft van de stand van zaken bij de zware (met dien verstande dat die term meer relatief dan absoluut moet worden gelezen) automatische wapens, tot omstreeks medio 1977: dat maakt ook dit handige boekje tot een waardevol naslagwerkje voor hen die snelle informatie behoeven.

De indeling van de stof is zodanig gekozen dat de wapens met hun afritten zijn gegroepeerd naar hun kalibers, van klein naar groot, en binnen elke kalibergroep heeft een nadere rangschikking plaatsgevonden naar land van herkomst, en daar weer globaal naar het jaartal van de eerste productie. Ten slotte helpt een alfabetisch ingedeelde index ook nog een handje.

Al met al opnieuw een uitgave waarmee Macdonald and Jane's, die op dit gebied al ruimschoots hun sporen hebben verdiend, veel eer zullen inleggen. De vakman en de belangstellende leek zullen er ongetwijfeld graag en veel naar grijpen.

W. WALTHUIS